

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Mgr. Lenka Lukešová

Aktuální otázky trestního postihu mládeže

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Katedra trestního práva

Březen 2009

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

Ráda bych na tomto místě poděkovala JUDr. Marii Vanduchové, CSc. za odborné vedení při psaní této práce a za její cenné rady a připomínky.

Dále patří můj dík PhDr. Zuzaně Kynclové, vedoucí oddělení probačních a mediačních činností pro mládež a Mgr. Janu Kadlecovi, soudci pro mládež působícímu u Obvodního soudu pro Prahu 10, za poznatky získané praxí v oboru, o něž se ochotně podělili.

Obsah:

ÚVOD	6
1. ANALÝZA KRIMINALITY MLÁDEŽE	9
1.1. Úvod do problematiky	9
1.2. Vymezení pojmu mladistvý, mládež a mladý dospělý	11
1.3. Otázka snížení hranice trestní odpovědnosti.....	16
1.4. Charakteristické rysy kriminality mládeže	19
1.5. Příčiny kriminality mládeže.....	26
1.6. Stav, struktura a vývoj kriminality mládeže	33
2. PRÁVNÍ ÚPRAVA TRESTÁNÍ MLADISTVÝCH	38
2.1. Historie právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže v ČR.....	38
2.2. Současná právní úprava soudnictví ve věcech mládeže.....	40
2.3. Účel zákona a jeho vztah k jiným právním předpisům	42
2.4. Základní pojmy a zásady ZSM.....	43
3. OPATŘENÍ UKLÁDANÁ MLADISTVÝM	46
3.1. Výchovná opatření.....	47
3.1.1. Dohled probačního úředníka	52
3.1.2. Probační program	55
3.1.3. Výchovné povinnosti	60
3.1.4. Výchovná omezení.....	64
3.1.5. Napomenutí s výstrahou	65
3.2. Ochranná opatření	67
3.2.1. Ochranné léčení	68
3.2.2. Zabezpečovací detence	71
3.2.3. Zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty	72
3.2.4. Ochranná výchova	75
3.3. Trestní opatření	80
3.3.1. Obecně prospěšné práce.....	85
3.3.2. Peněžité opatření.....	88
3.3.3. Peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu	90
3.3.4. Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty	92
3.3.5. Zákaz činnosti	93
3.3.6. Vyhoštění	95
3.3.7. Podmíněné odsouzení k odnětí svobody a podmíněné odsouzení k odnětí svobody s dohledem	96
3.3.8. Trestní opatření odnětí svobody.....	98

4. ODKLONY V TRESTNÍM ŘÍZENÍ S MLADISTVÝMI.....	105
4.1. Podmíněné zastavení trestního stíhání.....	106
4.2. Narovnání.....	107
4.3. Odstoupení od trestního stíhání.....	108
5. SANKČNÍ POSTIH DĚTÍ MLADŠÍCH 15 LET A NEPŘÍČETNÝCH MLADISTVÝCH	113
5.1. Opatření ukládaná dětem mladším 15 let.....	114
5.1.1. Dohled probačního úředníka	117
5.1.2. Zařazení dítěte do vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče	119
5.1.3. Ochranná výchova	120
ZÁVĚR: ZHODNOCENÍ ÚPRAVY DE LEGE LATA A ÚVAHY DE LEGE FERENDA	121
SUMMARY: CURRENT ASPECTS OF CRIMINAL PUNISHMENT OF YOUTH.....	125
PRAMENY:	127

Úvod

Trestná činnost mladých lidí je závažným celospolečenským problémem současné doby, jehož řešení vyžaduje systematický přístup nejen policejních orgánů a justice, ale také odborníků z jiných oborů pracujících s delikventní mládeží. Jelikož mě toto téma velmi zajímá a sleduji diskuzi veřejnosti i odborníků, která v posledních letech probíhá, rozhodla jsem se tomuto fenoménu věnovat také ve své rigorózní práci, a to zejména s důrazem na trestní postih mládeže.

I přes pokles podílu mládeže na celkové registrované kriminalitě v ČR, zaznamenaný v posledních letech, je tento negativní jev stále vnímán veřejností velmi citlivě jako problematická stránka současné společnosti. Jedním z důvodů je také silná medializace tohoto problému, navíc podepřená často neověřenými tvrzeními novinářů o stále narůstající kriminalitě mládeže, s nimiž se lze v médiích setkat. Ačkoli nemám rozhodně v úmyslu tento problém zlehčovat, ráda bych v této práci na výrazný pokles kriminality mládeže oproti roku 1996 upozornila a současně rozebrala příčiny tohoto jevu, stejně jako další aktuální trestněprávní otázky s kriminalitou mládeže spjaté.

S účinností od 1. ledna 2004 upravuje problematiku trestání mladistvých nový zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, který je vyústěním dlouholetých rekodifikačních snah v této oblasti. Jeho cílem bylo řešit komplexně a účinně problém kriminality mládeže. Tento zákon znamenal po dlouhé době, vyznačující se téměř úplnou absencí specializované právní úpravy ve věcech mládeže a specializovaného systému soudnictví, naplnění požadavků odborníků, věnujících se práci s mládeží, ale zda také splnil jejich očekávání, bude možno lépe hodnotit až po delší době. Nyní, po necelých pěti letech od jeho účinnosti, se však již přesto lze o hodnocení pokusit a je již také možné posuzovat problémy spojené s jeho aplikací v praxi a nastínit jejich možná řešení, což je také hlavním cílem této práce.

V souvislosti se zákonem o soudnictví ve věcech mládeže se objevily kritické hlasy veřejnosti, požadující zpřísnění sankcí ukládaných mladým pachatelům a snížení věkové hranice trestní odpovědnosti. Tlak veřejnosti ke snížení spodní hranice trestní odpovědnosti je stále patrný a domnívám se, že tento postoj je výrazně ovlivněn silnou medializací případů těch nejzávažnějších násilných trestných činů spáchaných dětmi a mladistvými. Ačkoli se otázkou snížení věkové hranice trestní odpovědnosti zabývají

renomovaní odborníci z vědních oborů psychologie, sociologie, pedagogiky, kriminologie či práva, nepadají mezi nimi shodný názor, zda by snížení věkové hranice trestní odpovědnosti vedlo ke snížení počtu a brutality trestných činů spáchaných mládeží. Přesto s ním počítá návrh nového trestního zákoníku, který byl již přijat a já se pokusím ve své práci předložit svoje argumenty pro její zachování na současné úrovni.

Do úvodní části této práce jsem zařadila kapitolu věnující se kriminalitě mládeže obecně, jejím charakteristickým rysům, příčinám, struktuře a aktuálnímu vývoji, protože se domnívám, že pro lepší pochopení účelu a specifík řízení v trestních věcech mládeže a odlišností v postihu těchto osob je nezbytné seznámit se s kriminologickými otázkami jejich trestné činnosti již v první kapitole, neboť právě kriminologie studuje odlišnosti kriminality mládeže, vlivy vedoucí k jejímu nárůstu či poklesu, a tím dává odpověď na otázku, proč je pro mládež nutná speciální úprava.

V další kapitole je pojednáno o historii úpravy soudnictví nad mládeží v České republice, o důvodech přijetí nového zákona a o základních zásadách, na nichž trestní právo mládeže stojí.

Ve třetí, stěžejní kapitole této práce, je pojednáno o Zákoně o soudnictví ve věcech mládeže z pohledu trestního práva hmotného. Zde jsou podrobně rozebrána jednotlivá opatření mládeži ukládaná. Tato část práce je pro větší přehlednost rozdělena do tří oddílů, z nichž v každém z nich je rozebrán jeden druh opatření – výchovná, ochranná a trestní.

Do práce je zařazena také čtvrtá kapitola, věnující se tzv. odklonům v trestním řízení mladistvých a v poslední, páté kapitole, která je věnována problematice sankčního postihu dětí mladších patnácti let a nepříčetných mladistvých, se věnuji jeho základním hmotněprávním institutům a některým problémům spojeným s jeho aplikací.

V závěru práce nazvaném „Zhodnocení úpravy de lege lata a úvahy de lege ferenda,“ na základě poznatků získaných z právních předpisů, odborné literatury, ale také konzultací s odborníky aplikujícími zákon o soudnictví ve věcech mládeže v praxi, shrnuji nejproblematictější body současné právní úpravy, které rozebírám vždy již v příslušné kapitole, společně s nástinem jejich možných řešení.

Co se týče metod užitých v této práci, používám zejména metodu práce s odbornou literaturou – a to jak v knižní a časopisecké podobě, tak i s informacemi získanými z webových stránek příslušných institucí. Ve své práci se rovněž opírám o praktické

poznatky a připomínky soudce zabývajícího se kriminalitou mládeže a probační úřednice, které jsem oslovila, abych si o aktuálních otázkách trestního postihu mládeže učinila co nejpřesnější představu.

1. Analýza kriminality mládeže

1.1. Úvod do problematiky

Problematice kriminality mládeže je věnována široká pozornost kriminologů, orgánů činných v trestním řízení a také nejširší veřejnosti. Zabývá se jí několik vědeckých disciplín, které ve svých teoriích zaměřují na různé aspekty kriminálního chování i jeho nositelů, přičemž představitelé jednotlivých disciplín používají jazyk svých specializací a jednotící, syntetická koncepcí kriminality je zatím nepředstavitelná.¹ Jednotlivé vědní disciplíny se kriminalitou mládeže zabývají jako závažným celospolečenským problémem. Stálou pozornost přičinám a podmínkám vzniku a rozvoje kriminality mladých lidí lze přičítat řadě důvodů, dle mého názoru zejména možnosti pozitivní změny osobnosti mladistvých pachatelů při správně zvoleném přístupu k nim a také tím, že období mládí je obdobím nejen možné a snadnější pozitivní formace, ale i obdobím, kdy může následkem nevhodně zvoleného postupu docházet naopak k psychickým, sociálním a mravním deformacím, které nakonec povedou k pokračování v páchání trestné činnosti v dospělosti, navíc často činnosti daleko závažnější. Nevhodně zvolená resocializační strategie tedy může mít právě opačný efekt než ten, který jí byl sledován, a je proto vždy nutné pečlivě posuzovat každý jednotlivý případ a volit řešení, které bude mít na pachatele nejpozitivnější dopad.²

Ačkoli ve společnosti existuje určitá míra tolerance vůči trestné činnosti dětí a mladistvých, kdy je zohledňována jejich nevyzrálost a určitá specifika vázící se k tomuto vývojovému stádiu člověka, nárůst kriminality mládeže v posledních desetiletích 20. století, navíc postupně nabývající na závažnosti a brutalitě, což je ještě podpořeno často zkresleným a zjednodušeným přístupem médií k tomuto fenoménu, vzbuzuje obavy a vyvolává požadavky na represivnější přístup.³

Jak jsem ale již výše uvedla, je nutné vždy mít na zřeteli to, co u mládeže platí víc než u dospělých, a sice že pro různé pachatele jsou optimální různá řešení a

¹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 17

² Možné následky nevhodně zvoleného trestního opatření u mladistvého zobrazuje například dokumentární film Heleny Třeštíkové René (2008). Hrdina snímku, který byl ve svých 17 letech exemplárně potrestán za krádež nepodmíněným trestem odnětí svobody na dva a půl roku, se poté z kriminální dráhy již nikdy nevymanil, mimo jiné proto, že v důsledku odsouzení došlo k přetržení vazeb s rodinou.

³ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 265

represivnější rozhodně vždy neznamená vhodnější, což je lépe vždy nechat na posouzení specializovaným odborníkům. Česká laická veřejnost se cítí kriminalitou mládeže ohrožena a často si pojem sankce spojuje jen s nepodmíněným trestem odnětí svobody. Proto převládá názor, že tresty jsou nedostatečně tvrdé a neefektivní. Je však nutné hledat i jiné způsoby, jak nejlépe naplnit účel trestního zákona, chránit společnost před kriminalitou a jako reakci na trestný čin volit sankce, které povedou k nápravě pachatele a zamezí dalšímu páchání trestné činnosti.

Mládež je nedílnou součástí společnosti a v jejím chování se odráží stav její morálky a hodnotového žebříčku, v neposlední řadě také působení společnosti a rodičů. Ovšem to si dnes málokdo uvědomuje a mládež je vnímána spíše jako od dospělé společnosti oddělená skupina, která jí byla „nadělena“ a je z nepochopitelných důvodů problémová, s čímž se musí něco dělat. Proto je nutno při zvažování příčin kriminality a vhodných reakcí brát v potaz všechny faktory, které ji ovlivňují. Je nutno zdůraznit, že efektivnost zvoleného řešení bude vždy záviset na osobnosti jednotlivých delikventů a konkrétním prostředí, ve kterém se nachází a které je formovalo.⁴

V dnešní době mladí lidé vyrůstají ve společnosti, jež klade mimořádně velký důraz na hmotné statky, všichni jsme prakticky denně vystaveni tlaku reklamy, která se snaží vytvořit dojem, že nabízené výrobky jsou pro náš život zcela nepostradatelné, vlastnictví určitých věcí je často společenskou nutností nebo výrazem prestiže. Tomuto tlaku jsou nejvíce náchylní podlehnout právě mladí lidé. Řada reklam je navíc zaměřena přímo na mládež. Mladí lidé ze sociálně slabších rodin, zejména těch, kde se jim nedostává pozitivních vzorů, které by příznivě ovlivnily žebříček hodnot, někdy vedeni snahou nebyt vyčleněn z kolektivu sociálně silnějších nevidí jiné řešení než si věci opatřit „po svém“, k čemuž často přispívá i rodinná tradice, která podobné chování buď tiše toleruje, nebo přímo podporuje.⁵ Kriminalita mladistvých má často kořeny v pocitu frustrace z majetkové nerovnosti a nemožnosti užívat některé majetkové statky.⁶ I to je jedním z důvodů, proč se 80% pachatelů mladších 18 let

⁴ Marešová, A. Kriminalita mládeže. *Trestní právo*, 2005, č. 4

⁵ Rodina je tradičně považována za hlavní činitel, který svým selháváním umožňuje dětem a mladistvým kriminální chování. Více v kapitole Příčiny kriminality mládeže.

⁶ V tradičních, například agrárních společnostech byly sice společenské bariéry mezi vrstvami silnější než dnes a dostat se z jedné vrstvy do druhé bylo výjimečným jevem, ale na druhou stranu měla každá společenská vrstva svoje vlastní pro ni charakteristické cíle. Dnešní společnost má pro všechny společenské vrstvy univerzální cíle, které ovšem nejsou pro všechny stejně dosažitelné.

dopouští majetkové trestné činnosti, nejčastěji krádeže, a násilná trestná činnost tvoří jen malou část z celkové kriminality páchané mládeží.⁷

Seriózní hodnocení stavu kriminality v různých časových obdobích je velmi složitým úkolem, jelikož kriminalita není pojmem se stejným obsahem ve všech sledovaných obdobích. Výrazně se projevuje například vliv aktuální zákonné úpravy, metody sběru statistických dat, událostí jako je například amnestie, apod. Většina komentářů v médiích je bohužel jen laickým srovnáním čísel letošního a loňského roku, nemajícím žádnou výpovědní hodnotu, jsou ovšem opatřena dramatickým a jednoznačným titulkem. Účelově největší pozornost se samozřejmě věnuje právě násilné kriminalitě. Společnosti je tak předkládán zkreslený obraz kriminality, který vůbec neodpovídá jejímu skutečnému stavu. Dopad takových informací a hodnocení na veřejnost a následně na to reagující politická rozhodnutí spíše škodí a znesnadňuje účinný boj proti kriminalitě mládeže.⁸

1.2. Vymezení pojmu mladistvý, mládež a mladý dospělý

Pojmy nezletilí či mládež jsou ve společenských vědách spojovány s různými věkovými kategoriemi. Kriminologická literatura pod pojem mládež zahrnuje tři věkové skupiny: děti – osoby ještě trestně neodpovědné, mladistvé a mladé dospělé. V České republice nedošlo do roku 2003 k přesnému vymezení těchto pojmů. Policejní praxe pomocně používala pro tyto věkové kategorie nepřesně právní pojem nezletilý, tehdejší praxe státního zastupitelství pojem nedospělý. Ve statistice kriminality byly pod pojmem mládež chápány jak děti tak mladiství, ale nikoliv mladí dospělí. Policie pak pod pojmem mládež vykazovala fyzické osoby od narození do věku osmnácti let.⁹ Ještě dnes lze v policejních statistikách najít označení dítě pro věkovou skupinu 0 – 17, nezletilý 0 – 14 let a mladistvý 15 – 17 let.¹⁰

Konečné vymezení přinesl zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen ZSM), který v ustanovení § 2 stanovil, že pod pojmem mládež se v tomto zákoně rozumí děti mladší patnácti let a mladiství. Dítětem mladším patnácti let se

⁷ Statistické údaje získány z: VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S., NEUMANN, J. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: IKSP, 2004

⁸ Marešová, A. *Kriminalita mládeže. Trestní právo*, 2005, č. 4

⁹ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2002, str. 12

¹⁰ Policejní statistika kriminalita za období leden - duben 2008, [citováno 13. 9. 2008], tabulka dostupná na http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/statistiky/krim_stat/2008/index.html

rozumí ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok svého věku. Za mladistvého se pak ve smyslu tohoto zákona považuje ten, kdo v době spáchání trestného činu dovršil patnáctý rok a nedovršil osmnáctý rok svého věku. Za mladistvého je s přihlédnutím k § ust. 89 odst. 15 trestního zákona (dále jen TrZ), který stanovuje pravidla pro počítání časového určení, třeba považovat pachatele až dnem následujícím po dni, ve kterém dovršil patnáctý rok svého věku, tedy až po dni patnáctých narozenin. Při použití stejného ustanovení pak vyplývá, že spáchá-li osoba provinění v den svých osmnáctých narozenin, bude se na ni pohlížet jako na mladistvého.

Tyto definice jsou pak propojeny s dalšími právními předpisy a nalezneme je také například v terminologii rodinného práva, nejdůležitější je však propojení definic s trestním právem. Podle ustanovení § 11 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona (dále jen „TrZ“) osoba, jež nedosáhla v době spáchání činu patnáctý rok, není trestně odpovědná ve smyslu TrZ. Dle ustanovení § 11 odst. 1 písm. d) zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu (dále jen „TrŘ“) nelze trestní stíhání takové osoby zahájit a bylo-li zahájeno, nelze v něm pokračovat a musí být zastaveno.

Stanovení věku ovšem není jediným kritériem pro stanovení trestní odpovědnosti. Znění § 5 ZSM stanoví, že „mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný“. Zákon tedy předpokládá, že u mladistvých bude předmětem pozornosti i jejich duševní stav, a to z pohledu dosažení určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti. Tento jev odborná praxe nazývá podmíněnou či relativní trestní odpovědností, která je v kontrastu s tzv. absolutní trestní odpovědností, kdy je dolní věková hranice jako počátek trestní odpovědnosti stanovena pevně.¹¹ Pojem relativní trestní odpovědnosti byl zaveden po vzoru zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží (§ 2 odst. 2) a některých zahraničních úprav.¹² ZSM se tedy odchyluje od všeobecné nauky o absolutní trestní odpovědnosti a mezi trestně odpovědným a trestně neodpovědným klade tzv. relativní trestní odpovědnost, která tvoří jakýsi přechod mezi absolutní trestně právní neodpovědností u osob, které nedovršily 15 rok věku, a absolutní

¹¹ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004, s 14.

¹² Např. německý zákon o soudech mládeže – Jugendgerichtsgesetz

trestněprávní odpovědností osob, které překročily 18 rok věku.¹³ Pokud se ukáže, že mladistvý v době spáchání trestného činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat svoji nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. To ovšem neznamená, že se vůči němu nepoužije žádných opatření, ale budou použity postupy a opatření jako u dětí mladších 15 let.

Dle názoru Jiřího Jelínka požadavek rozumové a mravní vyspělosti stojí vedle požadavku přičetnosti a tvoří novou samostatnou podmínku trestní odpovědnosti, samostatný obecný znak provinění.¹⁴ Jelínek zakládá svůj názor především na vztahu speciality ZSM vůči TrZ. Naproti tomu autoři komentáře k ZSM¹⁵ a další¹⁶ chápou nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělost jako speciální důvod nepřičetnosti a nikoli jako jiný důvod vylučující trestní odpovědnost. Úprava obsažená v ustanovení § 5 odst. 1 ZSM je dle jejich názoru založena na tom, že trestní odpovědnost mladistvého je vymezena kritérii, kterých jinak trestněprávní teorie i TrZ používají pro vymezení přičetnosti, s tím, že pojem duševní poruchy nahrazuje pojmem rozumové a mravní vyspělosti (funguje jako příčina neschopnosti rozpoznávací a/nebo ovládací). Citovaná úprava je chápána jako speciální důvod nepřičetnosti, a nikoliv jako jiný samostatný důvod vylučující trestní odpovědnost. Rovněž Vanduchová uvádí¹⁷, že přičetnost je chápána jako způsobilost být pachatelem, přičemž tato způsobilost je vázána na současnou přítomnost dvou psychologicko-normativních aspektů - způsobilosti rozpoznávací a způsobilosti určovací. Pokud jeden z těchto aspektů nebo oba v době činu chybí v důsledku biologicko-psychických faktorů, jde o nepřičetnost. Povahu biologicko-psychologického faktoru má jak nepřičetnost (§12 TrZ), tak bezpochyby i rozumová a mravní nevyzrálость mladistvého (§ 5 ZSM), přičemž oba tyto faktory mohou působit současně. V souladu s tímto pojetím přičetnosti dochází Vanduchová k závěru, že § 5 ZSM upravuje zvláštní případ nepřičetnosti.

¹³ Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého. *Právní rozhledy*. Praha, 2004, č. 2, s. 52

¹⁴ JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. Praha:Linde, 2004, str. 194

¹⁵ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H.BECK, 2004, s. 40-41

¹⁶ např. Zezulová, J. Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže I. *Státní zastupitelství*, 2005, č. 7-8

¹⁷ Vanduchová, M. Zamyšlení nad ustanovením § 5 zákona č. 218/203 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. *Pocita Dagmar Císařové k 75. narozeninám*. 1. vydání. Praha: nakl. Jaroslav Šprongl, 2007, str. 148 a násl.

Ačkoli vnímám, že pojem nepřičetnost se zcela nekryje s pojmem nedostatečné rozumové a mravní vyspělosti, jelikož nepřičetnost je vázána na existenci duševní poruchy a v případě rozumové a mravní vyspělosti se jedná o výsledek postupné socializace dospívajícího, přikláním se spíše k druhému názoru, jelikož toto ustanovení chápu jako rozšíření podmínek trestní odpovědnosti, kdy ustanovení § 5 ZSM nevyklučuje ustanovení § 12 TrZ, ale naopak jej doplňuje a rozšiřuje. Také se domnívám, že pokud by se skutečně jednalo o samostatnou podmínku trestní odpovědnosti, zakotvil by zákonodárce nedostatek této podmínky jako zvláštní důvod zastavení trestního stíhání nebo důvod pro vydání zprošťujícího rozsudku. Ani v ustanovení § 172 odst. 1 písm. e), ustanovení 188 odst. 1 písm. c), ani v §226 písm. d) TrŘ však nedostatečná rozumová a mravní vyspělost uvedena není, vždy pouze nepřičetnost. Vzhledem k tomu, že nedostatečná rozumová a mravní vyspělost nebyla takto zakotvena, chápu tuto jako tzv. podmíněnou nepřičetnost a nikoli jako samostatnou podmínku trestní odpovědnosti. Nutné je také přihlídnout k tomu, že současný ZSM navazuje na úpravu zákona č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží, která obdobně vycházela z tzv. podmíněné přičetnosti závislé na dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého v době činu.

Jinou speciální věkovou kategorií než dítě a mladistvý (vyjma dospělých osob jako pachatelů trestných činů) náš TrZ nezná, avšak zohledňuje skutečnost, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých.¹⁸ Tento výraz používá zejména kriminologie a myslí se jím osoba starší osmnácti let. Horní věková hranice není chápána jednotně a je volná - někdy do věku 21 let, jindy do 24 ale i 30 let. V zásadě by mladí dospělí měli být, až na výjimky týkající se závažných trestných činů, stejně trestně odpovědní jako mladiství. Tímto způsobem se sleduje snížení rizika stigmatizace a s tím související nebezpečí další kriminalizace. To je v souladu s principy zakotvenými v mezinárodních dokumentech zabývajících se zacházením s delikventní mládeží. Např. Pekingská pravidla (rezoluce OSN z roku 1985) přinášejí požadavek, aby se principy zacházení s mládeží v nich zakotvené vztahovaly i na mladé dospělé. Aktuální jsou principy obsažené v Doporučení Rady Evropy (2003), které se týkají nových způsobů zabývajících se kriminalitou mládeže a soudnictvím nad mládeží, kde je také zakotvena potřeba usilovat o to, aby s mladými dospělými pachateli bylo zacházeno srovnatelným způsobem a byly využívány stejné formy

¹⁸ § 33 písmeno b) zák. č. 140/1961 Sb.

intervence jako u mladistvých.¹⁹ Tento princip je v souladu i s přizpůsobováním se našeho právního řádu právním úpravám zemí Evropské unie, kde se tato věková kategorie do samostatné právní úpravy trestního soudnictví nad mládeží běžně zařazuje (Švédsko, Nizozemí, aj.).

Kategorie osob blízkých věku mladistvých se objevovala i v původním legislativním návrhu ZSM, kdy se počítalo se zavedením specifického režimu zacházení nejen s mladistvými, ale i s mladými dospělými pachateli trestných činů. Do této kategorie měli patřit pachatelé trestních činů ve věku od 18 do 21 let. Zákon však v podobě přijaté parlamentem na tuto skupinu pachatelů nedopadá.²⁰

Pojem osoba blízká věku mladistvých se však přesto v TrZ objevuje, a to jako polehčující okolnost dle ustanovení § 33 písm. b) TrZ, kdy se při výměře trestu přihlídně k tomu, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých, svedení osoby ve věku blízkém věku mladistvých k trestnému činu je naproti tomu zvláštní přitěžující okolností dle ustanovení §34 písm. ch) TrZ a okolnost, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvého, je okolností odůvodňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

Dalším ustanovením TrZ, které pamatuje na tuto věkovou kategorii, je ust. § 26 odst. 5, které dává možnost uložit pachateli ve věku blízkém věku mladistvých výchovná opatření v souvislosti s podmíněným upuštěním od potrestání s dohledem. Ovšem je otázkou, nakolik jsou soudci, kteří se věnují pouze kriminalitě dospělých pachatelů a nemají zkušenosti s vedením řízení a uplatňováním opatření dle ZSM, schopni efektivně uplatňovat institut zde zakotvený. I toto podporuje názor, že by mladí dospělí měli být souzeni jako mladiství podle ZSM soudy pro mládež.

Pokud se jedná o rozmezí, v němž lze pachatele označit za pachatele věkem blízkého věku mladistvých, ponechává TrZ toto rozhodnutí soudu, jelikož proces dospívání je u každého jedince individuální. Slovem „blízký“ je však naznačeno, že by se hranice 18 let neměla příliš překračovat.²¹

Protože, jak jsem již uvedla, ZSM tuto skupinu pachatelů nezná, použije se u mladých dospělých již označení trestný čin. Trestným činem mladého dospělého je stejně jako u dospělých trestný čin vyššího než nepatrného stupně nebezpečnosti.

¹⁹ Hulmáková, J. Mladí dospělý de lege lata a de lege ferenda. *Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám*. Praha: ASPI, 2008, str. 65 a násl.

²⁰ Sotolář, A. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 9, s. 229

²¹ ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, komentář*. 6. Vydání. Praha: C.H.BECK, 2004, s. 279

Trestní sazby trestu odnětí svobody je u méně závažných trestných činů možné snížit na tři čtvrtiny, u zvláště závažných trestných činů zůstávají ve stejném rozsahu jako u dospělých²². Tím má být zajištěna dostatečná diferenciaci i ochrana společnosti vůči pachatelům zvláště závažných trestných činů. U jiných trestů než trestu odnětí svobody snížené sazby navrženy nejsou.

Já osobně se domnívám, že zavedení pojmu mladý dospělý nebo osoba blízká věku mladistvých do ZSM by bylo z hlediska lidského užitečné a výchovně prospěšné. Kritika, že takovýto počín by byl spíše formální a že je již vše ošetřeno stávajícími právními ustanoveními, kdy při vyměřování trestů je například věk blízký věku mladistvého brán jako polehčující okolnost, není podle mého názoru opodstatněná. Myslím si totiž, že na mladé dospělé by měl být brán ohled nejen při samotném trestání, a to nejen jako polehčující okolnost, ale i při ukládání alternativních sankcí k trestu odnětí svobody, to vše s ohledem na poznatky kriminologie, nastíněné níže, dle nichž kriminální zatížení jedince klesá v souvislosti s konečným vyzráním jeho osobnosti, k němuž nedojde přesně dnem 18. narozenin, ale dochází k němu až mezi 20. a 30. rokem života. ZSM by měl poznatky kriminologie v tomto směru více odrážet.

1.3. Otázka snížení hranice trestní odpovědnosti

V současné době se v souvislosti s nově přijatým TrZ opět objevily hlasy volající po snížení věku hranice trestní odpovědnosti a tato nižší hranice byla do nového TrZ zapracována. Zákon byl již přijat oběma komorami Parlamentu, podepsán prezidentem a zveřejněn ve Sbírce zákonů, je však stále otázkou, zda nebude jeho účinnost posunuta z 1. 1. 2010 na pozdější dobu. Přestože nový TrZ snižuje hranici trestní odpovědnosti na 14 let, dle plánované novely, která má být přijata ještě do nabytí jeho účinnosti, se tato hranice opět vrátí na svoji současnou úroveň. Tuto novelu bych přivítala, neboť se domnívám, že není potřeba hranici trestní odpovědnosti snižovat. Hranice trestní odpovědnosti 15 let zcela koresponduje s požadavky plynoucími z mezinárodních závazků i s naším platným právním řádem, kde dochází k systematickému propojení s věkovou hranicí například v oblasti pracovněprávní. Argument, že mladistvý delikvent si je vědom toho, že se mu nemůže do 15 let nic

²² § 40 odst. 5 zák. č. 140/1961 Sb

stát, a proto páchá trestnou činnost, považují za snadno vyvratitelný. Zcela totiž opomíjí skutečnost, že současná právní úprava umožňuje postih i delikventních jedinců mladších 15 let. Dítě sice nemůže nastoupit do výkonu vazby ani do výkonu trestu, ale případ je šetřen tak, jako kdyby ho spáchal dospělý, s tím rozdílem, že pro nízký věk pachatele musí být případ odložen. Sankce však následovat může, a to ve formě soudem nařízeného dohledu probačního úředníka, ochranné či ústavní výchovy, není-li od těchto opatření upuštěno. Navrhovala bych spíše výčet opatření ukládaných dětem mladším 15 let ještě rozšířit, zejména o výchovná opatření ukládaná mladistvým, aby nemohla nastat situace, kdy v konkrétním případě ani jedno ze tří opatření nebude pro dítě vhodné.

Dále je třeba mít na zřeteli, že pokud jsou rozlišovány dva druhy odpovědnosti, a sice absolutní trestní odpovědnost a relativní trestní odpovědnost, dle které pokud není mladistvý dostatečně rozumově a mravně vyspělý, aby mohl rozpoznat nebezpečnost svého činu pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný, pak se snížením hranice trestní odpovědnosti (relativní) na 14 let by se prudce zvyšoval počet případů, kdy by právě pro nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělost bylo třeba užít postupů a opatření uplatňovaných u dětí.

Je třeba asi také uvědomit, že ze současného seznamu trestních opatření, která lze uložit mladistvému, by jich bylo jen málo použitelných po snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na čtrnáct let. Obecně prospěšné práce by patrně byly v rozporu s mezinárodními závazky České republiky, peněžitá opatření by dětem, jež jsou zpravidla bez vlastních příjmů či majetku, také uložit nešlo, stejně tak zákaz činnosti, atd. V podstatě by zůstalo odnětí svobody. Pobyt dítěte ve vězeňském zařízení společně s některými téměř plnoletými delikventy by jistě k převýchově takové osoby nevedl, navíc současná vězeňská zařízení nejsou uzpůsobena k hlídání a výchově mladších dětí, pročež by patrně vznikla potřeba nových náročných specializací. Toto řešení samozřejmě zcela opomíjí možnost preventivního působení, jež má v této věci mimořádný význam.²³

Ačkoli značná část laické veřejnosti by přivítala snížení hranice trestní odpovědnosti a lidé si od snížení věku hranice trestní odpovědnosti slibují především snížení kriminality mládeže vůbec, dle mého mínění snížení věkového limitu odpovědnosti kriminalitu mladistvých neomezí a účinný nástroj na potírání tohoto jevu

²³ Kučera, P., Richter, M. Konceptnost řešení dětské kriminality. *Trestní právo*, 2004, č. 12

je třeba hledat jinde. Je třeba mít především na zřeteli, že nezáleží ani tak na tom, kdy nastupuje trestní odpovědnost mládeže, ale na tom, s jakými následky je delikventní chování dospívajícího jedince řešeno.

V Evropě existují dva základní modely zacházení s mládeží. Jedná se o model sociální („Wohlfahrtsmodell“, „social welfare model“) a model justiční („Justizmodell“, „justice model“). Zjednodušeně řečeno je sociální model více zaměřen na blaho mládeže, řízení probíhá neformálně, důležitou roli v něm zastávají sociální pracovníci a psychologové. Je brán ohled na sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá a které jej nejvíce ovlivňuje. Naproti tomu justiční model dovoluje zakročit pouze při porušení trestních norem. Řízení je formální a je vedeno právníky vzdělanými osobami a zaručuje mladistvému zásadně stejné zacházení jako u dospělých. Zastánci tohoto modelu pohlížejí na trestnou činnost pachatele jako na záležitost jeho individuální volby v určité situaci. Toto pojetí zdůrazňuje myšlenku svobodné vůle. Pachatel svobodně volí mezi spácháním trestného činu a nedelikventním jednáním, na vliv sociálního prostředí, v němž se dítě pohybuje, není brán zřetel. V rámci justičního modelu začíná trestněprávní odpovědnost zpravidla dříve.

Je však nutno zdůraznit, že s výše uvedenými modely zacházení s mládeží se v žádné zemi nesetkáme v čisté podobě, neboť dochází k prolínání a kombinaci těchto dvou modelů. K systému, který je orientován na „blaho dítěte“, řadíme z evropských zemí trestní zákonodárství zejména v Polsku, Belgii, Portugalsku a Švýcarsku. Mezi státy, které patří k evropskému justičnímu modelu trestního zákonodárství, náleží Česká republika, Rakousko, Německo, Itálie, Slovinsko, Slovensko, Španělsko, Francie, Řecko, Nizozemsko, Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko, ale také Turecko, Anglie a Wales.

Věková hranice trestní odpovědnosti je v jednotlivých evropských státech velmi rozdílná. Do 1. 1. 2007, kdy vstoupil v účinnost švýcarský zákon o soudnictví ve věcech mládeže, bylo Švýcarsko zemí, ve které platila nejnižší hranice trestní odpovědnosti. Do nabytí účinnosti nového švýcarského zákona o soudnictví ve věcech mládeže byla hranice trestní odpovědnosti 7 let.

Hranice trestní odpovědnosti ve vybraných zemích jsou následující: Belgie – 18, Polsko – 17, Portugalsko – 16, Dánsko – 15, Finsko – 15, Švédsko – 15, Norsko – 15, Česká republika – 15, Německo – 14, Itálie – 14, Rakousko – 14, Slovinsko – 14, Slovensko – 14, Španělsko – 14, Francie – 13, Řecko – 13, Nizozemsko – 12, Turecko

– 11, Anglie a Wales – 10, Švýcarsko – 10. Z toho je patrné, že v zemích, které řadíme do sociálního modelu (Belgie, Portugalsko, Polsko), se hranice trestní odpovědnosti pohybuje zpravidla od 16 let výše. V ostatních evropských zemích, ve kterých platí model justiční, je nejčastější hranice trestní odpovědnosti kolem 14. roku věku, avšak rovněž velmi častý je i věk 15 let, který je uplatňován například v České republice.²⁴ V systémech, které vznik trestní odpovědnosti spojují s nízkým věkem, je však zpravidla vyloučeno uvěznění dětského delikventa (např. ve Švýcarsku do 15 let)²⁵ a zacházení s ním je možné jen v rámci specializovaných alternativních sankcí k odnětí svobody. Naproti tomu v systémech, kde je počátek trestní odpovědnosti spojen s dovršením vyššího věku, je s mladistvým nakládáno často jako s dospělým pachatelem a lze mu proto uložit téměř stejné druhy trestů, byť přiměřeně zkrácené. Jinak řečeno „nižší počátek trestní odpovědnosti dospívajícího nelze spojovat automaticky s přísnější reakcí na jeho delikventní chování - a opačně - vyšší hranice počátku trestní odpovědnosti neznamena pro mladistvého pachatele zpravidla výhodu mírnějšího zacházení“.²⁶ To je případ i české právní úpravy, na základě které lze uložit trestní opatření odnětí svobody i mladistvým. Snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na 14 let by tedy znamenalo použití např. trestního opatření odnětí svobody na osoby od čtrnácti let. Je pak otázkou, jak by se tato skutečnost shodovala s účelem ZSM, kterým je přispět k tomu, aby se pachatel z řad mládeže zdržel páčání trestné činnosti a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a také s aktuálně propagovanou restorativní justicí, jejímž účelem není trestat, ale účelu trestu dosáhnout jinými prostředky, zejména přimět pachatele k nápravě jím způsobené škody.

1.4. Charakteristické rysy kriminality mládeže

Skutečnost, že kriminalita je podle věku rozložena nestejně, je známá již od prvních statistických analýz. Již tehdy se ukazovalo, že kriminalita je převážně činností mladých lidí. Kriminální zatížení jedince stoupá strmě až do 20 let, poté pozvolna klesá a po 35. roce života je pokles výraznější. K nejsilnějšímu zatížení

²⁴ Krejčířková, K. Hranice trestní odpovědnosti mladistvých ve vybraných evropských zemích. *Státní zastupitelství*, 2008, č. 5

²⁵ Válková, H. Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 12, s. 339

²⁶ Válková, H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? *Trestněprávní revue*, 2002, č. 5, s. 136.

kriminalitou dochází mezi 14. a 16. rokem života, i když převážně v oblasti méně závažné kriminality. Na rozdíl od chlapců kriminální zatížení dívek s věkem stoupá pozvolněji a svého vrcholu dosahuje až ve věku mladých dospělých. Kolem 20-25 let věku už spolu s konečným vyzráním osobnosti tendence k delikventnímu jednání značně klesají u obou pohlaví.²⁷

Trestná činnost mladých lidí má některé charakteristické znaky, které ji odlišují od trestné činnosti dospělých. Jako jeden z těchto znaků se uvádí nedostatečná plánovitost přípravy trestného činu. Promyšlená, dlouhodobá příprava většinou chybí, následkem čehož poté pachatel používá nevhodné nástroje, ani volba místa a času není promyšlená, nedospělí pachatelé jednají často v náhlém popudu, ve snaze se předvést před kamarády.²⁸ Ovšem dle názoru jiných odborníků v současné době kriminalita mládeže tyto dříve charakteristické rysy impulsivní delikvence postrádá a její jednání začíná být promyšlené, provázané s dospělými pachateli a více agresivní, což samozřejmě zvyšuje jeho nebezpečnost pro společnost.²⁹ Tento jev může dle mého názoru souviset především s převládajícím cílem trestné činnosti mladých lidí, a sice se získáním hmotných statků, například technických vymožeností a věcí, které jsou právě v módě a jsou jinak nedosažitelné, či dosažitelné jen obtížně. Proto se mládež nejčastěji dopouští majetkových trestných činů, konkrétně krádeží, krádeží vloupáním a z násilných trestných činů zejména loupeží. Jednání je tedy vedeno s cílem získat konkrétní věc z konkrétního místa, a to přispívá k lepšímu naplánování činu a promyšlenější přípravě, včetně přípravy alibi.

Pro trestnou činnost mládeže je charakteristická také vysoká míra latentní kriminality, čili jedná se o kriminalitu, která nebyla zjištěna, a také o kriminalitu zjištěnou, ovšem neoznámenou orgánům činným v trestním řízení. Znamená to, že delikventní chování dětí a mladistvých je značně rozšířeno, není považováno za neobvyklé, ale není nikým registrováno, špatně se stíhá a postihuje. Obzvláště to platí pro bagatelní delikty, které jsou velmi rozšířené, ale nejsou odhaleny. Souvisí to samozřejmě s vyšší tolerancí společnosti vůči těmto málo závažným deliktům spáchaným dětmi a mladistvými, kdy jsou mnohá jednání považována za dětskou neznalost či mladickou nerozvážnost.³⁰

²⁷ KAISER, G. *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 194-196

²⁸ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 380

²⁹ Marešová, A. K příčinám a podmínkám kriminality mládeže. *Trestní právo*, 2007, č. 7-8

³⁰ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck, 2005; s. 269

Mladiství mají také v mnohem menší míře než dospělí rozvinutou schopnost odložit uspokojení svých potřeb na dobu, která přinese vhodnější podmínky, případně přinese dokonce možnost získat hmotný statek společensky přijatelným způsobem.³¹ Jsou puzeni rychle uspokojit své potřeby, které představuje především vlastnictví hmotných statků, které chtějí momentálně využít, jako například jízdní kolo nebo automobil.³² Kriminalitu mladých lidí také charakterizuje neadekvátnost jejich jednání, které je často revoltou proti společnosti, a proto se mládež ani nesnaží svých cílů dosáhnout legálními způsoby, které společnost uznává. Typické je rovněž použití brutálního násilí, nepřiměřeného obranným schopnostem oběti či povaze překážky, což souvisí s faktem, že pro mladého pachatele je důležitější prosazení vlastní síly a vlastní osoby, překonání překážek, což upřednostňuje před ziskem.

S již zmíněnou revoltou a prosazováním vlastní osoby a síly souvisí dva jevy, které jsou doménou pachatelů mladších 18 let a mladých dospělých. Jedná se o vandalismus a šikanování.³³ Vandalismus je zapříčiněn potřebou dokazovat si vlastní nezávislost na společnosti, která se projevuje odvržením jejích norem nebo symbolickými či fyzickými útoky proti jejím hodnotám, vůči nimž se pachatel vymezuje. Souvisí s potřebou hledat novou identitu, a proto zkoušet tabuizované nebo zakázané aktivity. Nápisy na zdech domů či vagonech metra jsou natolik výrazným a společností negativně vnímaným jevem, že přinesly do TrZ nové ustanovení § 257b³⁴, které má „sprejerství“ postihovat. Zavedení nové skutkové podstaty sprejerství do trestního zákona jeho novelou č. 139/2001 Sb. ale přineslo jak teorii, tak i praxi mnoho problémů, jedním z nich je jeho vztah k ustanovení zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.³⁵ Vzhledem k tomu, že ustanovení § 257b TrZ nic neříká o požadované výši škody, není možno bez dalšího rozlišit jednání mající charakter přestupku proti majetku a trestného činu, jelikož mezi nimi žádný

³¹ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 382

³² Krádeže jízdních kol a krádeže věcí z aut jsou páčány především dětmi, mladiství se dopouštějí častěji krádeží aut, což samozřejmě souvisí s jejich schopností je ovládat.

³³ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 382-384

³⁴ (1) Kdo poškodí cizí věc tím, že ji postříká, pomaluje či popíše barvou nebo jinou látkou, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo peněžitým trestem.

(2) Odnětím svobody na šest měsíců až tři léta nebo peněžitým trestem bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 značnou škodu nebo spáchá-li takový čin opětovně nebo spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny nebo spáchá-li takový čin na věci, která požívá ochrany podle zvláštních předpisů.

(3) odnětím svody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 škodu velkého rozsahu.

³⁵ (1) přestupku proti majetku dle § 50 odst. 1 se dopustí ten, kdo

(a) úmyslně způsobí škodu na cizím majetku krádeží, zpronevěrou, podvodem nebo zničením či poškozením věci z takového majetku, nebo se o takové jednání pokusí

viditelný rozdíl neexistuje, kromě rozdílu, že k poškození musí v případě trestného činu dojít pouze postříkáním, pomalováním, nebo popsáním barvou nebo jinou látkou. U přestupku proti majetku poškození takto způsobené vyloučeno není. Je tedy poměrně těžké nalézt mezi nimi hranici a vztah ustanovení zákona o přestupcích a trestního zákona je nutno řešit podle § 3 TrZ, čili podle míry konkrétní společenské nebezpečnosti činu. Zde půjde především o zjištění způsobené škody, která, jak jsem již uvedla, na rozdíl od podobných ustanovení trestního zákona není obsažena ve skutkové postati tohoto trestného činu, dále podle rozsahu jednání pachatele, tedy patrně podle postižené plochy, a rovněž je nutno odborně posoudit hodnotu postiženého objektu (může se jednat o vzácné historické dílo, jehož cenu lze jen s problémy vyčíslit). Po zhodnocení shora uvedených okolností je možno vyhodnotit společenskou nebezpečnost daného jednání a toto kvalifikovat buď jako přestupek, či jako trestný čin. Judikatura našich soudů k vztahu těchto dvou ustanovení zatím mlčí. Stírání hranice mezi trestným činem a přestupkem je pro společnost z hlediska právní jistoty nebezpečné, proto nezbyvá než doufat, že postup praxe nalezne hranice potřebné pro stanovení rozdílu mezi přestupkem a trestným činem a zaplní tak mezeru, která nedůsledností tvůrců ustanovení § 257 b vznikla. Jak jsem zjistila dotazy u státních zástupců, považují toto jednání za trestný čin, resp. provinění, pokud způsobená škoda přesáhne hranici 1.000,- Kč.

K šikanování, které má formu různých druhů psychického či fyzického nátlaku a ubližování jiným, dochází zejména v podmínkách relativní izolace skupiny mladých lidí od dospělých (typicky škola, internáty, nemocnice, dětské domovy, apod.).³⁶ Šikanování, kterého se dopouštějí osoby mladší 18 let, může naplňovat znaky skutkových podstat především těchto trestných činů:

vydírání (§ 235) - například pohrůžka typu: budeš mi denně dávat peníze na svačinu, jinak tě zbiju

loupež (§ 234) – může mít podobu násilného vymáhání např. peněz nebo stravenek na oběd, osobních věcí apod.

omezování osobní svobody (§ 231) – například strkání hlavy oběti do záchodu, zamykání v šatně apod.

ublížení na zdraví (§ 221 a § 222) – někdy může být důsledkem šikany

krádež (§ 247)

³⁶ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 384

poškození cizí věci (§ 257) - v současné době, kdy děti nosí do školy drahé mobilní telefony, notebooky či přehrávače, je tento způsob šikany poměrně reálný.

útisk (§ 237) - jedná se o situaci, kdy útočník již bezprostředně nenapadá svou oběť, ale využívá toho, že oběť sama se ho v důsledku dřívějšího jednání bojí. Útočník tak pouze zneužívá tíseň oběti k tomu, aby něco konala, opominula nebo strpěla. (budeš mi denně dávat peníze na svačinu, jinak řeknu celé třídě, že ... ,apod.). Občas se stává, že útočníci tímto způsobem nutí své oběti např. k drobným krádežím ve svůj prospěch.

znásilnění (§ 241) - násilné donucení (stačí i pohrůžka bezprostředního násilí) k pohlavnímu styku (i homosexuálnímu). Tohoto trestného činu se lze dopustit i bez násilí, využitím bezbrannosti oběti.

pohlavní zneužívání (§ 242) – také zdánlivě nevinné osahávání děvčat spolužáky může být pro oběť značně traumatizující a může být posouzeno jako trestný čin.

svádění k pohlavnímu styku (§ 217a) - útočník nabízí oběti úplatu nebo nějakou výhodu za pohlavní styk případně za pohlavní sebeukájení nebo dokonce jen za obnažení. Útočník se v daném případě nechová vysloveně agresivně, ale zneužije např. sníženého intelektu své oběti (když se přede mnou svlíkneš, dám ti dvacet korun).

kuplířství (§ 204) - pachatel svou oběť zjedná, přiměje nebo svede k provozování prostituce nebo z takové prostituce kořistí

nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů (§ 187) a šíření toxikomanie (§ 188a) - šikana může spočívat např. v nucení slabšího spolužáka k vyzkoušení drogy

Důležitým faktorem, který pravděpodobnost výskytu šikany zvyšuje, je předpoklad beztrestnosti. Agresor dopředu ví, že jeho jednání zůstane pravděpodobně nepotrestáno, trestu se neobává, protože s ním vůbec nepočítá. Oběť se většinou nepokouší hledat pomoc a snaží se šikanu přečkat s nadějí, že se situace sama zlepší.³⁷ Problémem je, že se jedná o kriminální chování mezi dětmi či mladými lidmi stejného věku, které se odehrává mimo zorné pole dospělých, kteří by šikanu mohli odhalit a řešit.

Co se týče pohlaví mladých pachatelů, dopouští se dívky deliktů v mnohem menší míře než chlapci, u závažných trestných činů je pak tento podíl ještě menší. Platí to i pro kriminalitu dospělých. Muži se podle dostupných statistik dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy, a to ve všech společnostech, ve všech dobách,

³⁷ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999, s. 286

nezávisle na příslušnosti k etnické skupině i na druhu trestné činnosti. Rozdíl souvisí patrně s vyšší hladinou hormonu testosteron u mužů, a tedy s jejich vyšší agresivitou. Tento závěr se opírá především o fakt, že kriminalita mužů je nejvyšší právě ve věku, kdy je v jejich těle nejvyšší hladina hormonu testosteron, tedy mezi 18 a 22 rokem. Vyšší kriminalita chlapců souvisí zřejmě také s odlišným přístupem k výchově, kdy dívky jsou tradičně pod větším dohledem ze strany dospělých, jsou na ně kladeny vyšší nároky, co se týče chování, a jsou proto více navyklé dodržování stanovených pravidel.³⁸

Ve struktuře kriminality osob mladších 18 let převládá méně závažná majetková trestná činnost a velmi závažná a násilná trestná činnost je mládeží páchána jen zřídka. Dopouštějí se jí vzhledem ke svým rozvinutějším schopnostem a větším zkušenostem většinou mladiství, ne děti mladší 15 let. Lze také vysledovat trestná provinění, jichž se dopouští převážně jen mládež - sem lze zařadit především rasově motivované trestné činy, což souvisí s inklinací adolescentů k extremistickým hnutím, která lákají možností poměrně snadného „zapadnutí“ do skupiny, jejíž členové jsou většinou lehce rozeznatelní díky výrazným vnějším znakům, jako je oblečení, účes, gesta, doplňky, styl života apod. Po opatření požadovaného oblečení a osvojení si patričních názorů, se lze lehce stát jedním z členů hnutí, najít tak své místo ve společnosti a zbavit se díky ní nejistoty, která dospívání provází.

Běžné dětské party či skupiny se od extremistických hnutí liší tím, že nemají pevnou hierarchii, ani systém pravidel a trestů a také členství v nich nesouvisí s životním postojem, ale s místem bydliště nebo školou, kterou člověk navštěvuje - jedná se například o děti ze stejné ulice či třídy. Většina trestné činnosti, nejen rasově motivované, je páchána právě ve skupinách, jelikož i o těch nikoli extremistických platí, že v neformální skupině mládež nachází útočiště, sdílí s ostatními společné zájmy, utvrzuje se ve svých názorech a postojích. Člen skupiny si dovolí více, než kdyby vystupoval jako osamocený jedinec. Tyto vrstevnické vazby na partu mají mnohem větší význam pro chlapce, než pro dívky, které se častěji dopouštějí deliktů individuálně. Dívky také zřejmě méně než chlapci používají násilí, ovšem setkala jsem se s případem čtyř žákyň ZŠ, dvanáctiletých spolužaček, které společně přepadly ženu a této se pokusily vytrhnout tašku s peněženkou, přičemž ji kopaly, tahaly za vlasy, fackovaly a vyhrožovaly ještě větším násilím, bude-li se bránit. Jedna z těchto dívek

³⁸ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 33

po incidentu činu velmi litovala, změnila školu, přestala se s dřívějšími kamarádkami stýkat a navázala přátelství se spolužačkami z nové školy, což se velmi pozitivně projevilo na jejím chování, školním prospěchu i způsobu trávení volného času, a proto soud upustil od uložení dohledu probačního úředníka, který byl navrhován, jelikož se ztotožnil s názorem, že účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže bylo již dosaženo projednáním věci před soudem. Přerušování styků s rizikovou skupinou vrstevníků zde jednoznačně vedlo k výrazné změně chování.

Pro delikvenci je dále charakteristické, že je delikventní chování spjato výrazně s obdobím dětství a dospívání a s tím souvisejícím psychickým a sociálním vývojem člověka a v dospělosti postupně vymizí. Nejsou tedy důvodné časté obavy rodičů, že jejich dítě, které se v nedospělém věku dopustilo delikventního jednání, „roste pro kriminál“. Kolem 20-25 let věku spolu s konečným vyvrácením osobnosti tendence k delikventnímu jednání značně klesají u obou pohlaví. Uvedené potvrzuje například výzkum provedený ve Philadelphii v roce 1958³⁹, z něž vyplynulo, že z těch, kdo se v nedospělém věku nedopustili žádného kriminálního jednání, nemělo plných 90% ani v dospělosti žádný záznam o zatčení. Z těch, kteří se ve věku dětí či mladistvých delikventního jednání dopustili, měla v dospělosti záznam o zatčení jen jedna třetina. Z policejních statistik pak dále vyplývá, že je větší část delikventních dětí registrována jen jednou za život a významná je také ta skutečnost, že značnou část kriminality páchá jen malá skupina pachatelů, o to intenzivnějším způsobem.⁴⁰

Posledním charakteristickým znakem, který zmíním, a který se ovšem netýká jen mládeže, ale i dospělých pachatelů, je vyšší kriminální zatížení u příslušníků etnických menšin, v případě České republiky u Romů. Zde je podíl na páchané kriminalitě několikanásobně vyšší, než je procentuální zastoupení této menšiny ve společnosti, a také struktura kriminality je jiná než struktura kriminality většinové společnosti - delikventního chování se častěji než ve většinové společnosti dopouštějí děti, mladiství a ženy a jedná se především o násilnou a mravnostní kriminalitu a dále o prosté krádeže a krádeže vloupáním. Specifikem Romů je vysoké zapojení dětí do kriminálních aktivit romských gangů, kdy se využívá jednak jejich beztrestnosti a také tělesných proporcí (využívány jsou již děti předškolního věku, které snadno prolezou

³⁹ Výzkumný vzorek tvořily osoby, které se narodily v roce 1958 ve Philadelphii a žily tam nejméně od 10 do 17 let, přičemž jejich záznamy byly sledovány až do věku 26 let.

⁴⁰ KUČTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005; s. 273

mříží či sklepním oknem).⁴¹ Potenciální krimogenní faktor romské populace představuje v současnosti zejména celkově nízký sociální status (komunikační bariéry, nízké vzdělání, nezaměstnanost či horší zdravotní stav) a diskriminační přístup majority. Část romské mládeže také rezignovala na tradiční hodnoty (rodinné a kmenové tradice) a žíví se prostitutí, stává se obětí drog, alkoholu a násilí.⁴²

1.5. Příčiny kriminality mládeže

Příčinami kriminality se zabývalo hned několik teorií zaměřených biologicky (zkoumání dědičnosti, tělesné a psychické konstituce, pohlaví, etnické příslušnosti), psychologicky (zkoumání psychických vlastností – zejména nervozita, sklon k depresím, emocionální labilita, impulsivnost, agresivita) a sociálně (zkoumán vliv rodiny, výchovy, školy, vzdělání, vrstevnických part, zaměstnání, ekonomické situace, médií atd.). Ani jedna z těchto teorií se však neuplatňuje v čisté podobě, ale vždy dochází k jejich určitému prolínání s ostatními. Totéž platí o kriminalitě mládeže a zjišťování jejich příčin, ovšem se zohledněním specifických faktorů, které ji ovlivňují. Mým záměrem bude na tomto místě zmínit hlavní teorie a směry, které dle mého názoru kriminalitu mládeže zapříčiňují nejvíce.

Studie dědičnosti jsou obvykle zaměřeny na dospělé pachatele, neboť v případech mladistvých a dětí hraje roli jednak nedostatečná doba na projevení dědičné vloh a také výraznější vliv prostředí a okolí na jejich chování, než je tomu u dospělých pachatelů. Nízkou popularitu genetických teorií způsobuje pravděpodobně i to, že uznání genetických vlivů na kriminalitu ospravedlňuje použití tvrdších trestů, případně trestu smrti, protože poté vlastně nelze doufat v nápravu resocializací či terapií a nelze věřit ve výchovný účinek trestu. Dalším faktorem negativně ovlivňujícím pohled veřejnosti na teorie dědičnosti je jakési historické stigma těchto teorií, jelikož biologická méněcennost byla využívána k masovému potlačování lidských práv, nebo dokonce k masovému vysídlování či vyvražďování skupin obyvatelstva. Přesto však nelze k tomuto determinantu nebrat zřetel jen proto, že by jeho závěry mohly být někdy zneužity.

⁴¹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 140

⁴² ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá voda u Pelhřimova: nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2002, s 28-30

Přes nedostatek výzkumů zaměřených na dědičnost bylo několikrát prokázáno, že nelze genetické dispozice zcela podceňovat. Tradičním postupem jsou při zkoumání dědičnosti studie dvojčat a adopční studie. V případě studií dvojčat bylo prokázáno, že u jednovaječných dvojčat, tedy osob, které jsou si podobné, jak jen to je u dvou lidí vůbec možné, je shoda v kriminálním chování až třikrát větší než u dvouvaječných dvojčat. V úvahu je ovšem nutno brát fakt, že rodiče vychovávají jednovaječná dvojčata jinak než dvouvaječná, a to v tom smyslu, že k jednovaječným přistupují více jako k jednomu člověku (typické je také nošení stejných šatů, stejné hračky, stejné kroužky, stejní kamarádi, stejné výchovné metody), kdežto dvouvaječná dvojčata jsou vychovávána jako dvě rozdílné osobnosti. V případě výsledků těchto studií jde tedy zřejmě o kombinaci dědičnosti a výchovy. Proto z mého pohledu o něco průkaznější jsou výsledky adopčních studií, z nichž vyplynulo, že v rodinách, kde nebyl ani biologický ani adoptivní rodič usvědčen z trestného činu, mělo záznam v trestním rejstříku 13,5% synů. V rodinách, kde byl usvědčen jen adoptivní rodič, mělo záznam 14,7% synů, což ale není statisticky významný rozdíl. Ovšem v rodinách, kde byl usvědčen biologický rodič, mělo později záznam 20% synů, a konečně když se kriminality dopouštěl jak adoptivní tak biologický rodič, stoupl procento kriminality u synů na 24,5%. Každopádně ale žádným výzkumem nebyla potvrzena dispozice k určitému typu trestné činnosti a bylo zjištěno, že adoptování dítěte sociálně vysoce postavenou rodinou snižuje projev dědičné dispozice ke kriminálnímu chování. Lepší sociální podmínky během dětství tedy bez ohledu na genetické dispozice snižují kriminalitu adoptovaných dětí.⁴³

Velmi výrazným faktorem disponujícím ke kriminalitě je pohlaví jedince. Chlapci páchají delikty výrazně častěji než dívky, což je způsobeno odlišnou výchovou, větším významem vrstevnických skupin pro chlapce než pro dívky, které jsou více vázány na rodinu.⁴⁴ Právě páchání deliktů ve skupinách je, jak jsem uvedla v předchozí kapitole, jedním z výrazných rysů kriminality mládeže.

K dalším biologickým faktorům, majícím vliv na kriminalitu, patří tělesná konstituce a biologické anomálie. Například jedinec, který nějakou fyzickou nebo zdravotní vadou výrazně vybočuje z normálu, bývá nezdědkou vytláčován na okraj společnosti, zejména v dětském kolektivu, v němž je jeho odlišnost příčinou posměchu. Každý jedinec na toto chování reaguje jinak, jeho reakce jsou odvislé od

⁴³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 21-25

⁴⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 33

osobnostních charakteristik, důležitá je zejména podpora rodiny. Frustrace pramenící z odlišnosti a nepřijetí v kolektivu se v některých případech může projevit společensky nepřijatelným způsobem, kdy se jedinec snaží uspokojit své potřeby a prosadit se kriminálním chováním.⁴⁵

Zkoumán byl také vliv minimální mozkové dysfunkce, která je v současnosti označována jako syndrom hyperaktivity a která postihuje minimálně 5%, podle některých pramenů dokonce až 15% dětí, přibližně pětkrát častěji chlapce než dívky. V dětském věku tyto děti častěji trpí nočním pomočováním, v řeči se zadržávají, trpí mnohem častěji poruchami čtení a psaní, jsou méně oblíbeny v kolektivu vrstevníků a problémy nemizí ani v dospívání. V chování adolescenta se hyperaktivita projevuje zvýšenou agresivitou, impulzivitou, záchvaty vzteku a sníženým sebehodnocením. Nejnovější studie udávají mezi 16-30% těchto jedinců mezi mladistvými přestupníky zákona. Vzhledem k jejich poměru v populaci je vliv hyperaktivity na kriminální chování zřejmý.⁴⁶

Ke konstitučním faktorům bývá počítána také úroveň rozumových schopností, kdy v dnešní době bývá naměřen rozdíl v průměru 8 bodů mezi skupinami delikventů a kontrolními skupinami, začátkem 20. století byl měřen rozdíl až 20 bodů, byl ale postupem času a s rozvojem metod měření inteligence postupně snížen. Stupeň inteligence je velmi důležitou psychologickou kategorií, přesto není možné její význam absolutizovat. Úroveň rozumových schopností je prokazatelně více determinována dědičností než učením. Studií inteligence u juvenilních delikventů bylo do dnešní doby provedeno přes šest set a je z nich patrný trend pomalého narůstání průměrné úrovně rozumových schopností kriminálně se chovající mládeže. Srovnáme-li úroveň rozumových schopností mezi skupinou vězněných osob a skupinou jejich vrstevníků stejného pohlaví pocházejících ze stejného sociálního prostředí, najdeme mezi nimi významné rozdíly. H.C.Quay (1987) soudí, že celkově snížená úroveň intelektu představuje pro dítě hendikep v mnoha situacích, neboť rozumově méně nadané dítě vyvolává snadněji nepříznivé reakce rodičů. Potíže ve škole potom jeho handicap znásobí. Pro tohoto jedince je obtížné vybudovat si určitou pozici mezi spolužáky a hůře navazuje vztah k učiteli, je snadněji manipulovatelný. Rozumové

⁴⁵ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 390

⁴⁶ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 27 a násl.

schopnosti mají dále vliv i na utváření morálních hodnot, empatii, schopnost řešit konflikty atd.⁴⁷

Biologické a osobnostní determinanty však ovlivňují daleko více jednání dospělých jedinců a u převážné většiny mládeže je silnějším determinantem vliv prostředí. V následujícím textu proto poukážu na význam vlivu nestabilního rodinného prostředí, na možnou rizikovost školního prostředí a vlivy prostředí vrstevnického.

Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování. Dětství a dospívání jsou obdobími, která se ve srovnání s minulostí značně prodloužila, zejména v souvislosti s delší dobou, kterou tráví děti vzděláváním. Změnilo se také postavení dětí v rodině a společnosti. Do zavedení povinné školní docházky děti pracovaly od útlého věku jako dospělí a jako k dospělým k nim bylo také přistupováno. Vzhledem k jejich vysokému počtu v rodině a vysoké úmrtnosti nepožívaly děti žádných zvláštních privilegií, která jim přinesl novověk. Souběžně se zavedením povinné školní docházky došlo s industrializací k velkému pohybu obyvatel z vesnic do měst, rodiče začali pracovat mimo domov, děti trávily více času ve škole, s jinými lidmi než rodinou, což se ještě umocnilo zřizováním kolektivních zařízení pro předškolní děti.

Trend zaměstnání žen nepolevuje, naopak. Ženy se více než kdy dříve prosazují v politice, vědě, tráví v práci často stejnou dobu jako muži, což se dostává do konfliktu s potřebami dítěte, jelikož chuť mužů k péči o děti a jejich celodenní výchovu zůstává tradičně nízká. Dohled nad dítětem, představa, co dělá přes den a zejména ve volném čase, má přitom klíčovou souvislost s pozdějším delikventním chováním dítěte. Studie delikventně jednajících mladistvých ukazují jejich rodinné prostředí jako chladné, s malým zájmem o dítě, u něž se tím vyvíjí slabší vazba k rodičům a obecně klesá důvěra k dospělým, prostřednictvím nichž by mohl mladý člověk korigovat své chování. Daleko více se tento jev vyskytuje u dětí, které rodinné prostředí vůbec nepoznaly a byly vychovány v kolektivních institucích, kde jedině srovnání byli vrstevníci ve stejné situaci. Tyto děti jsou navíc přivyklé ústavnímu způsobu života, jakému mohou i v budoucnu dávat přednost před samostatným životem, typickým příkladem je vězení. Rizikovým faktorem je samozřejmě i nepřítomnost jednoho z rodičů v rodině, jelikož chybí specifická autorita, kterou matka i otec představují,

⁴⁷ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 32

samotný rodič má navíc méně času se dětem věnovat. V rodině delikventní mládeže chybí nejčastěji otec, a to vinou rozvodu nebo proto, že s matkou nikdy nezačal žít.⁴⁸

Typická rodina pozdějšího delikventa se vyznačuje nepřipraveností rodičů na výchovu, neboť rodiče jsou mladí, rodinu neplánovali a nejsou na ni ani ekonomicky připraveni. V této situaci je narození dítěte velkou zkouškou vztahu, který se v důsledku nové situace brzy rozpadá. S tím je spojen již výše popsany negativní vliv výchovy jen jedním rodičem, případně příchod jiné dospělé osoby, která má chybějícího rodiče nahradit. Tato osoba přináší do rodiny další nestabilitu. Rodina je ekonomicky slabá, rodiče mají nízkou úroveň vzdělání, vykonávají pouze nekvalifikované profese, žijí v průmyslové čtvrti většího města, význam vzdělání podceňují a nepodporují v něm ani dítě. Rodiče nemají příliš zájem zjišťovat, kde a s kým tráví dítě volný čas.

Ve škole či v předškolním zařízení se dítě většinou ocitne poprvé mimo vliv rodiny a tyto instituce zasahují do výchovy velmi výrazně. Pobyť ve škole přinese možnost porovnat svoje dosavadní názory a zkušenosti se spolužáky, kteří, stejně jako pedagogové, prezentují zase svoje hodnoty. Je zde možnost, že dítě, které je díky působení rodiny v nějakém směru negativně ovlivněno, své návyky přehodnotí.

Právě budoucí pachatelé vstupují do školy často různě společensky hendikepováni, ať už slabou slovní zásobou, hygienickými návyky, nepřiměřeným chováním, apod. Pokud se pedagog neoprostí od negativního dojmu, které takové dítě udělá a zaškatulkuje si jej jako neperspektivního žáka, vytváří dítěti bariéru a znesnadňuje řešení jeho problémů, nebo je ještě prohloubí.

Možnost kontaktu s dětmi pocházejícími z různě ekonomicky a společensky postavených rodin, s dětmi jiných národností, přesvědčení a intelektových schopností, je podle mého názoru velkou výhodou základní školy a dětství je někdy jediným obdobím, kdy k tomuto kontaktu dochází. Nejsem proto zastáncem vyčleňování problémovějších nebo naopak nadanějších dětí do specializovaných škol ve věku navštěvování základní školy. Těm prvním se tak znemožní prakticky celoživotně kontakt s lidmi, kteří by je mohli pozitivně motivovat, navíc brzy pochopí, že byli vyhodnoceni jako ti neschopní a neúspěšní a druhá skupina může být zbytečně vedena k jakémusi „elitářství“. „Základem dobré socializace je především možnost spolupráce v nestejnorodém týmu“⁴⁹, který v klíčovém věku nabídne právě základní škola.

⁴⁸ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 37-49

⁴⁹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 71

Další sociální skupinou hrající důležitou roli na poli socializace, je skupina vrstevníků. Ta je důležitější pro mladé lidi z dysfunkčních rodin, než z rodin fungujících, její význam vzrůstá především v období puberty, kdy se stává nezbytným předpokladem socializace.⁵⁰ V období puberty mladí lidé vymezují sami sebe vůči rodičům a dospělým autoritám, což jim skupina příslušníků jejich generace usnadňuje, stává se pro ně oporou a útočištěm. Ve vrstevnických partách jsou obvykle vyšší nároky na konformitu, než je tomu v jiných sociálních skupinách, jichž je člověk během života členem. Zahrnují jak způsob vyjadřování, tak i styl oblečení, preferované hudby, vztah k rodičům, škole, práci, penězům. V případě delikventních skupin je častým jevem užívání návykových látek či experimentování s nimi. U dětí poznamenaných malým zájmem rodičů o jejich osobu je touha po kladném přijetí ve skupině silnější než u dětí s dobrým rodinným zázemím.⁵¹

Pachatelé z řad mládeže se pohybují nejčastěji mezi vrstevníky s asociálními charakteristikami, přičemž začlenění do závadové party mohla předcházet jejich snaha o začlenění se do pozitivně orientované skupiny, ale byli touto skupinou odmítnuti. Častým důvodem odmítnutí je menší schopnost rychle akceptovat společenské normy a hodnoty, na niž nebyli jedinci rodinným prostředím dostatečně připraveni, dále horší či výrazně nadprůměrný prospěch či příslušnost k minoritní skupině. Odmítavé jednání pozitivní skupiny zvyšuje izolaci jedince, zhoršují se podmínky jeho vhodného zařazení do společnosti a vzrůstá nebezpečí asociálního vývoje.⁵²

Další příčinou kriminality mládeže, související úzce se způsobem trávení volného času, je vliv médií. Výzkumy bylo dokázáno, že děti v dnešní době věnují sledování televize nejvíce času ze všech mimoškolních aktivit a televize podněcuje agresivitu u všech dětí. Některé z nich pořady zobrazující násilí však ani nevyhledávají, jiné chápou, že pokud se jedná o televizní pořad či film, nejde o skutečnost a díky pozitivnímu vlivu rodiny toto chování neberou jako společenskou normu, ale jako její výrazné překročení. Pokud však není dostatek těch, kteří na dítě pozitivně působí, nechá se takové dítě „vychovat televizí“. Jestliže je dítě k násilnému chování i jinak disponováno (dědičností, konstitučními faktory nebo příslušností ke skupině sdílející deviantní normy), má na něj sledování agrese v televizi negativní vliv více než na ostatní děti, a to bez ohledu na vliv rodiny.

⁵⁰ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 397

⁵¹ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 33s. 83

⁵² ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004, s. 398

Poslední příčinou, kterou zde zmíním a kterou považuji za velmi významnou, je příslušnost k etnické skupině, v České republice se jedná především o romské etnikum. Většinová společnost vnímá tyto lidi nepříznivě, trpí vůči nim mnoha předsudky, jsou bráni jako „rození kriminálníci“ a vlastně se od nich nic dobrého ani neočekává. Vzhledem k vlastnímu nízkému vzdělání a nedocení jeho významu pro život nejsou Romové při výchově dětí tak důslední a nepřipravují je na vstup na základní školu, díky čemuž nemají v době nastoupení základní školní docházky děti často osvojeny hygienické ani společenské návyky, nemají dostatečný respekt z osoby učitele. Tato skutečnost je učiteli přijímána s nelibostí, práce s romskými dětmi si totiž žádá daleko více energie a jiný přístup než práce s dětmi z většinové společnosti. Proto v mnohých případech děti ani nedostanou šanci si najít ke škole a spolužákům z jiných poměrů vztah, nedostanou šanci se systému přizpůsobit a jsou jako problémoví přeřazeni na zvláštní školu, kterou absolvují spolu s dalšími problémovými a většinou romskými dětmi. Po absolvování speciální školy je reálné přijetí pouze na nenáročné učební obory či rovnou nástup do práce. Rodiče těchto dětí ale často nepracují, vztah k práci nebudují ani u dětí, není tedy divu, když i tyto jsou poté závislé na sociálních dávkách a peníze si obstarávají ilegálními způsoby. Jde o bludný kruh, z nějž vede podle mého názoru cesta ven pouze přes vzdělání a soustavnou práci s malými dětmi, počínaje povinným rokem docházky do školky, která zajistí, že nástup do školy nebude pro dítě takovým kulturním šokem, dále je třeba zvýšit snahu učitelů o udržení dětí na základní škole, k čemuž je nutná větší osvěta mezi romskými rodinami, aby chápaly docházku dětí do školy a spolupráci se školou jako důležitou a práci učitelů zbytečně neztěžovaly. Myslím, že by se mohla osvědčit jistá forma pozitivní diskriminace po dobu například dvou generací, kdy by část míst na středních školách byla vyhrazena pro romské děti. Jistě je možné namítat, že by se tím zneprístupnila tato místa pro někdy nadanější neromské děti, ale konečný pozitivní vliv tohoto opatření na zmírnění problému by byl podle mého názoru dostatečným argumentem pro jeho zavedení. Ačkoli bylo Nejvyšším soudem USA, které jsou průkopníky pozitivní diskriminace, rozhodnuto, že se jedná o nežádoucí diskriminaci a rasové hledisko se proto již v USA pro přijetí do školy uplatňovat nebude, dle mého názoru již za 50 let splnilo svůj účel a dál by bylo nadbytečné.

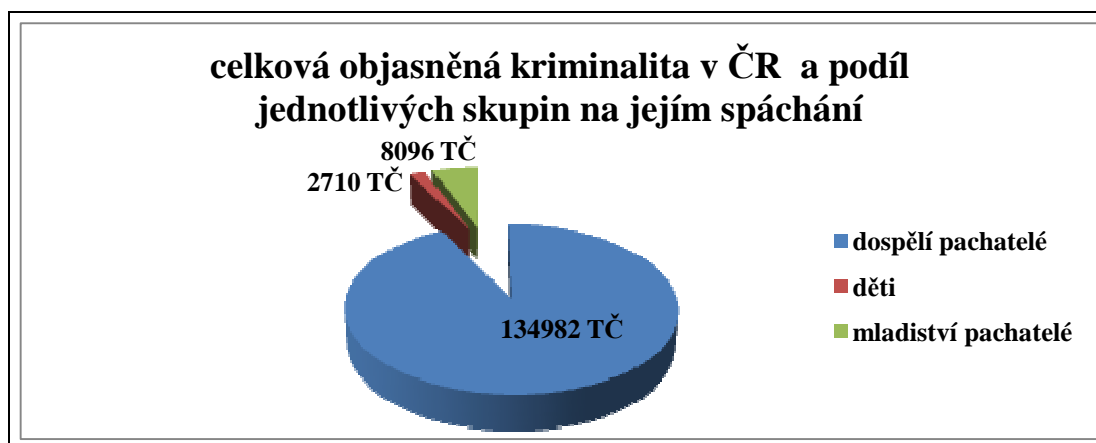
1.6. Stav, struktura a vývoj kriminality mládeže

Údaje o stavu kriminality v určitém časovém období, o jejím vývoji a prognózách do budoucna získáváme především ze statistik Policie ČR a statistik státních zastupitelství a soudů. Kriminalita mladistvých a dětí je zde pro svou specifičnost evidována odděleně. Údaje o registrované kriminalitě mládeže však nemohou poskytnout přesný obraz skutečného stavu. Je totiž třeba si uvědomit, že jedním z charakteristických rysů této kriminality je vysoká míra latence, kdy řada deliktů není vůbec předmětem evidence, neboť nebyly oznámeny. Takovými případy jsou například domácí krádeže, krádeže u příbuzných, domácí násilí, šikana ve škole, sprejerství a další.

I v případě, že odhlédneme od těchto skutečností, zjistíme, že ani evidovaná kriminalita není v delším časovém období pojmem se stejným obsahem, jelikož stav kriminality zásadním způsobem ovlivňuje trestní legislativa a klíčovými se pro vytvoření statistiky stává samotná definice konkrétního trestného činu, stejně jako požadovaná výše škody, hranice trestní odpovědnosti. Je nutno brát v úvahu také demografické vlivy a celospolečenské změny, které nastaly v České republice po roce 1989.

Policejní statistika v grafu č. 1 zachycuje věkové rozvrstvení pachatelů objasněných trestných činů. V roce 2007 činil podíl mladistvých na páchání trestných činů 5,5% a dětí mladších patnáct let 2,5%, což také není zanedbatelné.

Graf č. 1: Celková objasněná kriminalita v ČR v roce 2007

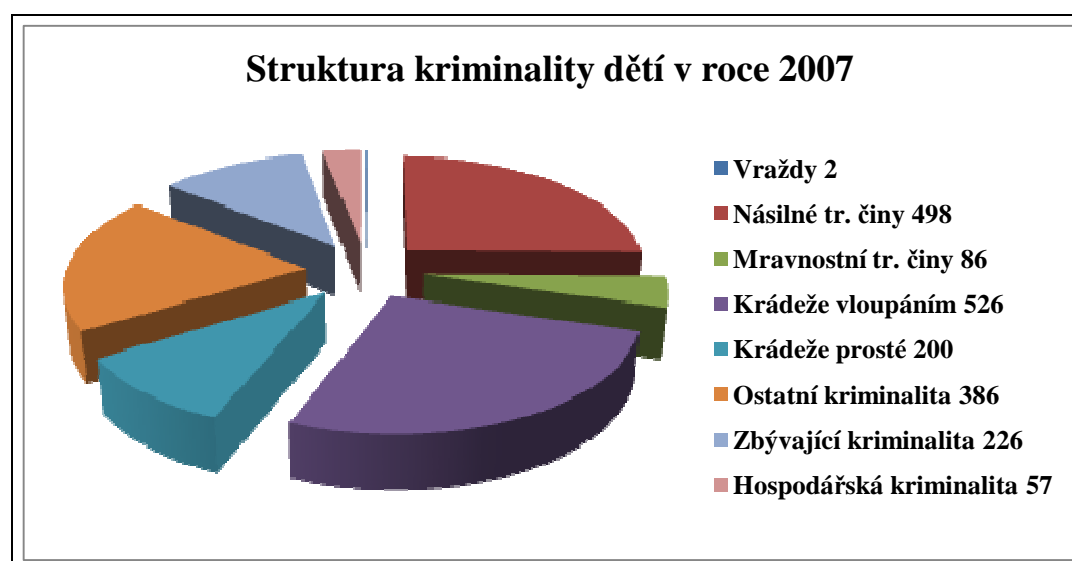

Zdroj: informace a statistiky uveřejněné na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR doplněné vlastními výpočty.

Další dva grafy znázorňují rozložení trestné činnosti dětí a mladistvých podle skupin trestných činů.

Co se týče struktury kriminality dětí mladších patnácti let, tyto se nejčastěji dopouštějí majetkové trestné činnosti (především krádeží), která tvoří více než 50% jejich trestné činnosti. Motivem tohoto druhu kriminality je vidina snadného zisku pro uspokojování svých potřeb nebo destruktivní snahy (vandalství). Patří sem krádeže prosté, krádeže vloupáním, loupeže (zařazené v počtu 190 případů pod násilnou kriminalitu). Poměrně hojně je v rámci násilné kriminality zastoupeno i úmyslné ublížení na zdraví v počtu 135 případů. Děti se také poměrně často (62 případů) dopouštějí jednání majícího znaky trestného činu pohlavního zneužívání, které je rovněž zahrnuto pod mravnostní trestné činy. Pod označením „hospodářská kriminalita“ jsou zahrnuty především trestné činy směřující proti měně a trestné činy neoprávněného držení platební karty, které jsou v této skupině u dětí zastoupeny nejčteněji. „Zbývající kriminalitou“ je například trestný čin ohrožení pod vlivem návykové látky, šíření poplašné zprávy a týrání zvířat, pod „ostatní kriminalitu“ je zahrnuto především sprejství, výtržnictví, maření výkonu úředního rozhodnutí, požáry a nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů.

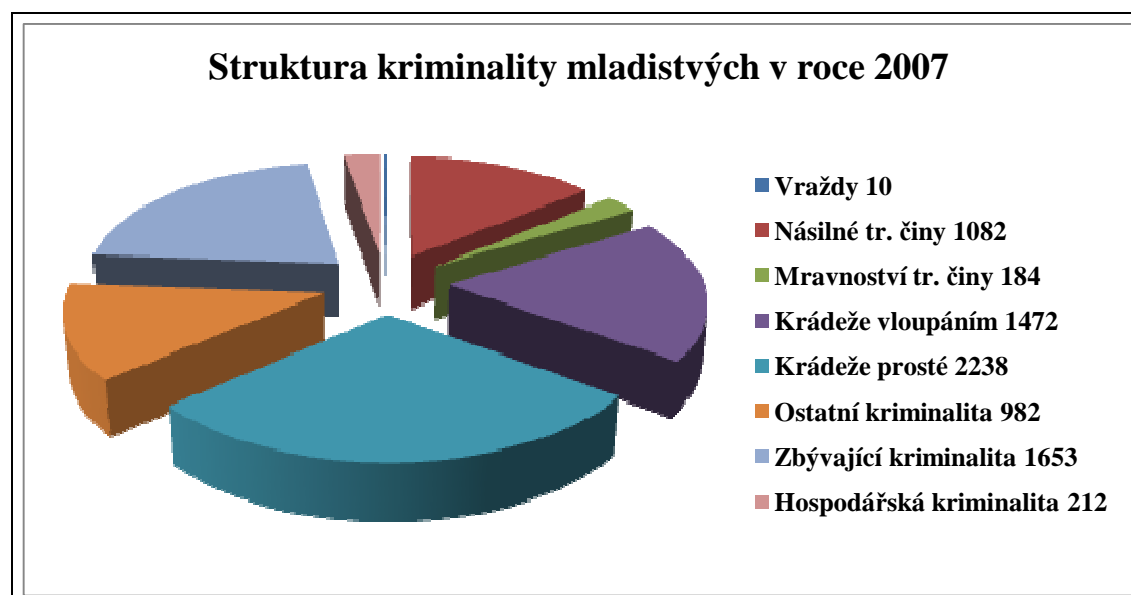
Graf č. 2: Struktura dětské kriminality

Zdroj: informace a statistiky uveřejněné na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR

Obdobná je také situace ohledně struktury kriminality mladistvých. Také zde převažuje majetková trestná činnost (opět především krádeže), která tvoří více než 50% jejich trestné činnosti. Z násilné kriminality převládá ublížení na zdraví (356 případů) a loupeže (460 případů). Z mravnostní trestné činnosti se mladiství dopouštějí nejčastěji pohlavního zneužívání (144 případů). Do „zbývající trestné činnosti“ se řadí nedbalostní spáchání dopravní nehody, ohrožení pod vlivem návykové látky nebo například šíření poplašné zprávy. V hospodářské kriminalitě se vedle trestných činů směřujících proti měně a trestných činů neoprávněného držení platební karty u mladistvých objevují také trestné činy podvodu a úvěrového podvodu. Pod „ostatní kriminalitu“ je stejně jako u dětí zahrnuto především sprejerství, výtržnictví, maření výkonu úředního rozhodnutí, požáry a nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů.

Graf č. 3 rozložení kriminality mladistvých

Zdroj: informace a statistiky uveřejněné na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR

V 90. letech došlo oproti období před rokem 1989 ke značnému navýšení podílu mládeže na celkovém počtu spáchaných skutků. Tento jev spolu s nárůstem obecné kriminality zřejmě souvisí s uvolněním mocenské kontroly ve společnosti, kdy si příchod demokracie mnoho lidí včetně mládeže vyložilo jako právo dělat si, co chtějí, bez jakéhokoli dodržování zákonů. Vliv zde měla také změna ve společnosti, která postupně přecházela na kapitalismus a tržní hospodářství, s tím související změna hodnotového žebříčku společnosti, rozvoj médií a dostupné techniky.

Nárůst kriminality mládeže byl výrazný v letech 1990-1993, svého vrcholu dosáhl v roce 1996 a od roku 1997 postupně klesá. Zvláštností je, že v případech dětí počet činů jinak trestných stoupal až do roku 1999 a teprve poté začal klesat. V roce 1999 byl tedy podíl dětí na kriminalitě téměř tak velký jako podíl mladistvých. Na celkový pokles v roce 2002 měla bezpochyby vliv dekriminlizace, která souvisela se změnou výše škod v trestním zákoně po novele č. 256/2001 Sb.⁵³ Určitá část nedospělých pachatelů se díky zvýšení požadované výše škody zřejmě dopouští pouze přestupků, které však nejsou nikde evidovány a nelze si udělat představu o tom, jaký je u mládeže poměr mezi pachateli trestných činů a přestupků.

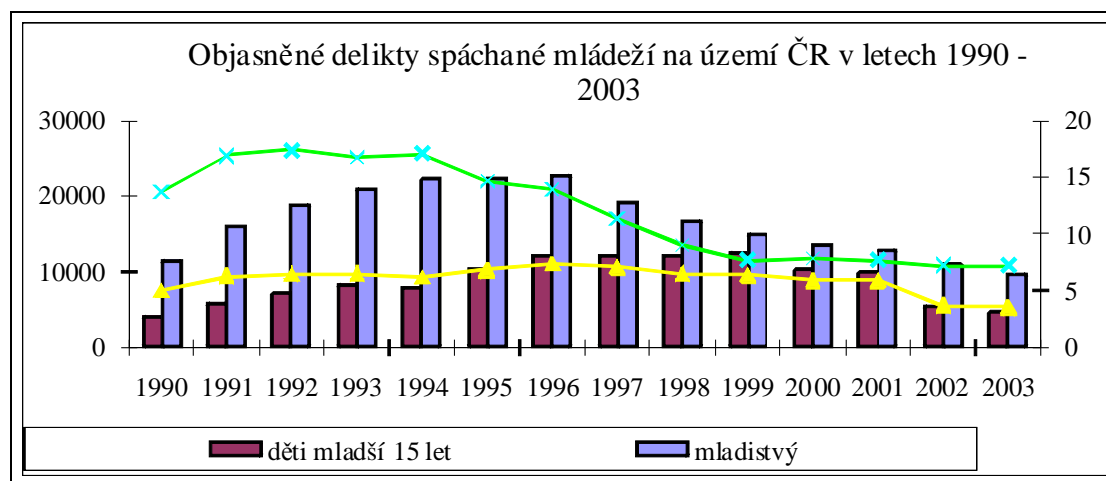
Naopak další legislativní změna, a sice zrušení kategorie přečinů a následné přesunutí velké části méně závažných skutků do kategorie přestupků v roce 1990, se snížením kriminality mládeže neprojevila.⁵⁴ Zde bych viděla příčinu v tom, že mládež páchá stále tytéž trestné, resp. protiprávní činy, kterých se přesunutí do kategorie přestupků netýkalo. Na nárůst registrované kriminality mohlo mít také vliv zvýšené zaměření orgánů činných v trestním řízení na tuto věkovou skupinu a silné populační ročníky ze 70. a 80. let, které v této době dospívaly. Pokles kriminality mládeže, který pozorujeme v současné době, má pravděpodobně také jako jednu z příčin pokles počtu mladistvých, jelikož právě dospívají slabé ročníky 90. let. Pokles lze také částečně vysvětlit tím, že jde o projev větší propracovanosti a rafinovanosti trestných či jinak trestných činů, které nemusí být policií vždy objasněny.

Dynamiku vývoje kriminality mládeže můžeme podrobně vysledovat z následujících grafů:

⁵³ Zvýšením hranice škody nikoli nepatrně na 5.000,- Kč, která diferencuje trestný čin a přestupek, došlo k dekriminlizaci velkého počtu deliktů mládeže méně rozsáhlé majetkové kriminality, obzvláště dětí mladších patnácti let.

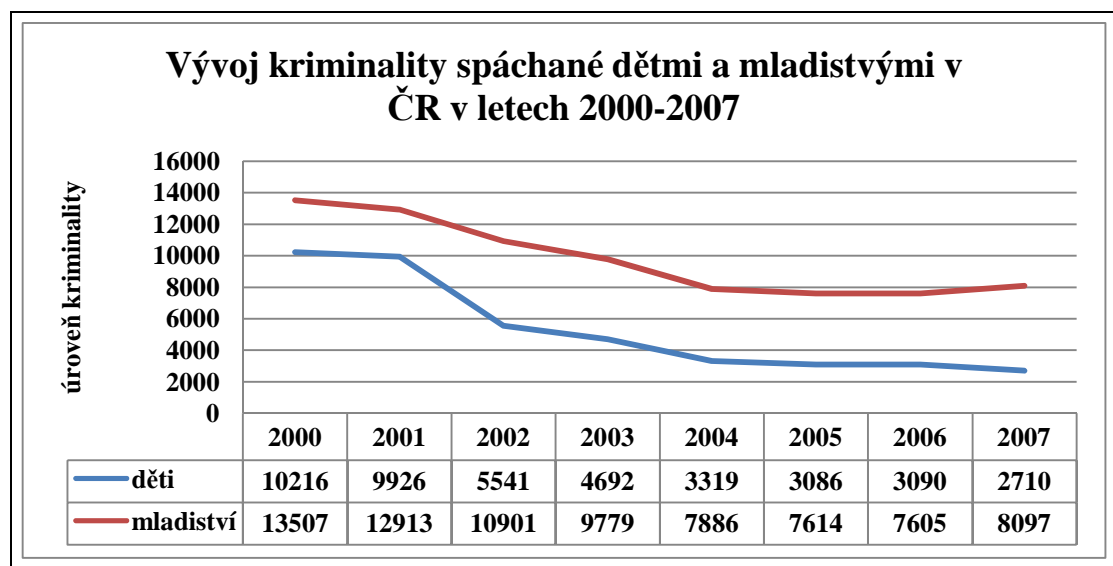
⁵⁴ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2002, s. 17

Graf č. 4

Zdroj: Kuchta, J., Válková H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. Praha: C.H. Beck, 2005, s. 283

Graf č. 6:

zdroj: informace a statistiky uveřejněné na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR

2. Právní úprava trestání mladistvých

2.1. Historie právní úpravy soudnictví ve věcech mládeže v ČR

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl prakticky převzat rakouský trestněprávní, justiční i vězeňský systém, který byl postupně upravován.

Nový systém justice nad mládeží byl v Československu zaveden zákonem č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který již ve své době obsahoval důraz na výchovná opatření, a to i u dětí před dosažením trestní odpovědnosti, součinnost se všemi zainteresovanými institucemi, speciálními soudy, komplexně a flexibilně řešící všechny otázky týkající se mládeže bez vnitřních bariér mezi trestními a civilními agendami.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží znal dvě kategorie osob mladších 18 let, a sice nedospělé a mladistvé. Nedospělí, což byli jedinci, kteří v době spáchaného činu nedovršili čtrnáctého roku svého věku, nebyli trestně odpovědní.⁵⁵ Tyto nedospělé mohl poručenský soud pokárat či nechat jeho potrestání na rodině nebo škole. Dále mohl nařídit, aby byl nedospělý umístěn do jiné rodiny, nebo aby byl dán do léčebného nebo jiného vhodného ústavu, popřípadě mohl nařídit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu.⁵⁶ Dopustil-li se nedospělý starší dvanácti let činu, na který zákon stanovil trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, nařídil poručenský soud jeho ochrannou výchovu ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavu.⁵⁷ Mohl uložit také napomenutí osobám, které měly o nedospělého pečovat.⁵⁸

Za mladistvé považoval tento zákon osoby, které v době spáchaného činu dovršily čtrnáctý rok věku, ale nebyly starší osmnácti let. Pokud však mladistvý v době činu nemohl pro značnou zaostalost rozpoznat protiprávnost činu nebo se ovládat, nebyl trestně odpovědný.⁵⁹ Byla tedy zakotvena relativní trestní odpovědnost mladistvých, jako je tomu i dnes.

Trestný čin mladistvého se nazýval proviněním a po jeho spáchání mohl soud od potrestání mladistvého upustit, uložit mu trest, nebo uložený trest podmíněně odložit. Základním hlediskem pro výběr z uvedených možností byl vliv tohoto řešení na

⁵⁵ § 1 (1) zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁵⁶ § 1 (2) zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁵⁷ § 1 (3) zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁵⁸ § 1 (4) zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁵⁹ § 2 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

mravní vývoj mladistvého, dále bylo třeba uvážit povahu činu, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, pohnutky, které mladistvého k činu vedly, dále poměry, ve kterých vyrostl a byl vychován, dosavadní způsob jeho života, jeho povahu, věk i stupeň rozumové vyspělosti a mravní zkaženosti. Stejně jako u nedospělců mohl soud usnesením udělit napomenutí osobám, kterým náleží pečovat o mladistvého.

Kromě tzv. trestu zavření bylo možné mladistvému uložit ještě trest peněžité a v případě mladistvého cizince mohl soud vyslovit jeho vypovězení nebo vyhoštění z republiky.

Dle tohoto progresivního zákona bylo možno mladistvému uložit také ochranný dozor a ochrannou výchovu. Ochranný dozor stanovoval soud, jestliže to prospěch mladistvého vyžadoval, aby se dohlíželo na jeho řádnou výchovu v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Přitom mohl soud uložit mladistvému omezení, pokud šlo o způsob života.⁶⁰ Nebylo-li možné nedostatek řádné výchovy odstranit ve vlastní rodině mladistvého, nařídil soud ochrannou výchovu v rodině, která k tomu byla způsobilá a ochotná, nebo ve výchovně a trvala nejdéle do 21 roku. Ochranná výchova mohla být kdykoli proměněna v ochranný dozor a obráceně.⁶¹

Co se týče trestního řízení proti mladistvým, také to bylo upraveno zákonem č. 48/1931 Sb. V případě mladistvých rozhodoval v trestním řízení buďto senát mládeže u krajského soudu⁶² nebo soudce mládeže s nezbytným odborným, zejména pedagogickým vzděláním v případě okresního soudu. V případě nedospělých zasedal tzv. poručenský soud.⁶³ Pro trestné činy spáchané osobami mladistvými byl ustanoven tzv. žalobce mládeže. Na rozdíl od současné úpravy nebyla uplatňována nutná obhajoba, mladistvý musel mít obhájce vždy při hlavním líčení a jednání o opravném prostředku, vyjma případů upravených trestním řádem.⁶⁴ Lhůta pro přípravu na hlavní líčení nemohla být zkrácena ani se souhlasem obviněného a stejně jako v současné době nebylo možno vydat v řízení proti mladistvému trestní příkaz.⁶⁵

Dá se tedy říci, že zákon č. 48/1931 Sb. nejen komplexně upravil trestní odpovědnost mladistvých a zakotvil odchylky trestního řízení ve věcech mládeže, ale vyjádřil i specifický účel postihu těchto osob. Působnost tohoto velmi progresivního zákona však byla v období Protektorátu Čechy a Morava omezena a byli z ní vyňati

⁶⁰ § 11 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁶¹ § 12 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁶² § 30 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁶³ § 32 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁶⁴ § 44 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

⁶⁵ § 46 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

mladiství německé národnosti. Po skončení druhé světové války byla platnost zákona na krátkou dobu obnovena. Trestní zákon č. 86/1950 zrušil zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 a obsahoval pouze 8 ustanovení o trestání mladistvých v části „Zvláštní ustanovení o trestání mladistvých“. Byl zrušen pojem nedospělý a zaveden pojem trest odnětí svobody pro mladistvé a hranice trestní odpovědnosti se zvýšila na 15 let. Byla však konstruována jako absolutní, čili bez ohledu na mravní a rozumovou vyspělost mladistvého. Trestní řád č. 87/1950 Sb. obsahoval 11 procesních ustanovení týkajících se řízení proti mladistvým a tato byla včleněna také do obecné právní úpravy zákona č. 64/1956 Sb., O trestním řízení soudním do části „Trestní řízení proti mladistvým“. Trestní zákon platil až do 1. 1. 1962, kdy byl nahrazen zákonem č. 140/1961 Sb. Trestně procesní část pak byla změněna zákonem č. 141/1961 Sb. Po dobu 63 let v bývalém Československu neexistovala samostatná úprava trestního práva mládeže. Těch několik ustanovení, která byla ze zákona o trestním soudnictví nad mládeží převzata do pozdějších trestních zákonů, sice znamenalo určité odchylky v přístupu k mládeži oproti přístupu k dospělým pachatelům, ovšem ucelená samostatná úprava citelně chyběla. Předělem v historii trestání mladistvých pak byl zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, který spojil procesní i hmotnou část do jednoho právního předpisu a obsahově navázal na zdařilý zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931.⁶⁶

2.2. Současná právní úprava soudnictví ve věcech mládeže

Na předloze nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže začala pracovat skupina odborníků již v roce 1997, a to v rámci Komise pro rekonstrukci trestního práva hmotného a procesního, která byla zřízena při Ministerstvu spravedlnosti. Tato pracovní skupina předložila v letech 1997 až 1999 celkem šest analytických dokumentů, které byly základem pro vypracování první osnovy nového zákona o soudnictví ve věcech mládeže.⁶⁷ Věcný záměr nového zákona byl vládou schválen v září 2000 a v průběhu roku 2001 bylo vládou schváleno paragrafované znění zákona. Pod pozměněným názvem “Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o

⁶⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. XII-XIV

⁶⁷ Původní osnova Zákona o soudnictví nad mládeží viz in: LORTIE, S., POLANSKI, M., SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v ČR*. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, sv. 59, 2000, str. 241 a násl

soudnictví ve věcech mládeže” byl tento právní předpis předložen k projednání Parlamentu. Projednání nového zákona v Parlamentu bylo velmi zdlouhavé a problematické, patrně v té době ještě chyběla politická vůle přijmout jej bez zbytečných odkladů.

Zákon začal být nově projednáván až po červnových volbách v roce 2002, kdy doznal pouze dvou významnějších změn - byl vypuštěn nově navrhovaný institut ochranné rodinné výchovy a z působnosti zákona byla vyňata věková kategorie mladých dospělých, tj. osob ve věku od 18 do dovršení 21 let. Úprava trestání tzv. mladých dospělých přímo v ZSM narazila na tvrdý odpor a kritiku jako znak příliš mírného zacházení s mladými pachateli a zůstala tak upravena pouze v TrZ, kdy s výjimkou zvlášť závažných trestných činů, může soud „mladému dospělému“ (tj. osobě blízké věku mladistvých) uložit trest odnětí svobody s trestní sazbou sníženou o jednu třetinu (§ 40 odst. 5 TrZ) a zároveň je ke spáchání trestného činu ve věku blízkém věku mladistvých přihlíženo jako k polehčující okolnosti při výměře trestu (§ 33 odst. 1 písm. b) TrZ). Pozměněný vládní návrh s názvem “Zákon o soudnictví ve věcech mládeže” byl nakonec Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky přijat dne 21. 05. 2003 a Senátem Parlamentu České republiky rovněž dne 25. 06. 2003. Během své účinnosti od 01. 01. 2004 byl z. č. 218/2003 Sb. prozatím jedenkrát nepřímo novelizován z.č. 383/2005 Sb., a to v rámci novelizace zákona č. 109/2002 Sb. zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a dále pak přímo zákonem č. 383/2005 Sb., z.č. 253/2006 Sb., z.č. 345/2007 Sb., a od 01. 01. 2009 bude novelizován zákonem č. 129/2008 Sb., který zavádí do ZSM nové ochranné opatření, a sice zabezpečovací detenci.⁶⁸

ZSM za dobu své účinnosti již vyvolal řadu rozporupných reakcí a relativně úspěšně se s ním potýká i aplikační praxe našich soudů.⁶⁹ Mám za to, že se jedná o velmi důležitý a potřebný zákon, který je nutno nadále zdokonalovat. Pro daný závěr mluví podle mého zejména skutečnost, že kriminalita mladistvých a dětí je natolik zvláštní a závažný fenomén, má tolik typických rysů, které ji odlišují od kriminality dospělých, že je nutno upravit jej samostatným zákonem a problematika trestního soudnictví ve věcech mládeže a zacházení s mladistvými, kteří spáchali provinění,

⁶⁸ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007str. XV-XVI

⁶⁹ K tomu blíže: Zezulová, J., Růžička, M. Aktuální problémy z.č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. *Státní zastupitelství*, 2005, č.7/8, str. 6 a násl.

musí být odlišná od právní úpravy řešící kriminalitu dospělých pachatelů a zacházení s nimi.

2.3. Účel zákona a jeho vztah k jiným právním předpisům

V ustanovení § 1 odst. 1 deklaruje ZSM svou věcnou působnost, když stanoví, že upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v TrZ, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

Hlavní účel ZSM je vyjádřen v ustanovení § 1 odst. 2, dle něž se projednáváním protiprávních činů spáchaných dětmi mladšími patnácti let nebo mladistvými sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchaní protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Zákon rovněž stanoví, že řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů.

Cílem nového zákona tedy je, aby došlo k nápravě mladistvého pachatele metodou pozitivního působení, a aby pozitivní působení vedlo k jeho zařazení do běžného života a v konečném důsledku ke snížení delikvence mládeže. Cestou, jak toho docílit, je zacházení s těmito osobami jinak než s běžnými (dospělými) pachateli a uložení vhodného a přiměřeného opatření, jehož součástí je i působení na pachatele, aby vlastními silami napravil škodlivý následek, jež zapříčinil svým protiprávním chováním.⁷⁰

Pokud není v ZSM stanoveno jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil 18 rok věku, obecných právních předpisů, kterými jsou TrZ, TrŘ, občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., zákon o rodině č. 94/1963Sb. a zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. Jestliže ZSM neobsahuje speciální úpravu, použije se podle povahy věci některého ustanovení z předpisů výše uvedených, který je pak obecnou normou, jež dopadá na posuzovaný případ. Subsidiární užití obecných předpisů pak je možné v různém rozsahu. V některých případech upravuje celý nový institut, jež obecné předpisy vůbec neznají (např. peněžité opatření s podmíněným

⁷⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 3

odkladem) a v takovémto případě se obecné předpisy uplatní, jen pokud jde o zcela obecnou úpravu – např. zásad pro ukládání trestu nebo ustanovení upravující příslušné rozhodnutí (rozsudek či usnesení) apod. V jiných případech však tento zákon upravuje pouze dílčí otázku, např. délku promlčecí doby v § 8 odst. 1 nebo u zákazu činnosti požadavek, aby jeho uložení nebylo na překážku přípravě na budoucí povolání s úpravou horní hranice sazby tohoto trestu. Takováto úprava znamená, že jinak se v celém rozsahu použije obecná úprava, například upravující počátek, stavení a přerušování promlčecí doby.⁷¹

2.4. Základní pojmy a zásady ZSM

ZSM zavádí řadu nových pojmů, jejichž znalost a rozlišování jsou nutné pro bezproblémovou aplikaci zákona a které jsou uvedeny v ustanovení § 2 ZSM. Jedním z těchto pojmů je pojem „provinění“, což je trestný čin spáchaný mladistvým a jde tedy o jiné označení pro trestný čin. Zákon výčet konkrétních provinění (trestných činů) neobsahuje, odkazuje na TrZ, přičemž pouze stanoví diferencovaný materiální znak provinění, a to, že stupeň nebezpečnosti pro společnost musí být v případě činu, jehož znaky jsou uvedeny v TrZ a je spáchán mladistvým, vyšší než malý (§ 6 odst. 2 ZSM, srovnej § 3 odst. 2 TrZ).⁷²

Pojem mládeže (0 až 18 let) zahrnuje dle ZSM dvě věkové kategorie, a to trestně neodpovědné děti (0-15let) a kategorii mladistvých (15-18 let). Zákon také namísto trestů za trestné činy zavádí výchovná, ochranná a trestní opatření za provinění nebo činy jinak trestné.

Pokud se v ZSM hovoří o orgánech činných podle tohoto zákona, jsou tím míněny policejní orgány, státní zástupci a soudy pro mládež, což jsou zvláštní senáty nebo předsedové takových senátů nebo samosoudci příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu.

Základní zásady ZSM, a to jak hmotněprávní tak i procesní, jsou vymezeny v ustanovení § 3. Jejich zařazením mezi úvodní ustanovení zákonodárce zdůraznil jejich význam ve smyslu závazných výkladových pravidel.⁷³ Některé v zákoně obsažené

⁷¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 6

⁷² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 9

⁷³ Tamtéž, str. 25

zásady mají specifickou povahu ve srovnání s obecnými základními zásadami trestního práva hmotného i procesního, některé jsou naopak stejné jako zásady výslovně vyjádřené v trestním řádu či promítnuté do ustanovení trestního zákona.

Hmotněprávními zásadami dle ust. § 3 ZSM jsou tyto:

1. Prvotní zásadou stanovenou zákonem je *zákaz retroaktivity k tíži pachatele*, vycházející ze zásady *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, a to i pokud jde o návaznost na trestní zákon. Nikdo nemůže být podle tohoto zákona postižen za čin, který nebyl trestný podle zákona v době, kdy byl spáchán, a jen tento zákon v návaznosti na TrZ stanoví, které jednání je proviněním, a sankce a způsob jejich ukládání, směřující především k obnovení narušených sociálních vztahů, začlenění dítěte mladšího patnácti let nebo mladistvého do rodinného a sociálního prostředí a k předcházení protiprávním činům.⁷⁴

2. Zásada *ekonomie trestní represe*. Zákon výslovně preferuje alternativní postupy a opatření zaměřená na sociální integraci a prevenci na úkor trestních opatření. Zákon stanoví, že trestní opatření jako prostředek *ultima ratio* je možno užít jen tehdy, nevedlo-li by užití alternativ zjevně k naplnění účelu tohoto zákona.

3. Zásada *přiměřenosti ukládaného opatření* na základě individualizace odpovědnosti konkrétního pachatele a spáchaného činu. Vždy je třeba přihlížet k osobnosti toho, komu je opatření ukládáno a k povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu. Nepřiměřenost uloženého opatření může vést k opačnému efektu jeho účelu. Proto ustanovení § 55 ukládá orgánům činným v trestním řízení zjišťovat u mladistvého jeho poměry. V řízení je nutno zjistit stupeň rozumové a mravní vyspělosti mladistvého, jeho povahu a poměry ve kterých žil a byl vychováván. Podle těchto a řady dalších poznatků o všech rozhodujících okolnostech případu je třeba nalézt přiměřené vhodné opatření pro pachatele. Specifikum obsažené v ustanovení druhé věty § 3 odst. 3 pak zdůrazňuje zákaz diskriminace dítěte či mladistvého.

Všechny výše uvedené zásady se nesou v duchu jakési základní myšlenky či základní zásady trestního soudnictví nad mládeží, a sice že *mladistvé je třeba především vychovávat, ne trestat*. S touto zásadou souvisí i procesní zásady, které ovládají řízení s mladistvými pachateli a které Jelínek vymezil následujícím způsobem:

1. Zásada *zvláštního přístupu* při projednávání trestních věcí mladistvých
2. Zásada *spolupráce*.

⁷⁴ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 9

3. Zásada ochrany soukromí mladistvých
4. Zásada presumpce nevinny.
5. Zásada včasného a rychlého projednání věci.
6. Zásada náhrady škody poškozenému.
7. Zásada *specializace*.

Tyto specifické zásady trestního řízení ve věcech mladistvých jsou reflexí požadavků vyplývajících z mezinárodních smluv, zejména Úmluvy o právech dítěte z roku 1991 (vyhlášena pod č. 104/1991 Sb.), která obsahuje podrobná ustanovení o řízení proti mladistvým zejména ve svých člancích 37 a 40, Evropské úmluvy (vyhlášena pod č. 209/1992 Sb.), která umožňuje vyloučení tisku a veřejnosti v zájmu mladistvého (čl. 6 odst. 1, věta druhá) nebo Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy o právech dítěte, uznávají právo dítěte, které je obviněno, obžalováno nebo uznáno vinným z porušení trestního práva na takové zacházení, které rozvíjí smysl dítěte pro důstojnost a čest, které znovu posiluje úctu dítěte k lidským právům a základním svobodám jiných a bere ohled na věk dítěte, napomáhá znovuzачlenění a zapojení dítěte do prospěšného působení ve společnosti.⁷⁵

⁷⁵ Jelínek, J. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. *Kriminalistika*, 2003, č. 4, str. 251 – 261.

3. Opatření ukládaná mladistvým

Jelikož jsou mladiství pachatelé zvláštní skupinou pachatelů, jejichž trestná činnost má svá v první kapitole nastíněná specifika, je také k jejich postihu nutno přistupovat specificky, a to včetně řešení právních následků jejich provinění. Jelikož je jednou ze stěžejních zásad systému trestního soudnictví nad mládeží i zásada, že mladistvé je třeba vychovávat, ne trestat, hovoříme v souvislosti s reakcí na provinění mladistvých nikoli o „trestech“ nýbrž o „opatřeních“.

Mladistvým je tak možno uložit tři druhy opatření:

- a) výchovná opatření
- b) ochranná opatření
- c) trestní opatření.

Uvedená opatření jsou základní, nikoli však jedinou, hmotněprávní formou reakce na trestnou činnost mladistvých a jejich vhodné využití má pro ovlivnění dalšího života mladistvého v souladu s účelem zákona zásadní význam. Všechny druhy opatření uplatňovaných v trestním řízení s mladistvými tvoří ucelený systém založený na monismu trestněprávních sankcí, což je významný rozdíl oproti dualizmu trestů a ochranných opatření uplatňovaných při řešení trestné činnosti dospělých. Princip monismu znamená především to, že systém opatření je jednotnou a vnitřně důkladně provázanou soustavou, jejímž účelem, který je vymezen v § 9 ZSM, je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinným poměrům a výchově mladistvého, jakož i jeho ochrana před škodlivými vlivy a i před ním samým v podobě předcházení páčání další trestné činnosti.⁷⁶ Monismus je třeba spatřovat také v jednotných podmínkách pro ukládání jednotlivých opatření, kdy lze trestně odpovědnému mladistvému s ohledem na konkrétní okolnosti případu uložit v zásadě jakékoli opatření, pokud není zákonem výslovně stanoveno omezení, jako je tomu například v případě neslučitelnosti opatření obecně prospěšných prací a trestu odnětí svobody.

K mladistvým je při ukládání opatření přistupováno jako k nezrálým osobám, jejichž život lze vhodně zvoleným opatřením, případně jiným skončením věci, pozitivně ovlivnit. Trestní soudnictví nad mládeží je tedy zaměřeno na budoucnost

⁷⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 104

mladistvého, na rozdíl od trestání dospělých, kde systém je orientován do minulosti, k době spáchání trestného činu a k reakci na něj.⁷⁷

Posloupnost zákonem upravených opatření a způsobů řešení trestné činnosti lze odstupňovat takto:

- a) řešení trestních věcí odklonem od standardního trestního stíhání za splnění zákonem stanovených podmínek (např. odstoupení od trestního stíhání, narovnání, podmíněné upuštění od trestního stíhání)
- b) výchovná a ochranná opatření
- c) ukládání alternativních trestních opatření, která nejsou spojena s odnětím svobody (obecně prospěšné práce, peněžitá opatření, peněžitá opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci a jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem)
- d) trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody – nejcitelnější opatření ukládané za nejzávažnější provinění.⁷⁸

Jednotlivá opatření a otázky jejich realizace budou podrobně rozebrána níže.

3.1. Výchovná opatření

Výchovná opatření jsou v systému sankcí ukládaných mladistvým podle ZSM tím nejmírnějším prvkem, ovšem z hlediska řešení trestních věcí mladistvých mají stěžejní význam, protože jejich realizací lze nejlépe působit na mladistvého, změnit jeho postoje, žebříček hodnot a řešit tak jeho aktuální životní situaci. Výchovná opatření v sobě mají potenciál řešit příčiny trestné činnosti a současně přitom adekvátně reagovat na spáchané provinění. Jejich základním účelem je vytvoření podmínek pro vhodné společenské uplatnění mladistvého, jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění, to vše za podpory a zajišťování jeho výchovy a vytváření tak podmínek pro jeho další zdravý vývoj. Smyslem těchto opatření není represe, nýbrž vytváření předpokladů pro další zdravý vývoj mladistvého. Realizace výchovných opatření může být častokrát mnohem efektivnější než trestní opatření, protože například výchovná povinnost léčení

⁷⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007str. 105

⁷⁸ Tamtéž, str. 91

závislosti mladistvého na návykových látkách či výchovné omezení spočívají v zákazu stýkat se s určitými lidmi či navštěvovat určitá zařízení bude mít na život mladistvého mnohem větší dopad a vliv než trestní opatření podmíněného odnětí svobody bez uložení dalších opatření. Velkou výhodou pak lze spatřovat v možnosti ukládat výchovná opatření i vedle ochranných či trestních opatření, jakož i v případě zvláštních druhů řízení a rovněž v ukládání několika různých výchovných opatření vedle sebe. Při výkonu výchovných opatření se výrazně uplatní spolupráce orgánů činných v trestním řízení, především státního zástupce a soudu s Probační a mediální službou.⁷⁹

Celý systém a široká škála výchovných opatření umožňuje individualizovat procesní formy řešení trestné činnosti, čehož nebylo v minulosti trestní právo schopno dosáhnout tradičními trestněprávními prostředky. Velkou výhodou tohoto druhu opatření je jejich variabilita, díky níž je možné pozitivně ovlivňovat mladistvého, aniž by tento musel být vytržen ze společnosti, navíc je lze v průběhu řízení měnit a tím reagovat na aktuální podmínky a situaci.⁸⁰

Výchovná opatření mohou být mladistvému uložena jako jediná z opatření vymezených ZSM již v průběhu trestního řízení, před rozhodnutím soudu pro mládež o vině mladistvého. ZSM blíže nevymezuje, která výchovná opatření lze uložit v průběhu řízení, proto se v praxi dovozuje, že lze užít všechna uvedená v zákoně, a to ve všech případech zahájeného trestního řízení s mladistvým. Jediným omezením, které ZSM uvádí, je souhlas mladistvého s uložením výchovného opatření, který musí být udělen a může být také kdykoli odvolán, jak stanoví ustanovení § 15 odst. 3 zákona. Souhlas musí být dán osobně, nemůže jej za mladistvého jeho jménem projevit jeho obhájce nebo zákonný zástupce, a musí být udělen způsobem nevzbuzujícím pochybnosti, přičemž se uplatní obecná ustanovení o náležitostech podání, uvedená v § 59 TrŘ. Taková opatření jsou s ohledem na presumpci neviny logická, neboť tento princip by v případě neudělení souhlasu a uložení opatření byl zcela porušen. S odkazem na tento princip je také mladistvému ponechána možnost kdykoli až do pravomocného skončení řízení svůj souhlas odvolat, a to podáním učiněným vůči soudu pro mládež a v přípravném řízení státnímu zástupci.⁸¹

⁷⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 195

⁸⁰ Tamtéž, str. 197

⁸¹ Tamtéž, str. 205

Pravidla pro ukládání výchovných opatření, jak byla popsána výše, potvrdil i soud: „Soud pro mládež rozhodující v trestní věci mladistvého v hlavním líčení ve věci samé není při ukládání výchovných opatření podle § 15 odst. 1, odst. 2 písm. a), c), d) ZSM, např. výchovných povinností, výchovných omezení, povinen vyžadovat souhlas mladistvého podle § 15 odst. 3 tohoto zákona. Výjimkou je uložení probačního programu, kde povinnost vyžadovat souhlas vyplývá z ustanovení § 17 odst. 2 písm. c) citovaného zákona“.⁸²

Výchovná opatření ukládá mladistvému soud pro mládež nebo v přípravném řízení státní zástupce. Ukládá-li se výchovné opatření v průběhu řízení (na základě souhlasu mladistvého) činí soudce pro mládež nebo státní zástupce formou usnesení. Ustanovení § 15 ZSM neuvádí možnost podat proti tomuto usnesení stížnost, čili dle § 141 TrŘ není proti tomuto usnesení stížnost přípustná. Ovšem nemožnost podání stížnosti není vzhledem k tomu, že je k uložení nutný souhlas mladistvého, důležitá a byla by i zbytečná. V případě meritorního rozhodnutí je o uložení výchovného opatření rozhodováno formou rozsudku nebo usnesení podle toho, zda bylo rozhodnuto rovněž o vině mladistvého. V případě rozsudku bude rozhodováno o vině mladistvého a uložení výchovného opatření (a případně i dalších opatření) bude jedním z výroků rozsudku. V případě usnesení nebude o vině mladistvého rozhodováno a bude se jednat o odklon od standardního řízení (podmíněné zastavení trestního stíhání, schválení narovnání, odstoupení od trestního stíhání).

Jak uvádí Zezulová⁸³, je situace u jednotlivých státních zastupitelství při ukládání výchovných opatření v přípravném řízení značně rozdílná; u některých z nich jsou ukládána, byť omezeně, u jiných není těchto opatření využíváno vůbec. Mezi hlavními důvody pro nepoužití ustanovení § 15 až § 20 zákona č. 218/2003 Sb. je zmiňováno jednak nesplnění samotných zákonných podmínek, jednak složitá důkazní situace nebo laxní přístup či dokonce neochota mladistvých vykonávat tato výchovná opatření, jejichž uložení v průběhu přípravného řízení je podmíněno souhlasem mladistvého, resp. nedání souhlasu k uložení výchovného opatření.

⁸² Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích - pobočka v Táboře ze dne 15. 4. 2004, sp. zn. 14 To 130/2004

⁸³ Zezulová, J. Aktuální problémy zákona č. 218/2003, o soudnictví ve věcech mládeže I. *Státní zastupitelství*, 2005, č 7-8

K ukládání výchovných opatření nebylo dále přístupováno u těch mladistvých, u nichž došlo ke spáchání provinění poprvé a bylo proto možné dovodit, že se u nich jedná o výjimečný a ojedinělý exces, který se pravděpodobně nebude opakovat.

Výchovná opatření nebyla ukládána také v případě závažnou měrou narušených mladistvých delikventů, u kterých byla navíc uložena dříve ústavní či ochranná výchova. Určitou roli hraje dle státních zastupitelství i neexistence nabídky vhodných probačních programů v řadě obvodů, stejně jako i to, že realizace výchovných opatření představuje nepochybně vyšší zatížení také pro státního zástupce, případně pro Probační a mediační službu. Na většině okresních státních zastupitelství převažuje navíc názor, že z hlediska preventivního působení na mladistvé je vhodné a účelné, aby jejich trestní věc byla projednána před soudem s tím, že dopad výchovného působení soudního projednání trestní věci je z hlediska individuální prevence účinnější nežli výchovná opatření v rámci přípravného řízení, kdy zejména u problémové mládeže je již dána povědomost o omezených možnostech ukládání a funkce některých výchovných opatření (viz např. podmínky pro ukládání napomenutí s výstrahou).

Ačkoli se objevují také názory, že by právní úprava měla být změněna tak, že souhlas mladistvého s uložením výchovného opatření v průběhu přípravného řízení se nevyžaduje, nelze vzhledem ke smyslu a účelu výchovných opatření a taktéž k zásadě presumpce nevinny takovým požadavkům vyhovět, neboť by to znamenalo popření povahy a cílů výchovných opatření.

Ze škály výchovných opatření je nejčastěji využíván dohled probačního úředníka podle § 16 zákona č. 218/2003 Sb. Z výchovných povinností podle § 18 je ukládáno vykonání společensky prospěšné činnosti určitého druhu. Výchovná omezení (§ 19) byla ukládána mladistvým jen sporadicky s ohledem na problematičnost kontroly jejich dodržování a obdobný závěr platí i pro napomenutí s výstrahou podle § 20 citovaného zákona, které se uplatnilo rovněž zcela ojediněle.

Výchovné opatření lze uložit také osobě ve věku blízkém věku mladistvých, u nichž přichází v úvahu podmíněné upuštění od potrestání s dohledem dle ustanovení § 26 TrZ.

Výkon výchovného opatření končí následujícími způsoby:

a) uplynutím doby, na kterou bylo uloženo (§ 15 odst. 1 ZSM),

- b) vykonáním výchovného opatření mladistvým, vykoná-li se jednorázovým úkonem (§ 18, § 19, § 20 ZSM), např. vykonání společensky prospěšné činnosti nebo napomenutí s výstrahou, které je provedeno jednorázově jeho vyslovením
- c) zrušením výchovného opatření (§ 15 odst. 5 ZSM), za situace, kdy je zřejmé, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné, nebo že je nelze na něm spravedlivě požadovat. Soud pro mládež o zrušení rozhoduje usnesením, proti kterému je možno podat stížnost, jak uvádí § 81 ZSM. O oprávnění státního zástupce zrušit výchovné opatření, které uložil, se zákon nezmiňuje, lze jej však dovodit analogicky z možnosti státního zástupce výchovné opatření uložit.
- d) odvoláním souhlasu mladistvého s uloženým výchovným opatřením v průběhu řízení před meritorním skočením věci
- e) pravomocným skončením trestního stíhání (§ 15 odst. 3 ZSM)⁸⁴

S ohledem na variabilitu forem plnění a výkonu výchovných opatření a variabilitu okolností jejich uplatnění zákon nestanoví ani žádné univerzální důsledky nedodržení podmínek jejich výkonu. Ty vždy závisí na tom, s jakým rozhodnutím je jejich vyslovení spojeno. Obecně lze říci, že žádné přímé právní důsledky v trestněprávní rovině není možné vyvozovat z jejich neplnění a z nedodržení podmínek jejich výkonu v případech, kdy byla vyslovena v průběhu řízení před rozhodnutím ve věci samé. Neplnění výchovných opatření uložených v průběhu řízení však může zmařit naději na skončení trestního řízení odklonem nebo na uložení trestního opatření nespojeného s odnětím svobody. Žádné právní důsledky z neplnění není možné vyvozovat ani v případech, kdy byla výchovná opatření uložena ve spojitosti s určitým definitivním skončením věci, např. při schválení narovnání, při odstoupení od trestního stíhání apod. V takových případech lze docílit zrušení meritorního rozhodnutí jen cestou mimořádného opravného prostředku, a ten nelze opřít o samotné neplnění výchovného opatření.⁸⁵

Ve dvou případech však porušení výchovných opatření důsledky nese. Jedná se o situaci dle ustanovení § 80 ZSM, který uvádí, že poruší-li mladistvý opakovaně podmínky uloženého dohledu probačního úředníka či jiná výchovná opatření, informuje o tom bez zbytečného odkladu probační úředník soud pro mládež, který dohled uložil. V případě méně závažného porušení může probační úředník uložit

⁸⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 201

⁸⁵ Tamtéž, str. 203

mladistvému výstrahu, a to maximálně dvě výstrahy za jeden rok, přičemž udělení výstrahy není rozhodnutím podle trestního řádu a pro mladistvého není příliš citelným rozhodnutím.

Druhým případ nastává v případě neplnění uloženého výchovného opatření v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání nebo vedle trestního opatření podmíněného odnětí svobody či při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření. V případě nesplnění uloženého výchovného opatření ve zkušební lhůtě může být důvodem neosvědčení se mladistvého s následnými trestněprávními důsledky pro mladistvého, například nařízení výkonu trestního opatření odnětí svobody.⁸⁶

3.1.1. Dohled probačního úředníka

Vymezení dohledu probačního úředníka dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je velmi podobné pojetí dohledu dle ust. § 26a odst. 1 TrZ, vyznačuje se však mírnými odchylkami. Rozumí se jím pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uložených opatření a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem. Dohled probačního úředníka v sobě spojuje možnost pravidelného sledování života mladistvého v rodině, kontrolu plnění povinností či dodržování zákazů a poradenství a pozitivní motivaci mladistvého probačním úředníkem, aby se předešlo recidivě, došlo k odstranění příčin trestné činnosti a tím i k ochraně společnosti před případnou újmou z jeho strany. Specifikem probačního dohledu podle ZSM, který jej odlišuje od probačního dohledu dle TrZ, je právě sledování výchovného působení rodičů na mladistvého, které se v TrZ nevyskytuje.

Cílem probačního dohledu nad mladistvými je stejně jako u dospělých pachatelů působit preventivně tak, aby se mladistvý držel v budoucnu trestné činnosti, získal vhodné sociální zázemí a mohl se společensky uplatnit. S tímto výchovným opatřením by měly být spojeny další aktivity, které by vedly k znovuzачlenění do společnosti a napravily konfliktní stav způsobený činem jinak trestným v duchu restorativní justice. Probační dohled je tedy třeba chápat v nejširším smyslu slova – rozhodně jej nelze redukovat na prosté dozírání na mladistvého z hlediska dodržování stanovených podmínek⁸⁷.

⁸⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 203

⁸⁷ ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*, 1. vydání. Ostrava:KEY Publishing

Jako ostatní výchovná opatření je probační dohled možno uložit jak samostatně tak současně s jinými opatřeními, nelze jej však z logiky věci uložit vedle trestního opatření odnětí svobody a při vyhoštění. Porušení probačního dohledu mladistvým, stejně jako jiných výchovných opatření, není postiženo žádnou sankcí, kromě udělení formální výstrahy probačním úředníkem, jak bylo zmíněno výše.

Výkon dohledu je soudem pro mládež nařízen u střediska Probační a mediační služby podle místa bydliště mladistvého nebo podle místa kde se prokazatelně zdržuje, a to z důvodu možnosti dobrého a aktivního kontaktu mezi mladistvým a probačním úředníkem.

K naplnění účelu probačního dohledu jsou mladistvým zákonem uloženy určité povinnosti, které pomáhají probačnímu úředníkovi plnit zejména kontrolní funkci. K těmto povinnostem patří povinnost mladistvého nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí (ustanovení § 16 odst. 3 písm. d) ZSM), tj. do objektu, kde žije a trvale se zdržuje. Probační úředník tak může lépe posoudit výchovné působení rodičů na mladistvého a utvořit si celkový pohled na život mladistvého. V případě, že mladistvý, či jeho rodiče brání probačnímu úředníkovi ve vstupu do bytu, nemá probační úředník proti tomuto chování žádnou obranu a může učinit pouze to, že informuje o této skutečnosti příslušného soudce. Pokud k incidentu dojde pouze jednou, informuje zpravidla probační úředník o této skutečnosti soudce s tím, že se bude ještě nějakou dobu pokoušet o návštěvu. Pokud ale ani po opakovaných pokusech nedojde ke zlepšení situace, požádá probační úředník soudce, aby si mladistvého předvolal a na veřejném zasedání mu jeho chování vůči probačnímu úředníkovi důrazně vytknul a upozornil jej na to, že povinnosti probačního dohledu musí plnit.

Mladiství ani jejich rodiče ale vstupu do obydlí nebrání, alespoň podle dosavadních zkušeností pražských probačních úředníků. Probační úředníci nekonají návštěvy v obydlí neplánovaně a bez předchozí domluvy s mladistvým a jeho rodinou, vždy se návštěva uskuteční po vzájemné dohodě, nebo je mladistvý na termín návštěvy upozorněn alespoň písemně. Tento postup jistě přispívá k poměrně bezproblémovému průběhu návštěv.

Problémem, a to mimopražských probačních úředníků, je v některých případech špatná dostupnost do místa bydliště mladistvého, kdy tento bydlí třeba 50 km od

okresního města, kde sídlí Probační a mediační služba. Pokud se má návštěva uskutečnit, až když jsou rodiče mladistvého doma z práce, může skončit až po 18 hodině, kdy je už problematické dostat se hromadnou dopravou zpět do úřadu. Zdaleka není samozřejmostí, že mají tito probační úředníci k dispozici služební automobil, ovšem situace se v posledních letech začíná v tomto směru zlepšovat.

Mladistvý je dále povinen spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě programu jeho výkonu, dostavovat se k probačnímu úředníkovi v termínech, které mu probační úředník stanoví⁸⁸ a dále jej mladistvý musí informovat o svém pobytu, zaměstnání a jiných důležitých okolnostech podstatných pro výkon dohledu. Kvůli časové vytíženosti probačních úředníků zabývajících se mladistvými a dětmi (na celou Prahu je jich v současné době pouze 5), je častěji využívána právě varianta, že mladistvý navštíví probačního úředníka v sídle Probační a mediační služby, ovšem návštěvy v místě bydliště mladistvého jsou pro splnění účelu tohoto opatření nenahraditelné.

Probační úředník pro každého přiděleného mladistvého připraví individuální program dohledu, přičemž pokud je to možné, je vždy lépe připravit tento program ve spolupráci s mladistvým, protože lze v takovém případě předpokládat jeho větší motivaci ke splnění stanovených podmínek a také odhalení jeho specifických potřeb.⁸⁹ Mladiství ve většině případů s probačním úředníkem ochotně spolupracují, většinou se totiž jedná o mladistvé, pro něž bylo jejich provinění ojedinělým vybočením z jinak bezproblémového chování a jak oni, tak i jejich rodina jsou motivováni snahou mít vše co nejdříve za sebou. Samozřejmě se poměrně často stává, že mladistvý zpočátku zkouší, co vše si vůči probačnímu úředníkovi může dovolit, a nepřijde například na domluvenou návštěvu. Poté, co jej probační úředník znovu písemně obešle a informuje rodiče, se situace většinou brzy zlepší. Těmi, s nimiž je nepoměrně složitější spolupráce, jsou dle zkušeností probačních úředníků dlouhodobí uživatelé drog, ovšem ve věkové kategorii do 18 let není příliš mnoho mladistvých, u nichž by byla závislost natolik pokročilá, že by způsobovala výraznější problémy při spolupráci.

Minimálně jednou za šest měsíců (nestanoví-li předseda senátu soudu pro mládež jinak) vypracuje probační úředník zprávu o průběhu výkonu dohledu a o plnění

⁸⁸ k posílení výchovných účinků této povinnosti je zpravidla vhodné, když se zákonní zástupci mladistvého dostavují na středisko spolu s ním. K tomu více ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*. 1. vydání. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 72

⁸⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 787

povinností mladistvým, o jeho osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci. Tuto zprávu následně zašle předsedovi senátu, který dohled uložil.⁹⁰

Dá se tedy shrnout, že dohled probačního úředníka je poměrně často ukládaným opatřením, jehož výkon je zpravidla bezproblémový a má na mladistvého pozitivní vliv, jelikož díky probačnímu dohledu a pravidelným návštěvám jsou mladistvému stanoveny mantinely a řád, jehož absence byla zpravidla jednou z hlavních příčin páchání trestné činnosti.

3.1.2. Probační program

Zákon v ustanovení § 17 uvádí, že probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života mladistvého, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. To vše je v zákoně stanoveno kumulativně, ideální probační program je tedy takový, který přispěje k dosažení všech uvedených cílů a komplexnost odlišuje probační program ve smyslu ust. § 17 od jiných programů, které lze uložit v rámci výchovných povinností dle ust. § 18 odst. 1, písm. g)^{91,92}, o nichž bude pojednáno níže. Zcela v rozporu se zákonem by bylo, kdyby tyto dva typy programů byly zaměňovány, jelikož by poté nebyl problém obejít podmínky stanovené pro probační programy v ust. § 17 postupem podle ust. § 18 odst. 1 písm. g).⁹³ Probační program musí být schválen (akreditován) Ministrem spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti. Právě schválení probačního programu Ministerstvem spravedlnosti by mělo být zárukou jeho komplexnosti a odborné úrovně.

⁹⁰ viz ust. § 80 odst. 5 ZSM

⁹¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 231

⁹² dle tohoto ustanovení může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému uložit, aby se ve svém volném čase podrobil vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem

⁹³ Sotolář, A. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12, str. 373 a násl.

Probační program je možno mladistvému uložit buď meritorním rozhodnutím (rozsudkem), a to na dobu maximálně 3 let, nebo již v přípravném řízení státním zástupcem, v tomto případě je jeho trvání omezeno do doby pravomocného skončení trestního řízení rozhodnutím ve věci samé. U obou možností je však vždy nutný souhlas mladistvého s uložením probačního programu, tedy ne pouze v přípravném řízení jako u ostatních výchovných opatření. Mladistvému musí být poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s obsahem probačního programu, aby tak svůj souhlas udělil na základě přesné představy o tom, co jej čeká. Tento souhlas je vyžadován především proto, že aby probační program mohl splnit svůj účel, je potřeba, aby mladistvý měl zájem na jeho absolvování a přistupoval k němu pozitivně. Pro souhlas mladistvého platí to, co bylo uvedeno v předchozí kapitole o dohledu probačního úředníka.

Probační program může podle zákona skončit v přípravném řízení odvoláním souhlasu mladistvého (§ 15 odst. 3 ZSM) a meritorním skončením věci; při soudně uloženém probačním programu končí jeho zrušením (§ 15 odst. 5 ZSM) nebo uplynutím doby na kterou byl uložen (jeho absolvováním).

Zákon u probačních programů obecně předpokládá větší intenzitu zásahů do běžného života mladistvých než u ostatních výchovných opatření a lze tedy usuzovat, že probační programy by měly být svou povahou typově určeny především pro hlouběji narušené mladistvé se značnými problémy v různých oblastech běžného života, zpravidla páchající závažnější trestnou činností.⁹⁴ Pro tyto problémové a hlouběji narušené mladistvé ovšem bude probační program ukládán zpravidla v kombinaci s dalším opatřením, jelikož by sám účelu ZSM dosáhl jen stěží. Účast v probačním programu by tyto jedince měla vytrhnout ze závadného sociálního prostředí a ukázat jim nový směr. Pro některé mladistvé mohou být vhodnější probační programy realizované například formou tábora či umístěním mladistvého ve speciálním zařízení, kde by si mladiství osvojovali pracovní návyky nebo plnili povinnosti stanovené jim v soudním rozhodnutí. S ohledem na probační programy typu tábora by ovšem bylo nutno změnit právní úpravu, aby bylo možno mladistvé omezit na svobodě i bez jejich souhlasu, pokud by došlo k situaci, že dostanou na výběr pouze mezi několika probačními programy typu tábora.

⁹⁴ Tamtéž, str. 373 a násl.

Většina probačních programů realizovaných u nás probíhá ambulantně, pouze jeden probační program byl koncipován formou tábora. Byl to půlroční probační program KC Krok občanského sdružení Proxima sociale, o.s., který byl koncipován formou skupinových sezení vždy jednou týdně, kterým předcházela týdenní tábory, na němž mladiství jednak pracovali, ale také například plavali, lezli po skalách, aby se naučili překonávat sami sebe. Velký důraz byl kladen na dodržování režimu a pravidel. Poté následovala už zmíněná skupinová sezení, na nichž se nacvičovaly sociální dovednosti a probíhaly interakční, tematické a činnostní skupiny. Poslední měsíc programu byl zaměřen na ukončení všech započatých procesů a proběhl závěrečný víkendový výjezdový program. Vzhledem k tomu, že v případě tohoto jediného „táborového probačního programu“ dostali mladiství na výběr mezi tímto a zcela ambulantním programem a někteří si vybrali dobrovolně „táborový“, byl jejich pobyt v něm v souladu se zákonem. Pražští probační úředníci nicméně přínos dlouhodobých pobytových probačních programů v zásadě nepřeceňují a považují za účinnější, když mladistvý během absolvování programu zůstává ve svém přirozeném sociálním prostředí, protože při vytržení z něj sice dochází u mladistvého sice rychle k pozitivním změnám v chování, ale po návratu je většinou otázkou několika měsíců, než se věci vrátí do starých kolejí. I já se domnívám, že je vhodnější, když ke změnám v chování mladistvého dochází za současného působení rodiny a nejbližšího okolí, a to i když působení rodiny není právě příkladné, protože takto dosažené změny v chování je pak snazší udržet i po skončení probačního programu.

Schválené programy jsou vedeny na seznamu, který je uveřejněn na internetových stránkách Ministerstva spravedlnosti, a soudce či státní zástupce, který se díky akreditaci nemusí zabývat otázkou, je-li program dostatečně kvalitní, může pouze program vhodný pro konkrétního mladistvého ze seznamu vybrat. V praxi však nedochází k ukládání probačních programů příliš často a i když v Praze fungují pouze 3⁹⁵ probační programy, je stále problémem s jejich naplněním.

Soudce pro mládež nebo státní zástupce vybírají mezi probačními programy, které jsou akreditovány v jejich okresu, přičemž rozhodně ne všechny akreditované programy jsou realizovány ve všech okresech. Navíc se nelze spolehnout na to, že po skončení jednoho běhu konkrétního probačního programu se bude program znovu

⁹⁵ Aktuálně v roce 2009 fungují v Praze pouze 2 programy, probační program KC Krok občanského sdružení Proxima sociale, o.s., který byl třetím probačním programem pro mladistvé v Praze, v roce 2009 neběží, jelikož v roce 2008 nebyl naplněn, realizátor byl nucen vrátit státní dotaci a pro tento rok se rozhodl s PMS ve věcech mladistvých nespolupracovat.

realizovat. Vzhledem k tomu, že v České republice nezajišťuje realizaci konkrétního programu státní instituce, nýbrž soukromý subjekt, ani akreditace nezajistí trvalý přísun finančních prostředků, ze kterých bude možno probační program realizovat po celý rok na území celého státu. Soudce tak může uložit mladistvému probační program v červnu, avšak vzhledem k vyčerpání finančních prostředků (které se obvykle získávají formou grantů a dotací) na daný rok se probační program v dané lokalitě bude moci znovu realizovat až na počátku následujícího roku. Uložení probačního programu s tak velkou prodlevou tak ztrácí smysl. Soudce, který nemá jistotu realizace programu, obvykle program nenařídí, nicméně jej doporučí a mladiství program navštěvují dobrovolně v rámci dohledu probačního úředníka, což znamená, že jej nemusí absolvovat celý, pokud je program nezaujme atd.⁹⁶

Další příčinou nenaplnění programů je snaha, aby všichni účastníci programu jeho navštěvování zároveň začali a skončili, aby se jednalo o uzavřenou komunitu, s níž se bude realizátorovi programu a terapeutovi mnohem lépe spolupracovat. Ovšem jen velmi zřídka je ve stejnou dobu dostatek mladistvých vhodných ke konkrétnímu probačnímu programu a odkladem počátku nástupu do programu, aby se ho mohlo účastnit například 10 mladistvých, se výrazně oslabuje jeho výchovný efekt.

Dohled nad plněním probačního programu přísluší probačnímu úředníkovi, který je povinen bez zbytečného odkladu oznámit soudci nebo státnímu zástupci skutečnost, že mladistvý podmínky probačního programu nebo další uložené povinnosti neplní. Pokud se tak děje v průběhu přípravného řízení, je zde stále možnost zrušit nařízený probační program a následně skutečnost, že mladistvý nespolupracoval v programu a porušoval jeho pravidla, zohlednit při ukládání opatření v rámci meritorního rozhodnutí. Pokud ale mladistvý porušuje probační program, který mu byl uložen v rámci pravomocného skončení věci, nelze jej nijak postihnout, pokud mu byl program uložen samostatně nebo vedle dalších výchovných opatření. Možnost reakce na porušování probačního programu je zajištěna jen při podmíněném odsouzení nebo např. při uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem apod.⁹⁷ Realizátor nemůže sám ukončit účast mladistvého v probačním programu, byť se do něj mladistvý dostavuje pravidelně opilý nebo pod vlivem návykových látek, neboť ukončit výkon tohoto opatření může pouze soud pro mládež, případně státní zástupce

⁹⁶ Hrušáková ml., M. K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2, str. 37 a násl

⁹⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007 str. 239

v přípravném řízení. Ke změně rozhodnutí soudu nebo státního zástupce, jímž byl probační program uložen, však dojde pouze pokud je pro mladistvého plnění probačního programu nemožné nebo pokud jeho splnění nelze po mladistvém spravedlivě požadovat. Autorka článku⁹⁸ má za to, že by měla být realizátorovi programu dána možnost mladistvého vyloučit z lekce, pokud odmítá spolupracovat a dostavuje se například opilý, ale zákon dle mého názoru správně staví na dobrovolnosti mladistvého a na jeho motivaci plnit toto výchovné opatření a vychází z předpokladu, že úspěchu je možno uložením tohoto opatření dosáhnout nikoli pod hrozbou sankce či vyloučení z programu, ale právě díky vůli samotného mladistvého.

Myslím, že mnoha problémům s neúčastí mladistvých v probačních programech by se předešlo, kdyby probační úředníci spolupracovali s mladistvým vždy už v přípravném řízení a po zhodnocení jeho osobnosti, poměrů a motivace by soudci, resp. státnímu zástupci doporučili pro mladistvého nařízení konkrétního probačního programu, nebo naopak oznámili, že mladistvý není pro program vhodný. Ovšem vzhledem k nízkému počtu probačních úředníků a jejich časové vytíženosti je jejich účast v přípravném řízení spíše výjimečná a daleko více se uplatňují až při dohledu nad výkonem uložených opatření, což je chyba, protože vhodným působením na mladistvého již v přípravném řízení by se v řadě případů dalo předejít uložení odsuzujícího rozsudku a byla by tak naplněna hlavní zásada ZSM, že mladistvého je třeba vychovávat a ne trestat.

V současné době dochází alespoň k tomu, že někteří soudci při ukládání probačního programu v rozhodnutí nespecifikují konkrétní probační program a tento je poté vybrán za součinnosti Probační a mediační služby, která mladistvému s výběrem vhodného programu pomůže. Tento postup řeší například situaci, kdy mladistvý onemocní a do konkrétně stanoveného programu by z důvodu dlouhodobé nemoci nemohl nastoupit. V takovém případě by nezbylo, než počkat na příští běh tohoto programu. Když jej konkrétně vymezen nemá, může ihned po zlepšení zdravotního stavu nastoupit do jiného vhodného probačního programu.

Oba dva programy, které v současné době v Praze běží a fungují již řadu let, jsou probačními úředníky hodnoceny velmi dobře. Jedná se o program Sebeúčta - Řekni to přímo, který organizuje občanské sdružení Člověk člověku, o.s. a dále Učební

⁹⁸ Hrušáková ml., M. K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2, str. 37 a násl

program – Mladiství, který organizuje Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s. Tento program je koncipován jako 13 dvouhodinových setkání, která probíhají 1x týdně. Program sdružení Člověk člověku, o.s. je rozdělen na dvě části: skupinový výcvik a individuální práce. Skupinový výcvik je rozdělen do 5 až 6 tříhodinových bloků (podle aktuální potřeby skupiny), nebo probíhá jako intenzivní víkendový výcvik. Celkem uživatel absolvuje 15 - 18 hodin. Poté probíhá program „na míru“ mladistvému, kdy tento dochází na terapii podle svých individuálních potřeb v rozsahu minimálně 10 konzultací.

Domnívám se, že stát by měl lépe zajistit jak financování probačních programů, tak i personální obsazení Probační a mediační služby, protože jen tak bude možné zajistit řádné fungování probačních programů a naplnit jejich účel, který je ZSM předpokládán. Nutno poznamenat, že v zahraničí, kde probační programy netrpí výše uvedenými problémy, se velmi osvědčují, a je proto na místě i u nás podporovat jejich rozvoj.

3.1.3. Výchovné povinnosti

Výchovné povinnosti jsou velmi významným a často používaným výchovným opatřením, které díky svojí variabilitě může velmi vhodně působit na mladistvého a pozitivně ovlivnit jeho způsob života. Výchovné povinnosti, jež je možno uložit mladistvému, jsou v ustanovení § 18 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže vyjmenovány pouze demonstrativně a patří k nim možnost uložit mladistvému, aby

- a) bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- b) jednorázově, nebo ve splátkách, zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona,
- c) vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu,
- d) usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- e) nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následků provinění
- f) podrobil se léčbě závislosti na návykových látkách, které není ochranným лечením podle trestního zákona,
- g) podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti, který není probačním programem.

Není nutné ukládat pouze výše vyjmenované povinnosti, lze uložit i jinou, pokud bude vhodnější reakcí na provinění mladistvého. Jejich formulace však musí být dostatečně určitá, aby jejich plnění bylo možno kontrolovat a vykonat.

Jak uvádí ustanovení § 25 odst. 1 písm a) TrZ, je vykonání vhodného programu sociálního výcviku, terapeutického programu či jiného doškolovacího či rekvalifikačního kurzu dle ust. § 18 odst. 1 písm. g) zákona o soudnictví ve věcech mládeže je polehčující okolností při ukládání trestního opatření z hlediska jeho výměry.

Podstatou jejich uložení je usměrnění jednání mladistvých určitým pozitivně motivujícím způsobem, dosažení žádoucí změny jejich životních postojů a řešení problémů spojených s jejich trestnou činností. Jejich předností je potenciálně velice široký okruh vztahů, které mohou ovlivnit.⁹⁹

Výchovné povinnosti je možné uložit samostatně nebo vedle jiného výchovného, ochranného či trestního opatření, a to jak v průběhu řízení, tak i v rozhodnutí ve věci samé. Mnou oslovený soudce má dobré zkušenosti s uložením výchovných povinností společně s trestním opatřením podmíněně odloženým na zkušební dobu či při podmíněném upuštění od uložení trestního opatření. Bez uložení v některé z těchto kombinací není dle jeho zkušeností mladistvý obvykle pod dostatečným tlakem, aby výchovné povinnosti opravdu plnil.

Výchovné povinnosti lze uložit nejdéle na dobu tří let, stejně jako jiná výchovná opatření, většinou je však jejich délka stanovena právě v rozmezí délky zkušební doby. Výchovná povinnost může být splněna také jednorázově, např. uhrazením peněžité částky na fond obětem trestné činnosti nebo vykonání společensky prospěšné činnosti.

Výchovná povinnost bydlet s rodičem či jiným dospělým je opatřením směřujícím k ustálení způsobu života mladistvého a k obnovení jeho sociálního zázemí. Ovšem před jejím uložením je nutné zkoumat rodinné prostředí a zázemí mladistvého, aby vlivem rodiny naopak nevedl ke zhoršení způsobu jeho života a k pokračování v trestné činnosti. Pokud spolu rodiče nežijí a nezletilý byl soudem svěřen do výchovy pouze jednoho z rodičů, nelze mu uložit povinnost bydlet s tím rodičem, jemuž nebyl svěřen do péče.¹⁰⁰

⁹⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 246

¹⁰⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 249

Výchovnou povinnost zaplatit peněžitou částku je možné uložit jen takovému mladistvému, u něž lze předpokládat, že může samostatně nakládat s peněžními prostředky, jimiž tuto povinnost splní; tuto částku je možné rozložit i do splátek. Finanční částka musí být v takové výši, aby nakládání s ní bylo v souladu s ustanovením § 9 ObčZ, čili že tento právní úkon je přiměřený rozumové a volní vyspělosti. Finanční prostředky musí být ve vlastnictví přímo mladistvého (nikoliv jeho rodičů), který je získal např. dědictvím, výdělečnou činností, nebo prodejem věcí náležejících mladistvému. Není však možné mladistvému uložit zaplacení nepřiměřeně vysoké finanční částky, kterou by mohl získat např. prodejem nemovitosti, neboť do doby jeho zletilosti jsou správci majetku mladistvého jeho rodiče, kteří by k tak zásadnímu úkonu potřebovali souhlas soudu. S uloženou částkou musí být mladistvý oprávněn sám nakládat.

V souvislosti s ukládáním výchovné povinnosti vykonání společensky prospěšné činnosti se bylo možno v odborné literatuře setkat se zajímavým názorem státního zástupce Šabaty¹⁰¹ na ukládání společensky prospěšné činnosti v rámci trestního řízení i v rámci odklonů. Ve svém článku popisuje případ dvou mladistvých sprejerů, kteří byli zadrženi při sprejování mostu kolemjdoucími a posléze předáni hlídce Policie ČR. Jednalo se o mladistvé dosud netrestané, kteří svého činu litovali a vzniklou škodu odstranili, doznali se a ze zprávy o pověsti bylo zjištěno, že se ze svého protiprávního činu již poučili. Následně však nastal rozdíl v jejich chování a přístupu k trestnímu řízení. Prvý mladistvý navštívil středisko Probační a mediační služby ČR a informoval se na další možný postup. Následně vyjádřil souhlas s uložením výchovné povinnosti společensky prospěšné činnosti, která mu byla uložena v rozsahu 8 hodin v Ústavu sociální péče. Tuto následně řádně vykonal, a proto bylo v jeho případě přistoupeno k institutu odstoupení od trestního stíhání dle ust. § 70 ZSM.

Druhému mladistvému však rodiče zvolili obhájce, který pravděpodobně neměl zkušenosti s tímto typem řízení a zvolil postup vyznačující se pasivitou, takže na jeho radu se mladistvý nevyjádřil, zda dává souhlas s uložením výchovné povinnosti. Státní zástupce však po prostudování spisu, zcela nezávisle na obhajobě zjistil, že mladistvý byl v rámci odstraňování škody velmi aktivní, odstranil i nápisy, které on ani druhý mladistvý neučinili, a vzhledem k jinak shodnému přístupu k věci, jako měl první mladistvý, tedy že činu litoval, doznal se k němu a nahradil škodu, a také

¹⁰¹ Šabata, K. Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5, str. 28 a násl.

s přihlédnutím k tomu, že provinění mladistvých bylo méně závažného charakteru, bylo rovněž i u tohoto mladistvého přistoupeno k odstoupení od trestního stíhání. Státní zástupce zohlednil aktivitu mladistvého při odstraňování škody, kdy tuto nakonec hodnotil obdobně jako vykonání společensky prospěšné činnosti, k níž mladistvý nedal souhlas. Nicméně díky neznalosti a přístupu obhájce mladistvého mohl být v konečném důsledku na tom druhý mladistvý hůře, pokud by státní zástupce nevykonával svou práci tak poctivě a důkladně, jak činil.

Autor článku v důsledku pochybení obhajoby navrhuje zrušení nutnosti souhlasu mladistvého s uložením výchovné povinnosti v přípravném řízení, s čímž však nemohu souhlasit, jelikož se domnívám, že s ohledem na zásadu presumpce nevinny je souhlas s uložením jakéhokoli výchovného opatření zcela nezbytný a vyskytnou-li se ojedinělé případy, kdy jej mladistvý vinou jiné osoby neudělí, ačkoli by jej jinak pravděpodobně udělil, nejedná se o tak závažný argument, aby převážil pozitiva, která současná právní úprava přináší a zaručuje. V těchto ojedinělých případech je možno citlivě postupovat i bez změny právní úpravy, jelikož v současné době zákon zaručuje dostatečně široké možnosti uplatnění odklonů, jimiž by se tato situace dala řešit. Se stejným názorem se bylo možno setkat také v článku Lenky Trešlové.¹⁰²

V případě společensky prospěšné činnosti by mělo jít vždy o takový druh činnosti a o takové místo jeho výkonu, jaké se jinak předpokládá u mladistvých pro výkon trestního opatření obecně prospěšných prací. Jedná se o činnosti spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací a v obdobných činnostech ve prospěch obcí, státních institucí, obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním, vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Vždy musí jít samozřejmě o činnosti vhodné z hlediska zdravotní způsobilosti mladistvého a nevýdělečné, jelikož dáním možnosti výdělku by se rapidně snížil výchovný účinek tohoto opatření. Činnost musí být vykonávána v době volna mladistvého, ovšem nikoli tak, aby mu bránila například v přípravě do školy. To je částečně zajištěno i jejím maximálním možným rozsahem, který nesmí překročit 4 hodiny denně, 18 hodin týdně a 60 hodin celkově. Klouby bych se ale vždy ke stanovení její co možná nejnižší časové výměry, aby výchovná povinnost obecně prospěšné činnosti byla i v praxi a

¹⁰² Trešlová, L. K článku-Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5

nikoli pouze podle zákona jasně odlišitelná od trestního opatření obecně prospěšných prací, jehož praktická náplň je shodná, a nedocházelo k porušování základní ústavní zásady, že o vině a trestu rozhoduje pouze soud a nikoli státní zástupce.

Výchovná povinnost společensky prospěšné činnosti je mnou osloveným soudcem ukládána poměrně často a s dobrými výsledky a zkušenostmi. Nejvíce na této výchovné povinnosti oceňuje právě to, že má v podstatě stejný výchovný efekt jako trestní opatření obecně prospěšných prací, ale není vykazována v rejstříku trestů, což je v souladu se základním účelem trestání mladistvých, kdy více než uložení trestu je sledováno výchovné působení na mladistvého a jeho ochrana před škodlivými vlivy.

3.1.4. Výchovná omezení

Zatímco uložení výchovné povinnosti znamená pro mladistvého příkaz k pozitivnímu konání, výchovná omezení vyslovují zákaz něco konat či případně příkaz něčeho se zdržet, čímž omezují mladistvého v jeho rozhodování a svobodě. Stejně jako výchovné povinnosti či jiná výchovná opatření směřují k pozitivnímu ovlivnění způsobu života mladistvého, jeho ochraně před škodlivými vlivy a k předejití případné recidivy. Výchovná omezení jsou demonstrativně vymezena v ust. § 19 ZSM, a v souladu s tímto ustanovením může soud pro mládež nebo v přípravném řízení státní zástupce uložit mladistvému, aby zejména:

- a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,
- b) nestýkal se s určitými osobami
- c) nezdržoval se na určitém místě,
- d) nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,
- e) neužíval návykové látky,
- f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- g) neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- h) neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně svoje zaměstnání.

Z demonstrativního výčtu vyplývá, že mladistvému je možné uložit i jiné omezení, než které je výše uvedeno, avšak stejně jako v případě výchovných povinností je třeba, aby bylo dostatečně konkrétně formulováno.

K ukládání výchovného omezení nezdržovat se na určitém místě se vyjadřuje Ščerba¹⁰³ a dovozuje, že svým obsahem toto omezení nahrazuje trest zákazu pobytu (§ 57a TrZ). Vzhledem k tomu, že tento druh trestního opatření vůbec není uveden v taxativním výčtu trestních opatření, jež je možné mladistvému uložit, soudím, že chápat výchovné omezení zákazu zdržovat se na určitém místě jako náhradu trestního opatření zákazu pobytu nelze. Formulace omezení - nezdržovat se na určitém místě - se odlišuje od trestu zákazu pobytu. Rovněž Sotolář uvádí¹⁰⁴, že uložením tohoto opatření se reaguje například na trestnou činnost spojenou s chuligánstvím na fotbalových či hokejových zápasech, na požívání alkoholu v restauracích nebo zneužívání dětí v nočních klubech. Ukládá se proto zákaz zdržovat se na sportovním stadionu, v restauracích či klubech, nikoli v určitém místě nebo obvodu, jak předpokládá TrZ u trestu zákazu pobytu, přičemž místem se myslí určitá obec nebo město a obvodem administrativně oddělená část obce či města¹⁰⁵.

Výchovné omezení neužívat návykové látky je využíváno často a v poslední době s dobrými výsledky především proto, že Probační a mediační služba má v pilotním programu laboratoř na testování přítomnosti drog v těle. Když má tedy mladistvý vedle dohledu probačního úředníka uloženo výchovné omezení spočívající v zákazu užívání návykových látek, tak příslušný probační úředník může při návštěvě namátkou ověřit, zda mladistvý zákaz dodržuje. Přítomnost látek lze poznat za řadu dní zpětně, takže se jedná o poměrně účinný systém. Dokud pilotní program zaveden nebyl, nebylo možno přítomnost drog testovat a tím pádem nebyla možnost řádný výkon tohoto omezení kontrolovat. O případném porušení výchovného omezení zpraví soud.

Výchovná omezení uložená podle ZSM mohou mít shodný obsah i účel jako výchovná opatření, ukládaná opatrovnickými soudy v řízení podle § 176 o.s.ř. a orgány sociálně-právní ochrany dětí podle § 13 zák. č. 359/1999 Sb. (o sociálně-právní ochraně dětí), ovšem tato opatření nelze vzhledem k jejich povaze zaměňovat.

3.1.5. Napomenutí s výstrahou

Napomenutí s výstrahou, které upravuje ustanovení § 20 ZSM, je nejmírnějším druhem výchovného opatření a od jiných výchovných opatření se liší také tím, že

¹⁰³ Ščerba, F. Sankcionování mladistvých. *Kriminalistika*, 2005, č. 2, str. 133 a násled.

¹⁰⁴ Sotolář, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2007, č. 12, str. 341 a násled.

¹⁰⁵ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, komentář*. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 505

v sobě obsahuje určitý sankční prvek. Jedná se o jednorázový akt, při kterém soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce důrazně vytkne mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí dle ZSM v případě, že by v budoucnu pokračoval v trestné činnosti. Tato výtky je činěna s cílem odradit mladistvého od opakování provinění a dosáhnout žádoucí změny v jeho chování; proto je velice důležité, aby byla vyslovena s citem pro věc a formou adekvátní rozumové vyspělosti mladistvého a povaze spáchaného činu.

Stejně jako jiná opatření lze i napomenutí s výstrahou kombinovat s jinými výchovnými, ochrannými či trestními opatřeními a dovoluje-li to jejich povaha, lze je uplatnit rovněž v rámci odklonů.¹⁰⁶

Napomenutí s výstrahou je možné uložit buď v průběhu řízení státním zástupcem, a to se souhlasem mladistvého, nebo jej uloží soudce rozsudkem ve věci samé. Možnost mladistvého svůj souhlas s uložením napomenutí s výstrahou kdykoli až do pravomocného skončení věci odvolat, by pravděpodobně vyvolala jakési „zrušení napomenutí“, ovšem v situaci, kdy již bylo učiněno, se tato možnost jeví zbytečnou.

Při vyslovení napomenutí s výstrahou je možno rovněž současně nechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, již je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije. K tomuto rozhodnutí je však třeba si předem vyžádat stanovisko zákonného zástupce, školy či výchovného zařízení a tito jsou také povinni o výsledku „potrestání“ soud či státního zástupce informovat. Formy postižení mladistvého těmito subjekty se odvíjejí od jejich oprávnění ve vztahu k němu. Tyto subjekty jsou zpravidla dobře obeznámeny se situací mladistvého, s jeho poměry a potřebami a měly by tak být schopny reagovat na jeho chování dostatečně efektivně. Nicméně pokud se ve svém stanovisku k provedení napomenutí s výstrahou staví k této možnosti odmítavě, není vhodné, aby i přesto jim státní zástupce či soudce postižení přenechali, neboť nedostatek vůle k postihu by se pravděpodobně projevil i na jeho provedení.

Zákonnou fikci zahlazení odsouzení obsahuje ustanovení § 20 odst. 3 ZSM. V případě napomenutí mladistvého s výstrahou a po případném přenechání postižení mladistvého zákonnému zástupci, škole či výchovnému zařízení hledí se na

¹⁰⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 268

mladistvého jako by nebyl odsouzen. Tato fikce vylučuje možnost recidivy z důvodu nedostatku předchozího odsouzení.¹⁰⁷

Obdobou výchovného opatření napomenutí s výstrahou dle ust. § 20 ZSM je napomenutí podle ust. § 11 odst. 2 ZSM, které je možné vůči mladistvému uplatnit při upuštění od uložení trestního opatření. Toto napomenutí bude mít stejnou povahu, napomenutí dle § 20 ZSM je ale svou povahou důraznější výtkou, navíc doprovázenou upozorněním na možné důsledky opakování trestné činnosti. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že u napomenutí podle ust. § 11 odst. 2 ZSM nemusí být přítomen zákonný zástupce mladistvého a postup jeho uložení je méně formalizovaný.¹⁰⁸

Mnou oslovený soudce pro mládež ještě napomenutí s výstrahou neuložil a zastává názor, že toto by mělo zůstat věcí rodiny a pokud není napomenutí s výstrahou účinné od ní, těžko bude výchovně působit ze strany soudu. Nicméně nevylučuje, že s tímto druhem opatření může mít jiný soudce dobrou zkušenost a není důvod, proč by nemělo být toto opatření v ZSM zakotveno.

3.2. Ochranná opatření

Další skupinou trestněprávních sankcí, které mají zajistit ochranu společnosti, jsou ochranná opatření. Jejich hlavním účelem je, jak uvádí ustanovení § 21 odst. 1 ZSM, především kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a ochrana společnosti. Tuto ochranu však na rozdíl od trestních opatření zajišťují specifickým způsobem. Jejich ukládáním a výkonem se sleduje především prevence a zdůrazněna je tedy především jejich terapeutická, výchovná, zabezpečovací a sociální funkce, jejich ukládání má vést k odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího ohrožení zájmů chráněných trestním právem. Ochranná opatření, na rozdíl od výchovných a trestních opatření, je možno uložit i mladistvým, kteří nejsou trestně odpovědní pro duševní poruchu, resp. pro nedostatek rozumové a mravní vyspělosti. Jejich ukládání nebývá ovlivněno stupněm nebezpečnosti činu pro společnost, ale především potřebou léčení, výchovy a izolace. V rozhodnutí o jejich uložení také nebývá určena jejich

¹⁰⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 268 a násl.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 131

délka. Ta vždy závisí na účincích jejich působení, pouze u ochranné výchovy je ohraničena zákonným rámcem.¹⁰⁹

ZSM přináší jedno specifické ochranné opatření a jím doplňuje ochranné opatření v podobě ochranného léčení, zabezpečovací detence a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, které jsou upraveny v §72, 72a a 73 TrZ. Tímto specifickým ochranným opatřením upraveným pouze ZSM je ochranná výchova, při jejímž ukládání se TrZ nepoužije. Naproti tomu ochranné opatření v podobě ochranného léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a zabezpečovací detence se ukládají podle trestního zákona (§ 21 odst. 2 a § 74 ZSM), avšak vždy by se tak mělo dít s přihlédnutím ke specifickým ukládání opatření mladistvým a odlišným cílům, které jsou tím sledovány

Všechna ochranná opatření lze uložit jak samostatně tak i vedle trestního opatření. Ochranná opatření se řídí stejně jako tresty zásadou „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege“ dle čl. 39 LZPS, avšak na rozdíl od trestů neobsahují morální odsouzení činu, a proto na rozdíl od trestu mohou být uložena i v případě, kdy osoba nebyla uznána vinnou. Vždy je však ukládá až soud v rozhodnutí ve věci samé a nikoli státní zástupce, jako v případě výchovných opatření.

Výkon ochranných opatření se nepromlčuje, tato opatření se nezahlazují a ani nemohou být prominuta formou milosti.¹¹⁰

3.2.1. Ochranné léčení

Ochranné léčení ZSM neupravuje, je tedy ukládáno i mladistvým podle TrZ a TrŘ. Soud uloží ochranné léčení v případě uvedeném v ustanovení § 25 odst. 1, tedy při upuštění od potrestání, jestliže pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou a dále v případě uvedeném v ustanovení § 32 odst. 2 TrZ, tedy má-li soud za to, že by vzhledem k zdravotnímu stavu pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání a trest sníží pod dolní hranici trestní sazby, a dále v případě, že pachatel činu jinak trestného není pro nepřičetnost trestně odpovědný a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný.

¹⁰⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 273 a násl.

¹¹⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 273 a násl., str. 274

Soud může uložit ochranné léčení i tehdy, jestliže

a) pachatel trestný čin spáchal ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný, nebo

b) pachatel, který zneužívá návykovou látku, spáchal trestný čin pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním; ochranné léčení však neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout.

Ochranné léčení může soud uložit i vedle trestu anebo při upuštění od potrestání.

V souvislosti s ustanovením § 72 TrZ se v odborném tisku vedla diskuze o tom, zda vůbec lze uložit nepřičetnému mladistvému ochranné léčení, když v ustanovení § 5 ZSM je stanoveno, že není-li mladistvý schopen ovládat své jednání a rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost (což je většinou odborníků chápáno jako zvláštní důvod nepřičetnosti), lze použít postupů a opatření uplatňovaných vůči dětem mladším 15 let, jimž ochranné léčení uložit nelze¹¹¹. S ohledem na to, že ust. § 5 stanoví, že „lze použít obdobně postupů a opatření uplatňovaných podle tohoto zákona vůči dětem mladším 15 let“, není v něm podle mého názoru vyjádřena nutnost toto učinit a ustanovení § 5 tak pouze rozšiřuje škálu možných postupů, které lze v takovém případě uplatnit. Tento názor vyjadřuje i judikatura.¹¹²

K mladistvému, který nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost nebo svoje jednání ovládat, nebo který není z jiných zákonných důvodů trestně odpovědný (například pro duševní poruchu), lze tedy přistupovat buď jako k dítěti mladšímu 15 let a využít opatření uvedená v části III ZSM, nebo vůči němu uplatnit opatření uvedená v ust. § 10 ZSM, přičemž s ohledem na jeho trestní neodpovědnost připadá v úvahu ochranné léčení a zabezpečovací detence, upravené TrZ. Ochranné léčení se neukládá vždy, když se mladistvý dopustí v nepřičetnosti činu jinak trestného, jelikož musí být splněna podmínka, že jeho pobyt na svobodě je pro budoucnost nebezpečný, čili je riziko, že bude svoje jednání opakovat.

Ochranné léčení se může vykonávat buď ústavně v léčebném zdravotnickém zařízení (zpravidla psychiatrická léčebna) nebo v průběhu výkonu trestního opatření odnětí svobody ve věznici pro mladistvé nebo ambulantně. Při ambulantní léčbě je

¹¹¹ názor, že ochranné léčení uložit nelze, vyjadřuje např. Říha, J. Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1.2 ZSM a § 12 TrZ). *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12, str. 293 a násl.

¹¹² Usnesení Okresního soudu v Nymburce ze dne 31. 1. 2005, sp. zn. Ntm 251/2004 a usnesení Okresního soudu v Ústí nad Labem ze dne 17. 9. 2004, sp. zn. 40 Nt 128/2004

mladistvý povinen pravidelně docházet do zdravotnického zařízení a podrobit se léčebnému režimu podle pokynů zdravotníků. Ambulantní léčení lze nařídit ve všech případech uložení ochranného léčení, pokud i tato forma léčení eliminuje nebezpečí, které od nemocného mladistvého hrozí. Způsob výkonu ochranného léčení je možné změnit z ústavního na ambulantní a naopak, a to podle vývoje stavu mladistvého. Obvykle bude po ukončení ústavního ochranného léčení ještě následovat ambulantní léčba, která bude i kontrolovat stabilizaci mladistvého; změna z ambulantní léčby na ústavní bude nutná v případech, kdy mladistvý nebude dodržovat ambulantní léčebný režim, jeho pobyt na svobodě bude nebezpečný pro společnost apod.¹¹³

O výše uvedené změně způsobu výkonu ochranného léčení rozhoduje soud pro mládež, v jehož obvodu se zdravotnické zařízení, v němž léčba probíhá, nachází. Může tedy dojít k tomu, že o změně rozhoduje jiný soud, než který nařizoval její výkon. Okresní soud, v jehož obvodu se zdravotnické zařízení nachází, rozhoduje také o propuštění z ochranného léčení, a to na podnět zdravotnického zařízení, kde se ochranné léčení vykonává. Toto je povinnou soudu pro mládež neprodleně podat zprávu, jestliže pominou důvody pro další trvání ochranného léčení.

Návrh na propuštění z ochranného léčení může vzejít také ze strany mladistvého, státního zástupce, nebo i bez návrhu, jak je uvedeno v ust. § 353 TrŘ. Soud může rozhodnout o propuštění až po náležitém zhodnocení odborné lékařské zprávy o průběhu a výsledcích léčení. Nestačí tedy pouhé sdělení zdravotnického zařízení, že ochranné léčení skončilo. Rozhodnout usnesením o propuštění z ochranného léčení je třeba i tehdy, když jde o propuštění z ochranného léčení vykonávaného ambulantně.

Od výkonu ochranného léčení lze i upustit, pokud pominuly důvody pro jeho uložení, ovšem lze tak učinit pouze do doby, než počal jeho výkon, poté už lze jen rozhodnout o propuštění.¹¹⁴

Dle novely TrZ, konkrétně ustanovení § 72, může s účinností od 1. ledna 2009 ochranné léčení trvat nejvýše 2 roky a pokud nedojde během této doby ke zlepšení stavu osoby, která má ochranné léčení uloženo, může být rozhodnuto o jejím prodloužení, ovšem nejdéle na další dvě léta. Tato změna byla přijata v souvislosti se zakotvením nového ochranného opatření, a sice zabezpečovací detence, která není časově omezena.

¹¹³ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 280

¹¹⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 282

3.2.2. Zabezpečovací detence

Institut zabezpečovací detence je novým ochranným opatřením, zakotveným do TrZ novelou č. 129/2008 Sb. ZSM ji samostatně neupravuje a i pro mladistvé se tak použijí ustanovení TrZ.

Zavedení zabezpečovací detence do právního řádu by mělo přinést řešení problémů při výkonu ústavního ochranného léčení u některých skupin zvláště nebezpečných osob. Hlavním cílem a účelem zabezpečovací detence je především ochrana společnosti, zvláště před pachateli závažné trestné činnosti, kteří jsou vysoce společensky nebezpeční a jejichž duševní stav zapříčinil, že se této trestné činnosti dopouštějí. Zároveň je důvodné předpokládat, že vzhledem ke svému duševnímu stavu se i v budoucnu budou této závažné trestné činnosti dopouštět a jde o osoby, u nichž je velmi malá pravděpodobnost účinnosti ochranného léčení a naopak vysoká pravděpodobnost recidivy. Zabezpečovací detence sleduje poněkud jiné cíle než ochranné léčení či trest, avšak ani zde nelze rezignovat na léčbu a resocializační aktivity.

Při ukládání zabezpečovací detence je uplatňován princip subsidiarity k ochrannému léčení. To znamená, že zabezpečovací detenci lze uložit jen tehdy, pokud nelze očekávat, že by ochranné léčení plnilo svůj účel, tj. vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

Osoby vhodné pro detenci lze rozdělit do tří skupin:

První skupinu tvoří osoby, které spáchaly vysoce nebezpečný čin pro společnost, avšak které není možno trestně stíhat pro jejich nepřičetnost.

Do druhé skupiny patří pachatelé, kteří v se době spáchání trestného činu nacházeli ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou.

Třetí skupinu tvoří pachatelé, kteří se oddávají zneužívání návykové látky a kteří pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním opakovaně spáchali závažnou trestnou činnost.

Soud uloží zabezpečovací detenci tehdy, když rozhodne o upuštění od potrestání, jestliže pachatel spáchal úmyslný trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, a nelze přitom očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možností působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, a soud má za to, že zabezpečovací detence

kteřou pachateli zároveň ukládá, zajistí ochranu společnosti lépe než trest. Další případ uložení je ten, když pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvlášť závažného trestného činu (§ 41 odst. 2 TrZ), není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

Soud může uložit zabezpečovací detenci vzhledem k osobě pachatele a s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a jeho poměrům i tehdy, jestliže pachatel spáchal úmyslný trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje pět let, ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu pro výkon zabezpečovací detence s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy a trvá, pokud to vyžaduje ochrana společnosti. Soud nejméně jednou za 12 měsíců a u mladistvých jednou za 6 měsíců přezkoumá, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají. Zabezpečovací detenci může soud změnit na ústavní ochranné léčení, pominou-li důvody, pro něž byla uložena, a jsou současně splněny podmínky pro ústavní ochranné léčení.

Od výkonu zabezpečovací detence soud upustí, pominou-li před jejím započítím okolnosti, pro něž byla uložena.

Závěrem lze konstatovat, že zavedení institutu zabezpečovací detence je bezesporu potřebným a dlouho očekávaným pozitivním krokem zejména s ohledem na prioritní zájem ochrany společnosti. Vzhledem ke krátké době, po kterou je tento institut součástí právního, zřejmě otázky jeho praktické aplikace teprve vyvstanou.

3.2.3. Zabraní věci nebo jiné majetkové hodnoty

Zabraní věci nebo jiné majetkové hodnoty je upraveno stejně jako ochranné léčení v TrZ a jeho ukládání se i v případě mladistvých pachatelů řídí podle ust. § 73 TrZ, na který odkazuje § 21 odst. 2 ZSM. Předmětem tohoto ochranného opatření může být dle § 73 TrZ, který odkazuje na ust. § 55 TrZ, výlučně věc:

-které bylo užito ke spáchání provinění,

- která byla k tomu určena,
- kterou mladistvý získal proviněním nebo jako odměnu za něj,
- kterou mladistvý získal výměnou za věc získanou proviněním, pokud její hodnota není vůči věci získané proviněním zanedbatelná.

Podle ust. § 73 TrZ musí být dále splněno, že věc:

- náleží mladistvému, kterého nelze stíhat nebo odsoudit,
- náleží mladistvému, od jehož potrestání soud upustil,
- ohrožuje bezpečnost lidí nebo majetku, popřípadě společnosti, anebo hrozí nebezpečí, že bude sloužit ke spáchání zvláště závažných trestných činů, nebo
- byla získána proviněním nebo jako odměna za ně a nenáleží-li mladistvému, nebo byla jinou osobou než mladistvým, byť jen zčásti, nabyta za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou mladistvý získal proviněním nebo jako odměnu za něj, nebo kterou mladistvý, byť jen zčásti, nabyt za takovou věc nebo jinou majetkovou hodnotu, pokud hodnota zabírané věci nebo jiné majetkové hodnoty není ve vztahu k hodnotě věci nebo jiné majetkové hodnoty získané mladistvým zanedbatelná.

I ochranného opatření zabrání věci a jiné majetkové hodnoty se týkaly diskuze o tom, zda jej s ohledem na ust. § 5 ZSM lze uložit nepřičetnému mladistvému, či nikoli. Mám za to, že nepřičetnému mladistvému je uložit lze, a k této otázce jsem se již vyjádřila v kapitole o ochranném léčení.

Ochranné opatření zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty se od trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty liší především v tom, že ochranným opatřením lze postihnout i věc, která není ve vlastnictví mladistvého pachatele. Nejde tedy o „trest“ postihující mladistvého pachatele, ale převažuje zde obecný veřejný zájem na odstranění věci nebo jiné majetkové hodnoty z nepovolaných rukou. Sledovaným cílem je tedy především prevence před ohrožením společnosti zabranou věcí či jinou majetkovou hodnotou.

V rozhodnutí, kterým se rozhoduje o zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, musí být tato věc či jiná majetková hodnota určena natolik přesně, aby nemohlo dojít k jejímu zaměnění, a musí být uveden i její vlastník. Není-li vlastník věci, nebo není-li znám jeho pobyt, soud mu ustanoví opatrovníka, který v řízení za vlastníka věci či jiné majetkové hodnoty jedná.¹¹⁵

¹¹⁵ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 285

O zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty vždy rozhoduje soud pro mládež, a to i v případě, kdy trestní stíhání zastaví státní zástupce.¹¹⁶

Soud pro mládež může místo zabrání věci rozhodnout o tom, že mladistvý je povinen tuto věc pozměnit tak, aby ji nebylo možno použít ke společensky nebezpečnému účelu, dále může mladistvému uložit odstranění určitého zařízení, odstranil na věci značku nebo provést její změnu, a nebo omezení dispozice s touto věcí nebo jinou majetkovou hodnotou.¹¹⁷

Ustanovení § 73a TrZ, umožňující zabrání náhradní hodnoty za situace kdy ten, komu náleží věc nebo jiná majetková hodnota, která by mohla být zabráněna podle ust. § 73 TrZ, ji před rozhodnutím o zabrání zužitkuje, zejména zcizí nebo spotřebuje, anebo jestliže jinak zmaří zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, bylo do TrZ vloženo novelou provedenou zákonem č. 253/2006 Sb. V takovém případě může soud uložit zabrání náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty; hodnotu věci nebo jiné majetkové hodnoty, jejíž zabrání mohl soud uložit, může soud stanovit na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku.¹¹⁸

Nicméně tato novela TrZ se do ZSM nepromítla, a proto může vzniknout otázka, zda je toto nové ustanovení TrZ možné užít i v případě mladistvých. ZSM, konkrétně ustanovení § 21 odst. 1, vyjmenovává druhy ochranných opatření, a to ochranné léčení, zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty, ochrannou výchovu a zabezpečovací detenci. Jak jsem již uvedla, pouze v případě ochranné výchovy obsahuje ZSM vlastní úpravu a u uložení ostatních ochranných opatření odkazuje na trestní zákon. Z tohoto důvodu mám za to, že ustanovení § 73a TrZ je možné užít i u mladistvých. Je však možné, že výkon zabrání náhradní hodnoty bude obtížný s ohledem na majetkovou situaci mladistvých. Bude-li však v konkrétním případě prokazatelně zjištěno, že mladistvý zcizil věc, jež mohla být zabráněna a má u sebe, příp. na bankovním kontě, finanční prostředky získané prodejem této věci, nic nebrání tomu přistoupit k zabrání náhradní hodnoty v podobě výše uvedených finančních prostředků.

¹¹⁶ tamtéž, str. 286

¹¹⁷ tamtéž, str. 290

¹¹⁸ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 290

3.2.4. Ochranná výchova

Ochranná výchova je jediným ochranným opatřením, které je upraveno přímo ZSM, jelikož se ze své povahy nemůže uplatnit v TrZ.

Uložením ochranné výchovy je sledován cíl vhodnou výchovou odstranit nebo alespoň omezit možnost vzniku pro společnost nebezpečných následků a umožnit mladistvému řádný rozvoj jeho osobnosti. Toto výchovné působení znamená odnětí dítěte nebo mladistvého z výchovy rodičů a jeho zařazení do výchovného kolektivu s přísnějším režimem. Jelikož jde o hluboký zásah do práv občanů, lze ochrannou výchovu uložit teprve tehdy, když jiné, méně intenzivní prostředky výchovy, již nemají naději na úspěch¹¹⁹.

Ochranná výchova by měla být základním ochranným opatřením soudu pro mládež vůči mladistvým v závažnějších věcech, neboť uložení ochranné výchovy může ve vhodných případech nahradit i funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody. Uložení ochranné výchovy je subsidiární k uložení výchovných opatření, která méně zasahují do svobody mladistvého.¹²⁰ Vždy je tedy s hledem na zásah do svobody mladistvého potřeba citlivě posoudit, nakolik je ochranná výchova nezbytná a zda by nemohlo být účelu ZSM dosaženo některým výchovným opatřením, například probačním programem. Zkoumat je nutno všechny předpoklady pro uložení ústavní výchovy, tedy jak okolnosti současné výchovy mladistvého, tak prostředí, v němž mladistvý žije, to vše s ohledem na charakter mladistvého a na to, jaký vliv všechny tyto faktory mělo na spáchání provinění, neboť odloučení od rodiny i kamarádů a dlouhodobý pobyt mezi těžko zvladatelnými vrstevníky může mít na budoucí chování mladistvého negativní vliv.

Toto ochranné opatření může být uloženo jak mladistvým, kteří tvoří nejpočetnější skupinu osob, kterým bude ochranná výchova ukládána, tak i dětem mladším 15 let, jelikož je uvedeno mezi opatřeními v ustanovení § 93 odst. 1 ZSM. Mladistvým je možno ochrannou výchovu uložit buď samostatně nebo vedle trestního opatření nebo příp. vedle upuštění od uložení trestního opatření, pokud ochranná výchova bude dostačovat naplnění účelu zákona. Ochrannou výchovu je možno uložit vedle kteréhokoliv trestního opatření s výjimkou trestního opatření vyhoštění; problematické

¹¹⁹ R 41/1962

¹²⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 292

bude rovněž skloubit ochrannou výchovu s peněžitým opatřením, když při ochranné výchově není mladistvý výdělečně činný.¹²¹

Jak uvádí ustanovení § 22 ZSM odst. 1, může soud pro mládež uložit mladistvému ochranou výchovu, pokud o jeho výchovu není dostatečně postaráno a tento nedostatek nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině v níž žije, pokud dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku náležité výchovy a zároveň nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.

Dle odst. 2 tohoto ustanovení není výkon ochranné výchovy časově nijak omezen, s jedinou výjimkou, a to omezením, že může trvat nejdéle do dosažení osmnáctého roku věku, ve výjimečných případech – vyžaduje-li to zájem mladistvého – může být její výkon prodloužen do dovršení devatenácti let, po dosažení osmnácti let však již nemůže být nařízen. Bylo-li účelu ochranné výchovy již dosaženo, musí být mladistvý propuštěn, i když nedovrší osmnáctý rok věku. Ochranná výchova může být uložena pouze odsuzujícím rozsudkem, tedy rozsudkem, jímž je mladistvý uznán vinným pro provinění, což sice ustanovení § 22 ZSM dostatečně nezdůrazňuje, ale vyplývá to jak z literatury, tak i judikatury.

Výkon ochranné výchovy je upraven v zák. č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ústavní výchovu soud dle ust. § 46 zák. č. 94/1963 Sb., Zákona o rodině nařizuje, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Ve věcech ústavní výchovy nejedná soud podle ZSM, nýbrž podle o.s.ř. Nařízení ústavní výchovy tedy nesouvisí se spácháním provinění, jako je tomu u ochranné výchovy.

Jak ústavní tak ochranná výchova se vykonává v několika typech zařízení, které spadají do resortu Ministerstva školství, děti s nařízenou ochrannou výchovou jsou umístovány buď do dětských domovů se školou, nebo do výchovných ústavů.

V dětských domovech se školou se umísťují děti a mladiství s nařízenou ústavní výchovou, kteří mají závažné poruchy chování nebo pro svoji přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, a děti a mladiství

¹²¹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 293

s uloženou ochrannou výchovou. Při splnění některé ze zmíněných podmínek lze do domova umístit i nezletilé matky s jejich dětmi, které nemohou být vzdělávány ve škole, která není součástí domova. Dětské domovy se školou mohou být zřizovány odděleně pro děti s ústavní nebo ochrannou výchovou, nebo je jejich diferenciací založena na rozdělení do rodinných skupin v rámci domova; jiný postup musí být povolen ministerstvem.

Výchovné ústavy jsou podle ustanovení §14 zákona č. 109/2002 Sb. zřizovány odděleně pro děti a mladistvé s ústavní a ochrannou výchovou, případně jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, pokud jsou nezletilými matkami, nebo vyžadují výchovně léčebnou péči. Ve výchovných ústavech jsou podle zákona umístěny děti i mladiství starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Pro děti se závažnými poruchami chování, které z těchto důvodů nemohou plnit povinnou školní docházku v jiné škole, zřizovatel zařízení zřizuje školu s odpovídajícími vzdělávacími programy jako součást zařízení. Pro děti a mladistvé, kteří po dokončení povinné školní docházky pro závažné poruchy chování nemohou být zařazeni do jiné školy poskytující střední vzdělávání, zřizovatel zařízení může jako součást zařízení zřídit školu poskytující střední nebo střední odborné vzdělání. Pro děti a mladistvé, kteří nedosáhli základního vzdělání, zajistí ředitel zařízení příslušný vzdělávací program.

Diagnostický ústav je dle ustanovení § 5 zák. č. 109/2002 Sb. zařízení, které děti přijímá a na základě výsledků komplexního vyšetření jejich zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů s výjimkou dětí přijatých do diagnostického ústavu na základě žádosti rodičů o preventivně-výchovnou péči. Diagnostický ústav taktéž poskytuje po nezbytně nutnou dobu péči dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zadržným na útěku z jiných zařízení. Je to tedy obvykle první zařízení, kterým mladiství a děti projdou, než jsou zařazeni do vhodného typu ústavu.

Podle novelizovaného ustanovení § 15 zák. č. 109/2002 Sb. „v zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, jsou používány speciální stavebně technické prostředky k zabránění útěku těchto dětí. Na základě rozhodnutí ředitele zařízení je dále možné v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívat audiovizuální systémy.“ V neposlední řadě tato novela právně upravila možnost instalace kamerových systémů

v objektech školských zařízení určených k vykonávání ochranné výchovy, která je dle mého názoru k zabránění útěků jedinců s nařízenou ochrannou výchovou nutná, neboť pokud již dítěti nebo mladistvému byla nařízena ochranná výchova, lze předpokládat, že se tak stalo jako důsledek spáchání závažného protiprávního činu (ať již provinění či činu jinak trestného) a kamerový systém tak má své opodstatnění, a to jak z hlediska ochrany společnosti, tak dětí a mladistvých samotných.

Novela přinesla také zpřísnění režimu vycházek a návštěv pro mladistvé a děti s nařízenou ochrannou výchovou, kteří po její účinnosti mají všechna práva a povinnosti uvedené v ustanovení § 20 odst. 1 a 2 s výjimkou práv podle odst. 1 písm. o) a písm. p), tudíž nemohou přijímat v zařízení s vědomím pedagogického pracovníka návštěvy jiných osob než osob odpovědných za výchovu a osob blízkých a nemohou opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky. Jedná se o poměrně citelná omezení, z nichž hůře snášen je zcela jistě zákaz vycházek. Ty byly přesunuty do systému odměn, a proto dítěti s uloženou ochrannou výchovou může být v případě dobrých výsledků při plnění povinností povolena samostatná vycházka mimo zařízení na dobu nejvýše 12 hodin, lze-li mít důvodně za to, že tím nebude ohrožen účel výkonu ochranné výchovy. Vycházky jsou tedy u dětí s uloženou ochrannou výchovou považovány za opatření ve výchově, tedy za odměnu, a lze je povolit pouze za podmínek stanovených tímto zákonem.

Důvodová zpráva k novele zákona č. 109/2002 Sb., provedené zákonem č. 383/2005 Sb., v této souvislosti uvádí, že vzhledem k tomu, že ochranná výchova je trestněprávní opatření, je nutné u těchto nejzávažnějších odměn přistupovat k jejich udělování i s ohledem na osobnost dítěte a účel ochranné výchovy, neboť účelem ochranné výchovy nemá být jen převýchova mladého pachatele, ale i ochrana společnosti před jeho kriminálním chováním. Proto u vycházek je nutné bedlivě posoudit zejména to, zda se dané dítě z vycházky řádně vrátí – ředitel si tedy musí být jist, že účel ochranné výchovy nebude ani ohrožen.¹²² S tímto omezením lze podle mého názoru v zásadě souhlasit, neboť v případě, kdy je ochranná výchova nařizována až tehdy, nelze-li výchovu mladistvého zajistit výchovným opatřením, a že v případě dětí mladších patnácti let se jedná o nejpřísnější opatření, které jim lze uložit, je obava z ohrožení účelu ochranné výchovy opodstatněná.

¹²² Zezulová, J. K pobytu dětí s uloženou ochrannou výchovou mimo školské zařízení pro výkon ochranné výchovy. *Státní zastupitelství*, 2006, č. 5.

Podle ustanovení § 23 ZSM je možné rozhodnutím soudu přeměnit ústavní výchovu, nařízenou dle § 46 zákona o rodině, na ochrannou výchovu a naopak, a s možností změny počítá i zákon č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy v ustanovení § 39 odst. 2 písm. e), jelikož dává státnímu zástupci právo podávat soudu návrh na zrušení nařízené ústavní výchovy nebo uložené ochranné výchovy, popřípadě podávat návrh na uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení na základě nařízené ústavní výchovy. Oba postupy jsou formulovány odlišně.

Ustanovení § 23 ZSM předpokládá, že

- ochranná výchova byla nařízena a byl pouze přerušen její výkon ve výchovném zařízení, nicméně poté, co mladistvý nesplnil očekávání, že se bude řádně chovat, lze ve výkonu ochranné výchovy opět pokračovat
- ke změně z ústavní výchovy na ochrannou dojde také poté, co mladistvý nesplnil očekávání, že se bude řádně chovat

Podle znění ustanovení § 39 zákona č. 109/2002 Sb. ale může státní zástupce podat návrh na změnu ústavní výchovy a ochrannou výchovu bez omezení a nemusí se tak stát až v důsledku chování mladistvého. Nicméně vzhledem k tomu, že i po návrhu státního zástupce dle § 39 zákona č. 109/2002 rozhoduje o přeměně formy výchovy soud, lze předpokládat, že bude soudem respektováno, že ochranná výchova má být ukládána mladistvému až na základě jím spáchaného provinění, na rozdíl od méně zásadní ústavní výchovy, kterou je možno mladistvému uložit za méně závažné jednání, a zejména v důsledku jeho domácích poměrů.

K uvedenému aplikačnímu problému se vyjádřila i nejvyšší státní zástupkyně ve svém stanovisku. Uvádí, že jelikož ustanovení § 39 odst. 2 písm. e) zákona č. 109/2002 Sb., hmotně právní předpoklady uložení ochranné výchovy neobsahuje, je proto třeba plně respektovat zákonné podmínky pro uložení ochranné výchovy mladistvých a osobám mladším patnácti let, které jsou stanoveny ZSM, jelikož se zřetelem na jednotu právního řádu nemusí být předpoklady uplatnění zákonného prostředku stanoveny ve stejném zákoně, ve kterém je stanovena pravomoc orgánu veřejné moci tento prostředek uplatnit.¹²³

¹²³ Vesecá, R. Stanovisko ke sjednocení výkladu zákonů a jiných právních předpisů k pravomoci pověřeného státního zástupce podávat návrhy podle § 39 odst. 2 písm. e) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, na uložení ochranné výchovy. *Sbírka výkladových stanovisek nejvyššího státního zástupitelství*, 2007, č. 6

Jak je patrné z tabulky, v roce 2007 nedošlo ani k jednomu případu přeměny ochranné výchovy na ústavní výchovu a naopak.¹²⁴

	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	Celkem
Celkový počet pravomocných ochranných výchov přeměněných na ústavní výchovu	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Celkový počet pravomocných ústavních výchov přeměněných na ochrannou výchovu	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Do právního řádu by bylo podle mého názoru vhodné zakotvit ochrannou výchovu v rodině, která by byla vhodná v případě páchaní méně závažných deliktů a existence vhodného rodinného prostředí. Osoba dohlížející nad mladistvým by musela být schopna zaručit, že bude mladistvému věnovat odpovídající pozornost a bylo by zřejmě nutné poskytnout rodině poradenství ze strany speciálně kvalifikovaných odborníků, kteří by nad průběhem ochranné výchovy v rodině dohlíželi. Ochranná výchova v rodině by mohla odstranit nedostatky ochranné výchovy ve výchovných ústavech, kterými je ztráta vazeb na rodinu, nedostatečné navázání vztahů s vychovateli a často nedostatečná náplň programů ochranné výchovy.

3.3. Trestní opatření

Trestní opatření jsou nejpřísnějšími opatřeními ukládanými mladistvým podle ZSM, jejich dopad na život mladistvého je nejvýraznější. Vůči výchovným a ochranným opatřením plní funkci subsidiární, neboť základní zásada vyjádřená v ustanovení § 3 odst. 2 stanoví, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, směřující zejména k obnovením narušených sociálních vztahů a přispívajících k předcházení protiprávním činům by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona.

Na rozdíl od výchovných a ochranných opatření v sobě obsahují negativní hodnocení spáchaného provinění a osoby mladistvého a působí mu určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu stanoveného zákonem.¹²⁵

¹²⁴ Tabulka získána ze statistických údajů Ministerstva spravedlnosti uveřejněných na www.justice.cz

¹²⁵ JELÍNEK., J. a kol. *Trestní právo hmotné*. Praha: Linde, 2008, s. 435

Trestní opatření, která je možno mladistvému pachateli provinění uložit jsou taxativně vyjmenována v ustanovení § 24 ZSM, a jsou jimi:

- a) obecně prospěšné práce
- b) peněžité opatření
- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
- e) zákaz činnosti
- f) vyhoštění
- g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu
- h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem
- i) odnětí svobody nepodmíněné.

Jiná než výše uvedená trestní opatření není možné mladistvému uložit, jejich výčet není možno rozšiřovat žádným způsobem a při jejich ukládání je vždy třeba pečlivě zhodnotit okolnosti případu a osobnost mladistvého i jeho poměry, aby uložení trestního opatření napomáhalo k vytvoření vhodných podmínek pro další vývoj mladistvého a nebyla jím dotčena lidská důstojnost. V systému trestních opatření převažují ta, která nejsou spojena s odnětím svobody, protože se předpokládá, že většina mladistvých není natolik narušena, aby bylo nutno je izolovat od společnosti. Účelem většiny trestních opatření je naopak pachatele do společnosti začlenit. Tyto alternativy k trestnímu opatření odnětí svobody mohou být velmi účinné, je však vždy potřeba volit tu, která koresponduje s charakterovými vlastnostmi pachatele a druhem trestného činu. Jejich nejširší využití bych viděla u prvotrestaných mladistvých, nikoli u těch, kteří páchají určitou trestnou činnost opakovaně.

Mladistvému je možné uložit i více druhů trestních opatření vedle sebe, rovněž tak kombinaci trestního opatření s výchovným či ochranným opatřením. Uložení více trestních opatření vedle sebe má smysl tehdy, jestliže je to nutné pro vystižení specifické povahy činu i pachatele a je to nutné k dosažení účelu ZSM. Některá trestní opatření je možno uložit samostatně pouze za předpokladu, že je možnost jejich uložení výslovně zmíněna v příslušném ustanovení zvláštní části TrZ, což ale neplatí pro peněžité opatření, trestní opatření obecně prospěšných prací a trestní opatření vyhoštění, které lze uložit kdykoli, i když je zákon ve zvláštní části výslovně nezmiňuje.

Jak uvádí Zezulová¹²⁶, nevyskytly se podle nižších státních zastupitelství zásadní výkladové či aplikační problémy související s ukládáním trestních opatření. Mezi nejčastěji navrhovaná trestní opatření patří obecně prospěšné práce, podmíněné odnětí svobody odložené na zkušební dobu, případně odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem. Ostatní druhy trestních opatření jsou ukládány pouze sporadicky nebo nejsou navrhovány a ukládány vůbec – např. uložení peněžitého postihu u většiny mladistvých nedovoluje jejich ekonomická situace. Trestní opatření jsou soudem ukládána zpravidla v souladu s návrhy státních zástupců. V případech výraznějších diferencí mezi navrhovaným a uloženým trestním opatřením je přistupováno k uplatnění opravného prostředku. Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody je navrhováno pouze výjimečně, a to pouze v případě zvlášť závažných úmyslných provinění vyznačujících se větší agresivitou mladistvých.

Vzhledem k zvláštnostem trestního řízení vedeného proti mladistvým je zákonem rozšířen výčet polehčujících okolností o okolnosti uvedené v ustanovení § 25 odst. 1 ZSM. Soud tak při výměře trestního opatření přihlédne mimo polehčujících okolností stanovených § 33 TrZ také k tomu, že mladistvý:

- a) úspěšně vykonal probační program (§ 17 ZSM) nebo jiný vhodný program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého,
- b) poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil úplně nebo alespoň částečně způsobenou škodu, odčinil nebo alespoň zmírnil újmu, kterou mu způsobil, a přičinil se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním, nebo
- c) po spáchání provinění se choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu trestné činnosti již nedopustí.

Dle ustanovení § 25 odst. 2 soud při stanovení druhu trestního opatření přihlédne na rozdíl od dospělých pachatelů také k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, kterou si přivodil vlivem návykové látky. Není však již stanoveno, zda má soud v případě, že bylo provinění spácháno pod vlivem návykové látky, k této skutečnosti přihlédnout ve prospěch či k tíži mladistvého, což lze vysvětlit tím, že spáchání provinění pod vlivem návykové látky snižuje míru zavinění pachatele, ale na druhé straně pokročilá závislost na návykových látkách zvyšuje

¹²⁶ Zezulová, J. Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže I. *Státní zastupitelství*, 2005, č. 7-8

nebezpečnost pachatele pro společnost. Z tohoto důvodu bude vždy na zvážení soudu, jaké opatření uloží, aby byl mladistvý co možná nejvíce motivován ke změně svého způsobu života, jelikož soud bude obeznámen s konkrétním případem, s osobností mladistvého a jeho vztahu k návykovým látkám.¹²⁷

Spáchal-li mladistvý jedno nebo více provinění před dovršením osmnáctého roku a jedno nebo více po jeho dovršení, nepoužije se při ukládání úhrnného nebo souhrnného trestu hmotněprávních ustanovení ZSM, ale u provinění spáchaných před dovršením osmnáctého roku se přihlédně k ustanovením o trestní odpovědnosti mladistvého a k ustanovením upravujícím hranice trestních sazeb pro mladistvé. Úhrnným nebo souhrnným trestem lze uložit také trest, který není uveden ve výčtu § 24 ZSM, jelikož je již ukládán dospělému pachateli.¹²⁸

Po ustanoveních §§ 26 až 33, která upravují jednotlivé druhy trestních opatření, následují v ZSM ustanovení upravující promlčení výkonu trestního opatření a jeho zahlazení, ož jsou instituty upravené ZSM odlišně od TrZ s ohledem na rychlý vývoj mladistvého a ostatním specifikům trestního řízení ve věcech mladistvých. ZSM stanoví v ustanovení § 34 jednotnou promlčecí dobu v trvání pěti let a v případě uloženého výjimečného trestního opatření odnětí svobody nad pět let činí promlčecí doba deset let. Počátek, stavení a přerušení promlčecí doby se řídí ustanoveními TrZ. Výkon trestních opatření uložených pro trestné činy uvedené v ustanovení § 67a TrZ se nepromlčuje (§ 34 odst. 3 ZSM).

Zahlazení odsouzení u mladistvých a fikci tohoto zahlazení zákon upravuje v ustanovení § 35 ZSM. Tato ustanovení jsou formulována tak, aby bylo omezeno riziko vedlejších negativních důsledků trestního postihu mladistvého (kriminální stigmatizace) a vytvořily se optimální předpoklady pro změnu jeho chování. Proto vyšel zákonodárce ze zásady, že kromě nepodmíněného odnětí svobody v délce trvání déle než jeden rok se veškerá odsouzení mladistvých poté, co je vykonají, resp. poté, co bylo od jejich výkonu či jeho zbytku pravomocně upuštěno, anebo vysloveno, že se podmíněně odsouzený nebo podmíněně propuštěný mladistvý osvědčil, zahlazují.¹²⁹ Uvedené má sloužit především tomu, aby byl mladistvému odsouzenému usnadněn jeho přechod k řádnému životu, jelikož se na něj nadále hledí jako na netrestanou

¹²⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 323

¹²⁸ tamtéž, str. 324

¹²⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 425

osobu, což má zásadní vliv zejména na pracovní uplatnění. Ustanovení ZSM o zahlazení se použijí vždy, když pachatel spáchal skutek jako mladistvý, i když se o zahlazení rozhoduje až po dosažení věku osmnácti let.

Platí, že jednotlivá trestní opatření odnětí svobody, která nepřekračují jeden rok, se nesčítají, a fikce neodsouzení se tedy uplatní u každého samostatně.¹³⁰ Pokud však mladistvému bylo uloženo několik trestních opatření vedle sebe, dojde k zahlazení odsouzení jako celku až po splnění podmínek pro zahlazení toho odsouzení, u kterého k tomu dojde nejpozději.¹³¹

V případě podmíněných trestních opatření a u podmíněného propuštění z výkonu odnětí svobody se na mladistvého hledí jako by nebyl odsouzen, jakmile soud pro mládež vysloví, že se osvědčil a toto usnesení nabude právní moci. U peněžitého opatření, opatření zákazu činnosti a opatření obecně prospěšných prací se zahlazuje odsouzení automaticky po jeho vykonání, nebo jakmile bylo pravomocně rozhodnuto od jeho upuštění nebo od upuštění výkonu jeho zbytku. Na mladistvého, kterému bylo uloženo propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile nabyl právní moci rozsudek, jímž bylo toto trestní opatření uloženo. Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření vyhoštění, se hledí jako by nebyl odsouzen, po uplynutí doby, na kterou bylo uloženo. Na mladistvého, kterému bylo uloženo trestní opatření odnětí svobody do jednoho roku, se hledí, jako by nebyl odsouzen, jakmile bylo vykonáno nebo bylo od výkonu takového trestního opatření nebo jeho zbytku pravomocně upuštěno. Pokud trestní opatření odnětí svobody převyšovalo jeden rok, rozhodne soud, který ve věci rozhodoval v 1. stupni, i bez návrhu, zda se odsouzení zahlazuje, a to ihned po jeho výkonu. Nebylo-li chování mladistvého během výkonu trestního opatření dobré, rozhodne soud, že se odsouzení nezahlazuje. Vždy vychází se zprávy věznice, v níž mladistvý trestní opatření odnětí svobody vykonával.

Jednotlivá trestní opatření, která lze mladistvým uložit, budou rozebrána níže.

¹³⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 425

¹³¹ tamtéž, str. 427

3.3.1. Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací byl zaveden do našeho právního řádu novelou TrZ č. 152/1995 Sb., jež nabyla účinnosti 1. 1. 1996. Obecně prospěšné práce tak představují jednu z novějších forem zacházení s pachateli méně závažných trestných činů a jsou upraveny v ustanovení § 45 a násl. TrZ. Tento trest spočívá v povinnosti odsouzeného provést práce k obecně prospěšným účelům, spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo v jiných podobných činnostech ve prospěch obcí nebo státních a jiných obecně prospěšných institucí.

Výměra trestu obecně prospěšných prací u dospělého pachatele činí minimálně 50 a maximálně 400 hodin. Tento rozsah, zejména jeho horní hranice, bývá někdy odborníky kritizován jako příliš vysoký. Zvláště pro mladistvé nebo pachatele s nižší inteligencí tvoří nepředstavitelný časový prostor. Takto určený trest si pak nedokáže nijak ohraničit, uchopit a zaujmout k němu stanovisko. V tomto momentu pak může být výměra trestu obecně prospěšných prací pro odsouzeného demotivujícím faktorem a už předem negativně ovlivnit jeho přístup k výkonu trestu.¹³² I z tohoto důvodu je výměra tohoto trestního opatření u mladistvých snížena, a je stanovena výměra 50 až 200 hodin.

Ani u dospělých pachatelů ani u mladistvých nepřichází v úvahu mimořádné zvýšení či snížení sazby, jako je tomu u odnětí svobody. Toto pravidlo je třeba respektovat i při ukládání dalších trestů, resp. trestních opatření stejného druhu, kdy nově uložené nesmí spolu s dosud nevykonanou částí opatření uloženého dřívějším rozsudkem přesahovat maximální možnou výměru pro toto opatření nebo trest.

TrZ upravuje v ustanovení § 45 a násl. podmínky, za nichž může soud pro mládež uložit mladistvému vykonání obecně prospěšných prací. Při rozhodování je soud pro mládež povinen přihlídnout ke stanovisku mladistvého ohledně možnosti uložení tohoto trestního opatření. Toto stanovisko si je soud pro mládež vždy povinen zajistit, ovšem není jím vázán. Trest obecně prospěšných prací patří mezi obecný druh trestů, které lze uložit za jakýkoli trestný čin, aniž by toto uložení muselo být uvedeno ve zvláštní části TrZ. Proto i mladistvému může být uloženo za jakékoliv provinění, u něhož v trestním zákoně horní hranice trestní sazby nepřekračuje pět let a jde-li o

¹³² Draščík, A., Hasch, K., Kabátová, I. K výkonu trestu obecně prospěšných prací. *Trestní právo*, 1999, č. 4, str. 16

souběh provinění, pokud ani u jednoho z nich horní hranice trestu odnětí svobody uvedená v trestním zákoně nepřevyšuje 5 let. Dále je třeba, aby byla splněna podmínka, že uložení jiného trestního opatření k dosažení účelu TrZ není třeba.¹³³

Výkon trestního opatření obecně prospěšných prací nesmí ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvého. Soud pro mládež toto opatření nemůže uložit mladistvému, který by byl k jeho výkonu zdravotně nezpůsobilý, a uložení tohoto opatření nesmí být ohroženo bezpečím, mravní vývoj, či narušeno studium mladistvého, kterým se připravuje na budoucí povolání, apod. Při zjišťování zdravotní způsobilosti mladistvého se postupuje přiměřeně podle předpisů upravujících obecně posuzování způsobilosti k výkonu práce (viz zejména ust. § 21 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů).¹³⁴

Vedle obecně prospěšných prací mohou být uložena také vhodná výchovná opatření, uvedená v ustanovení § 15 a násl. ZSM (např. dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti nebo výchovná omezení apod.). Zaměření obecně prospěšných prací by mělo být dostatečně motivující a rozvíjející schopnosti mladistvého. Jejich výkon by měl být doprovázen nabídkou pomoci ze strany příslušného probačního úředníka, který by měl mladistvého vhodně vést.

Obecně prospěšné práce je mladistvý povinen vykonat osobně, bez pomoci například rodinných příslušníků, bezplatně a ve svém volném čase, a to nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil jejich výkon. Do této doby se nezapočítává doba, po kterou odsouzený:

- a) nemohl obecně prospěšné práce vykonávat z důvodu zdravotní nebo zákonné překážky
- b) se zdržoval v cizině, nebo
- c) byl ve vazbě nebo vykonával trestní opatření odnětí svobody.

V případě, že mladistvý

- a) nevede řádný život (např. spáchá další provinění, přestupek apod.) nebo
- b) zaviněně nevykoná trestní opatření ve stanovené době, kterou je časové vymezení podle vypracovaného harmonogramu provádění výkonu obecně prospěšných prací a

¹³³ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 330

¹³⁴ Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých (2. část). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 3, str. 63

teprve nelze-li posupovat dle harmonogramu, uplatní se jednoroční zákonná lhůta k výkonu tohoto trestního opatření (R 50/1999 -I., II)¹³⁵

přemění se toto trestní opatření na trestní opatření odnětí svobody. K přeměně postačí pouze jeden z výše uvedených důvodů. Soud přemění každé i jen započaté dvě nevykonané hodiny trestního opatření obecně prospěšných prací za jeden den odnětí svobody (§ 45a odst. 4 TrZ). Pro přeměnu se použijí ustanovení TrZ, na něž ZSM v ustanovení § 26 odkazuje.

O trestním opatření obecně prospěšných prací rozhoduje soud pro mládež rozsudkem po provedeném hlavním líčení. Výrok o trestním opatření obecně prospěšných prací navazuje na výrok o vině mladistvého a v tomto výroku soud výslovně stanoví, na jaký počet hodin se trestní opatření ukládá, bližší informace ohledně jeho výkonu však neuvádí. Konkrétní druh práce, místo a dobu jejich provedení stanoví až okresní soud pro mládež příslušný pro výkon obecně prospěšných prací, který má sídlo v obvodu, kde mají být obecně prospěšné práce vykonány, tedy okresní soud pro mládež v obvodu, kde mladistvý bydlí, přičemž rozhoduje formou usnesení. Tento soud, je-li odlišný od soudu rozhodujícího o vině mladistvého, má zpravidla přesnější informace o aktuální potřebě obecně prospěšných prací a může vhodné práce nařídit v co největší blízkosti domova mladistvého, což je v souladu s jedním z účelů tohoto trestního opatření.¹³⁶

Ideální je zřejmě situace, kdy mladistvý vykovává druh práce bezprostředně související s jeho trestnou činností, například čištění posprejovaných fasád domů. To však není vždy realizovatelné jednak s ohledem na druh trestné činnosti a také s ohledem na region, v němž mají být práce vykonány, jelikož ne všude je dostatečně široká nabídka práce a ze strany soukromých subjektů, které by mohly práci poskytnout, panují stále předsudky a obava z nabídky práce trestaným osobám.

Jak soudci, tak i státní zástupci hodnotí možnost uložit toto alternativní trestní opatření kladně, avšak problémy nastávají v souvislosti s jeho naplněním a výkonem, jelikož podobně jako u jiných alternativních trestů je zde rozhodující postoj samotného odsouzeného.¹³⁷ Těmi jsou ovšem většinou mladiství bez dostatečných pracovních návyků, a proto je nutná komunikace s Probační a mediační službou, jejíž úředníci

¹³⁵ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 337

¹³⁶ tamtéž, str. 335

¹³⁷ ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, L., NEČADA, V., DIBLÍKOVÁ, S. *Vybrané problémy sankční politiky*. 1. vydání. Praha: IKSP, 2005, str. 110

mohou získat cenné údaje o pachateli a jeho postoji k tomuto alternativnímu trestnímu opatření. Probační a mediační služba by tedy v případě mladistvých neměla vyčkávat až do rozhodnutí soudu, ale měla by se aktivně zapojit do rozhodovacího procesu, především vypracováním tzv. zprávy před rozhodnutím, která obsahuje všechny dostupné informace o pachateli, zejména o rodinném zázemí, o jeho aktuálních problémech a potřebách, o motivaci k trestnému činu, aby mohlo být zvoleno odpovídající a účinné trestní opatření. Vzhledem k tomu, že se Probační a mediační služba zapojuje do většiny řízení až v době výkonu rozhodnutí, nad nímž má probační úředník dohled, není naplnění tohoto předpokladu v současné době reálné. Tento fakt je způsoben nedostatečným personálním obsazením Probační a mediační služby a v Praze také tím, že došlo k odstěhování Probační a mediační služby z budov soudů, což vylučuje operativní spolupráci jak během hlavního líčení, tak i před ním a po něm. Místo potřebných rozhovorů se bohužel uplatňuje především listinná či elektronická komunikace.

3.3.2. Peněžité opatření

Peněžité opatření, které je významnou alternativou ke krátkodobým trestním opatřením odnětí svobody, je možné mladistvému uložit za podmínek stanovených v TrZ (§ 53 a 54 tr. zák), ovšem ve snížené výměře od 1.000,- Kč až do 500.000,- Kč, v případě, že mladistvý je výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry (§ 27 odst. 1 ZSM). Při ukládání tohoto opatření je třeba přihlížet analogicky k ustanovení § 36 TrZ, aby v případě opětovného ukládání tohoto opatření nepřesáhla výše peněžitého opatření zákonem stanovenou maximální částku.

Přestože je zřejmá jeho majetková povaha, není určeno pouze pro postih majetkových provinění, ale lze jej použít také při postihu obecně nebezpečných provinění, provinění proti pořádku, či hrubě narušujících občanské soužití. Někdy je také vhodné jej uložit, pokud se mladistvý dopustil provinění, k nimž finanční prostředky potřebuje, ale proviněním je nezískává, aby byly tyto finanční prostředky, určené k trestné činnosti, odčerpány (jedná se například o provinění dle § 187 TrZ, tedy drogové delikty).¹³⁸

¹³⁸ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 353

Dle soudce Mgr. Kadlece je toto trestní opatření využíváno v praxi poměrně málo, protože mladiství zpravidla nedisponují dostatečnými finančními prostředky a toto opatření lze uložit pouze mladistvému, který je výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry dovolují, aby bylo toto trestní opatření uloženo. Nicméně i přes menší praktickou využitelnost hodnotí kladně systém denní sazeb, který je na vysoké úrovni a velmi moderní, a proto bude přijat i do nového TrZ, účinného od 1. 1. 2010. Denní sazby se ukládají s přihlédnutím k dennímu výdělku mladistvého, a to ve výši od 100,- Kč do 1.000,- Kč na den na dobu 5 až 500 dní. Soud pro mládež vždy musí v rozhodnutí stanovit celkovou výši peněžitého opatření a způsob jejího splácení. Při výměře tohoto opatření by soud měl přihlídnout ke společenské nebezpečnosti provinění a dalším okolnostem případu s tím, že počet denních sazeb by měl být v případě dvou spolupachatelů stejný, avšak výše denní sazby by se měla odvíjet od majetkových poměrů jednotlivých mladistvých. Tak je zajištěna stejná citelnost tohoto opatření u různě vydělávajících pachatelů. Vydobytá částka peněžitého opatření připadá státu, což uvádí ustanovení § 54 odst. 2 TrZ.

V případě nevýdělečně činného mladistvého je možné trestní opatření uložit pouze jednorázově, tedy nikoli formou denních sazeb, a jen pokud to dovolují majetkové poměry mladistvého, čili pokud nabytí majetek například dědictvím. Ovšem před dosažením zletilosti je mladistvý oprávněn nakládat jen s poměrně malými částkami a v ostatních věcech za něj jednájí rodiče, kteří však potřebují souhlas soudu, jedná-li se o částku přesahující běžnou správu finančních prostředků mladistvého. Ve skutečnosti, že zásahem soudu dojde ke zmenšení majetku mladistvého, což mu může být na újmu, až bude později finanční prostředky potřebovat například na vlastní bydlení, nespátují nic pozitivního ani výchovného a z tohoto pohledu se mi ukládání peněžitých opatření jeví daleko více využitelné u dospělých pachatelů a u mladistvých, kteří nejsou výdělečně činní, jsem jednoznačně za jejich ukládání ve výjimečných případech.

V případě uložení tohoto trestního opatření se současně stanoví i náhradní trestní opatření odnětí svobody až na jeden rok pro případ, že by peněžité opatření nebylo ve stanovené lhůtě vykonáno. Náhradní trestní opatření odnětí svobody nesmí spolu s případně uloženým trestním opatřením odnětím svobody přesahovat horní hranici trestní sazby snížené podle ustanovení § 31 odst. 1 ZSM, dle něž se mladistvým snižují trestní sazby odnětí svobody stanovené ve zvláštní části TrZ na polovinu. Náhradní opatření odnětí svobody se nestanoví z důvodu nedobytnosti pohledávky (protože v případě, že mladistvý je nemajetný nebo výdělečně nečinný, není možné

peněžitě opatření ani uložit), ale spíše z důvodu, kdyby se mladistvý úmyslně vyhýbal zaplacení, přestože finanční prostředky k jejímu uhrazení má.¹³⁹ Z důležitých důvodů může mladistvý po pravomocném uložení peněžitého opatření požádat o odklad výkonu peněžitého opatření nebo o povolení splátek za podmínek ustanovení § 342 TrŘ.

Soud pro mládež může po právní moci rozhodnutí o uložení tohoto trestního opatření rozhodnout po vyjádření mladistvého, že jeho zaplacení nebo nevykonaný zbytek bude nahrazen tím, že mladistvý odsouzený vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného (§ 27odst. 4 ZSM). V praxi však žádný takový program zřízen není a nebyl. Navíc obecně prospěšnou činnost, která bývá tradičně vykonávána u poskytovatelů společensky prospěšné činnosti, není praktické vykonávat v rámci probačního programu, které jsou zaměřeny spíše terapeuticky než na práci.

Jediným způsobem, jak by toto ustanovení šlo v současné době realizovat, by bylo, že by probační úředník vyhledal poskytovatele společensky prospěšné činnosti nebo obecně prospěšných prací a mladistvý by činnost podle ustanovení § 27 odst. 4 ZSM vykonal zde a probační úředník by nad ním měl pouze dohled.

3.3.3. Peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu

Soud pro mládež může, jsou-li splněny zákonem stanovené podmínky, vynést rozsudek a uložit mladistvému peněžitě opatření, ale jeho výkon může podmíněně odložit na zkušební dobu až tří let. Soud tak učiní ve dvou alternativních případech, a sice jestliže vzhledem k osobě mladistvého zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje a k okolnostem případu, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu, nebo jestliže přijme záruku za nápravu mladistvého a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu. Záruku soud přijme pouze v případě, že je zajištěna možnost výchovného vlivu toho, kdo záruku poskytl, na mladistvého. Může se jednat o záruku jakékoli osoby i zájmového sdružení občanů, ovšem zejména v tomto případě by měl soud zkoumat, zdali není poskytována pouze samoučelně. Jestliže je v průběhu

¹³⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 359

zkušební doby odvolána záruka za nápravu mladistvého tím, kdo ji poskytl, může soud ponechat rozhodnutí o podmíněném odložení peněžitého opatření v platnosti, jestliže i bez záruky je zřejmé, že účelu trestního opatření bylo dosaženo. V opačném případě nařídí výkon peněžitého opatření a zároveň rozhodne o uložení náhradního opatření odnětí svobody (§30 odst. 2 a 5 ZSM).

Povolení odkladu se dle ustanovení § 28 odst. 2 netýká ostatních opatření, která byly s peněžitým opatřením případně uloženy.

Podmíněným odkladem výkonu tohoto trestního opatření je tak řešen případ, kdy k nápravě mladistvého nestačí pouze projednání věci před soudem, ale soud dojde k závěru, že bezpodmínečný výkon peněžitého opatření není k jeho nápravě nutný. V takovém případě lze díky podmíněnému odkladu výkonu peněžitého opatření po nějakou dobu sledovat chování mladistvého a ověřit, zda na něj skutečně není třeba působit výkonem trestněprávní sankce, tedy výkonem peněžitého opatření.¹⁴⁰

V případě, že mladistvý ve zkušební době vede řádný život, a vyhoví uloženým podmínkám, jimiž mohou být i výchovná opatření, která mají posílit působení zkušební doby, vysloví soud pro mládež, že se osvědčil. Rozhodnutí o osvědčení nebo neosvědčení mladistvého činí soud formou usnesení, proti němuž je přípustná stížnost. Základním předpokladem toho, aby nedošlo k výkonu peněžitého opatření, je tedy vedení řádného života. Dle ustálené judikatury¹⁴¹ se vedením řádného života rozumí dodržování právního řádu, plnění povinností a závazků, nenarušování občanského soužití a zdržení se páčání přestupků a jiných deliktů.

Neučiní-li soud pro mládež do roka od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o osvědčení, aniž na tom měl vinu mladistvý, uplatní se fikce osvědčení, která je upravena ustanovením § 30 odst. 3 ZSM, dle níž se má v takovém případě za to, že se mladistvý osvědčil.

V případě, že soud pro mládež rozhoduje o tom, že se podmíněně odložené peněžitě opatření vykoná, rozhodne současně i o náhradním opatření odnětí svobody. Zároveň má soud možnost nahradit zaplacení peněžitého opatření vykonáním obecně prospěšné činnosti, jelikož ustanovení § 27 odst. 4 ZSM se zde užije obdobně.

¹⁴⁰ Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 3, str. 67

¹⁴¹ R 11/1968-II, R 56/1973, R 59/1973, R 19/1979

3.3.4. Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

ZSM uvádí trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty v ustanovení § 24 odst. 1, pod písmenem d), čili s jeho ukládáním mladistvým pachatelům počítá, ale dále jej blíže nevymezuje a ani nekonkretizuje podmínky jeho výkonu. Na rozdíl od jiných trestních opatření, která ZSM speciálně neupravuje (obecně prospěšné práce, zákaz činnosti, vyhoštění) však ani výslovně neodkazuje na TrZ, který obsahuje úpravu trestu propadnutí věci v ustanovení § 55. Vzhledem ke znění ustanovení hlavy sedmé trestního zákona, zejména ust. § 74 TrZ a vzhledem k ustanovení § 1 odst. 3 ZSM, se i v případě tohoto trestního opatření užije přiměřeně TrZ.

Do července 2006 upravoval TrZ ustanovení § 55 pouze jako trest „propadnutí věci“. Novela provedená zákonem č. 253/2006 Sb. rozšířila toto ustanovení na trest „propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty“ a toutéž novelou byl TrZ rozšířen o ustanovení § 56a, které upravuje „propadnutí náhradní hodnoty“. Ve výkladovém ustanovení § 89 odst. 13 TrZ se „jinou majetkovou hodnotou“ rozumí majetkové právo nebo jiná penězi ocenitelná hodnota, která není věcí.

Trestem propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty může dle ustanovení § 55 TrZ soud postihnout jen věci a majetkové hodnoty pachatele za podmínky, že věc byla užita ke spáchání trestného činu, nebo byla ke spáchání trestného činu určena, nebo ji pachatel získal trestným činem nebo jako odměnu za něj, případně ji pachatel byť jen z části nabyl za věc či jinou majetkovou hodnotu získanou výše uvedeným způsobem (pokud není hodnota původní věci nebo jiné majetkové hodnoty vůči nově nabyté věci či jiné majetkové hodnotě zanedbatelná) a to vše za podmínky, že jde o věc nebo jinou majetkovou hodnotu náležející pachateli.

Po výše citované novele a doplnění TrZ o ustanovení § 56a je nyní možné, aby v případě, že pachatel věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou soud mohl prohlásit za propadlou podle ustanovení § 55 TrZ, před uložením trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty zničí, poškodí, zcizí, učiní neupotřebitelnou nebo zužitkuje, zejména spotřebuje, anebo jestliže jinak propadnutí takové věci nebo jiné majetkové hodnoty zmaří, soud uložil trest propadnutí náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Hodnotu věci nebo jiné

majetkové hodnoty, kterou soud mohl prohlásit za propadlou, může soud stanovit na základě odborného vyjádření nebo znaleckého posudku.

ZSM sice trestní opatření „propadnutí náhradní hodnoty“ nezná a ve výčtu trestních opatření jej neuvádí, to ale neznamená, že nemůže být uloženo. Jako samostatný trest jej nezná ani TrZ, což vyplývá z toho, že tento trest není uveden ve výčtu trestů v ustanovení § 27 TrZ. Propadnutí náhradní hodnoty není samostatným trestem, ale jde o zvláštní postup při realizaci trestu, resp. trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, když není tento reálně vykonatelný, jelikož věc nebo jiná majetková hodnota již neexistuje.

Jak jsem již uváděla v kapitole o ochranném opatření zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty resp. zabránění náhradní hodnoty, v případě, že mladistvý zcizí věc, jež by mohla být prohlášena za propadlou, je možné v rámci propadnutí náhradní hodnoty odebrat mu např. finanční prostředky prodejem této věci získané. Pokud by mladistvý věc zničil a nedisponoval vlastními finančními prostředky ve stejné hodnotě, nebude možné si na mladistvém cokoliv vzít. Tato situace nebude vzhledem k obvyklé finanční situaci mladistvých zřejmě výjimečná. Může však dojít k tomu, že mladistvý věc vymění např. za mobilní telefon, a že tento bude následně určen soudem za propadlou náhradní hodnotu. Dikce zákona totiž nevyklučuje, aby soud určil jako propadlou náhradní hodnotu jinou věc nebo jinou majetkovou hodnotu, a to v odpovídající hodnotě původního předmětu propadnutí¹⁴².

Dle ustanovení § 56 TrZ se vlastníkem propadlé věci nebo jiné majetkové hodnoty, jakož i náhradní hodnoty stává stát. Tento trest může být pachateli uložen jako samostatný pouze v případě, že TrZ ve své zvláštní části uložení tohoto trestu dovoluje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

3.3.5. Zákaz činnosti

Zákaz činnosti může soud pro mládež mladistvému uložit, není-li to na překážku přípravě na jeho povolání, přičemž horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let. Soud pro mládež může vedle trestního opatření zákazu činnosti uložit i vhodná výchovná opatření, jak uvádí ustanovení § 26 odst. 2 ZSM. V dalším se výkon tohoto opatření

¹⁴² ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon-Dodatek ke komentáři*. 6. vydání Praha: C.H. Beck, 2006, str. 94

řídí obecnými ustanovení TrZ, konkrétně stanovením § 49 a § 50 TrZ. Horní hranice sazby uložení tohoto opatření je u dospělých pachatelů stanovena od jednoho roku do deseti let, v případě mladistvých je pak horní hranice sazby snížena na pět let.

Podstatou trestního opatření zákazu činnosti je povinnost zdržet se výkonu určité činnosti. Jde o specifické opatření, jehož smyslem je mladistvému přímo zabránit v dalším páchání trestné činnosti jeho dočasným vyřazením z možnosti zastávat a vykonávat určité zaměstnání, povolání nebo funkci anebo vykonávat činnosti, k nimž je zapotřebí zvláštního povolení nebo jejichž výkon upravují zvláštní předpisy. Tím se má zamezit tomu, aby nadále nevykonával aktivity, k nimž se vyžaduje určitá morální a odborná způsobilost a které zneužil nebo využil ke spáchání provinění.¹⁴³

Činnost soudem zakazovaná musí mít vždy přímou a bezprostřední souvislost se spáchaným proviněním a musí být v rozsudku přesně stanovena, aby nevznikaly pochybnosti v případě kontroly výkonu tohoto opatření. U mladistvých bývá nejčastější zakázanou činností zákaz řízení motorových vozidel, což vyplývá z toho, že vzhledem ke svému věku zpravidla nevykonávají zaměstnání nebo činnosti, k nimž je potřeba zvláštního povolení nebo které upravují zvláštní předpisy. Povolení řídit již od 16 let některá motorová vozidla je jedním z mála těchto případů. V této souvislosti je třeba podotknout, že vzhledem k tomu, že uložení tohoto opatření nesmí být na překážku v přípravě na budoucí povolání mladistvého, není možné zákaz řízení motorových vozidel uložit např. mladistvému, který se učí na automechanika a musí tedy s motorovými vozidly jezdit a manipulovat v rámci svého vzdělávání.

Výkon tohoto trestního opatření počíná právní mocí rozsudku, jímž byl uložen, a pokračuje i po dosažení zletilosti v původní výměře. Jeho výkon může skončit po vykonání poloviny trestního opatření, kdy může soud podmíněně upustit od výkonu jeho zbytku, jestliže mladistvý v průběhu první poloviny výkonu způsobem svého života prokázal, že dalšího výkonu trestního opatření není třeba, anebo jestliže soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy.

Na rozdíl od např. trestního opatření obecně prospěšných prací je kontrola výkonu tohoto trestního opatření problematictější, nicméně vzhledem k tomu, že se zákaz činnosti týká určitého zaměstnání, povolání nebo činnosti vyžadující speciální povolení, je možné zamezit jeho porušování například při nástupu do zaměstnání vyžádáním výpisu z rejstříku trestů nebo provedením silniční kontroly. V případě

¹⁴³ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 338

prokazatelného zjištění porušení zákazu činnosti je toto stíháno jako provinění maření výkonu úředního rozhodnutí dle § 171 odst. 1 písm. c) TrZ.

3.3.6. Vyhoštění

Trestní opatření vyhoštění je za podmínek stanovených v TrZ možné mladistvému uložit v rozmezí jednoho až pěti let, tedy ve výměře snížené na polovinu oproti dospělým pachatelům a to pouze mladistvému, který není občanem České republiky ani osobou, které bylo přiznáno postavení uprchlíka. Není možné jej uložit ani v případě, že se nepodařilo zjistit státní příslušnost mladistvého, tomuto byl poskytnut azyl nebo by měl na území České republiky povolen dlouhodobý pobyt nebo by jeho uložení bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin.¹⁴⁴ Bezprostředním účelem trestního opatření vyhoštění je zabránit mladistvému provinilci v páčání další trestné činnosti na území České republiky, pokud z jeho strany hrozí nebezpečí lidem, majetku nebo jinému obecnému zájmu.¹⁴⁵

Novelou č. 161/2006 Sb. bylo ustanovení § 57 odst. 3 TrZ rozšířeno o písm. e) a f), a užití trestního opatření, resp. trestu vyhoštění tak bylo dále omezeno. Od účinnosti novely není možné vyhostit rovněž mladistvého, který je občanem Evropské unie nebo jeho rodinným příslušníkem (§ 15a zák. č. 326/1999 Sb.) bez ohledu na státní příslušnost, jenž má na území České republiky povolen trvalý pobyt, anebo je cizincem s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícího rezidenta na území České republiky podle zvláštního právního předpisu (zák. č. 326/1999 Sb.). V těchto případech nelze vyhostit, nenalezne-li soud vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, nebo že vyhoštění je v nejlepším zájmu takového mladistvého nebo mladistvého, který je občanem Evropské unie a v posledních 10 letech nepřetržitě pobývá na území České republiky, nejsou-li dle soudu dány vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu.¹⁴⁶

¹⁴⁴ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 341

¹⁴⁵ Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část). *Trestněprávní revue*, 2005,č. 3, str. 64

¹⁴⁶ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 342

Vyhoštění lze uložit samostatně za jakékoli provinění nebo vedle jiného opatření, což ale nebude praktické například s trestním opatřením obecně prospěšných prací, zákazu činnosti nebo podmíněně odloženým odnětím svobody.¹⁴⁷

Vyhoštěním se rozumí odnětí práva cizince k dalšímu pobytu na území České republiky a jeho fyzické přemístění na území jiného státu nebo předání cizince příslušným orgánům jiného státu za tímto účelem. Vyhoštění se vztahuje na celé území České republiky a vždy se ukládá z území republiky do ciziny.¹⁴⁸ Soud pro mládež však neurčuje stát, kam má být mladistvý vyhoštěn, samotný výkon tohoto opatření řeší orgány Policie ČR. V souvislosti s možným uložením tohoto trestního opatření se mohou uplatnit také probační úředníci, především pokud jde o zjišťování rodinných a osobních poměrů mladistvého a možnosti uložení tohoto opatření, jelikož při jeho ukládání musí soud pro mládež přihlídnout nejen ke stupni společenské nebezpečnosti provinění, k možnosti nápravy a poměrům mladistvého, ke stupni ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu, ale rovněž k rodinným a osobním poměrům mladistvého, přičemž musí dbát na to, aby uložením tohoto opatření nebyl mladistvý vydán nebezpečí zpustnutí. Z tohoto důvodu je třeba vždy zjišťovat, do jakých poměrů by se mladistvý dostal, a v případě, že mladistvý bude mít na území České republiky zbytek rodiny, který zde legálně žije, nebude možné mu toto trestní opatření uložit. Vzhledem k tomu, že v naprosté většině případů se mladistvý nachází na území cizího státu se svojí rodinou či jinými zákonnými zástupci, bude užití tohoto trestního opatření výjimečné.

3.3.7. Podmíněné odsouzení k odnětí svobody a podmíněné odsouzení k odnětí svobody s dohledem

Tyto dva druhy odsouzení představují základní alternativy k nepodmíněnému opatření odnětí svobody. Jejich podstatou je, že se sice v rozsudku uloží trestní opatření odnětí svobody, které se však podmíněně odloží na zkušební dobu v trvání jednoho roku až tří let, v jejímž průběhu se mladistvý má chovat řádně a vyhovět uloženým podmínkám, např. výchovným povinnostem nebo omezením. Podmíněné odsouzení vychází z předpokladu, že už samo trestní stíhání, negativní hodnocení osoby mladistvého a jeho činu rozsudkem, hrozba eventuálního výkonu trestu,

¹⁴⁷ tamtéž, str. 342

¹⁴⁸ ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, Komentář*. 5. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003, str.435

omezení a podmínky týkající se chování mladistvého, mohou mít samy o sobě účinky dosažitelné jinak pouze výkonem trestního opatření. Na kontrole mladistvého během zkušební doby se podílí Probační a mediační služba ČR, která vykoná nad mladistvým uložený dohled. Podmíněným odsouzením se mladistvému projevuje důvěra a dává možnost, aby odčinil škodlivé následky svého chování.¹⁴⁹ Stanovení zkušební doby slouží k ověření si skutečnosti, zda mladistvý je schopen takové změny svého chování, která by svědčila o tom, že se napravil – osvědčil - i bez přímého výkonu trestního opatření. Takto podmíněně odložit je možno pouze výkon trestního opatření odnětí svobody na dva nebo tři roky, tedy za méně závažné delikty. Pro určení, zdali je možno výkon trestního opatření podmíněně odložit, je rozhodná výměra určená v konkrétní věci soudem pro mládež, nikoli určená pro příslušnou skutkovou podstatu ve zvláštní části TrZ. V případě, že je odkládáno trestní opatření odnětí svobody na tři léta, stanoví se nad mladistvým vždy dohled. Výchovná opatření lze mladistvému uložit vždy a záleží pouze na úvaze soudu, zda uloží jedno nebo jejich kombinaci. Souhlas mladistvého s jejich uložením se nevyžaduje, s výjimkou probačního programu. Je však jistě lépe si stanovisko mladistvého k zvažovanému výchovnému opatření zjistit dopředu, aby jeho negativní postoj nezmařil účel podmíněného odsouzení.

Soud pro mládež může ponechat podmíněné odsouzení v platnosti i přesto, že mladistvý v průběhu zkušební doby zavdá příčinu k nařízení výkonu trestního opatření odnětí svobody, a to vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého, s tím, že: stanoví nad mladistvým dohled, pokud mu již nebyl stanoven, přiměřeně prodlouží zkušební dobu, a to maximálně o dvě léta, s tím, že maximální délka zkušební doby nesmí přesáhnout pět let (§ 59 odst. 1 TrZ) nebo uloží další výchovné opatření, směřující k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.

V případě, že i přes tento drobný exces mladistvý vede řádný život a vyhoví uloženým podmínkám a opatřením, rozhodne soud pro mládež, že se osvědčil - napravil i bez výkonu trestního opatření odnětí svobody, pouze pod jeho pohružkou.

¹⁴⁹ Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 3, str. 64

3.3.8. Trestní opatření odnětí svobody

Ustanovení § 31 ZSM upravuje nejzávažnější trestní opatření, které zůstalo i po nabytí účinnosti ZSM téměř nezměněno a je shodné s původní úpravou v ustanovení § 79 TrZ. Mladistvým pachatelům jsou trestní sazby u trestního opatření odnětí svobody sníženy na polovinu a zákonem je stanovena maximální horní hranice ve výši pěti let i dolní hranice jeden rok. Nicméně vzhledem k okolnostem případu a osobě pachatele je zde možnost sazbu tohoto trestního opatření ještě upravit, a to jak směrem nahoru, tak i dolů.

Na zvýšení hranice pamatuje přímo ZSM v ustanovení § 31 odst. 3, kde uvádí, že pokud mladistvý spáchá provinění, za které trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a že stupeň nebezpečnosti takového provinění je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení činu¹⁵⁰ nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce¹⁵¹ nebo zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku¹⁵² mimořádně vysoký, může soud pro mládež uložit mladistvému odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že základní trestní sazba do pěti let by účelu trestního opatření nepostačovala.

Dolní hranici sazby trestního opatření odnětí svobody je možné vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům mladistvého ještě snížit podle ustanovení § 32 ZSM, které a to bez omezení uvedených v ustanovení § 40 odst. 4 TrZ, anebo rovněž podle § 32 odst. 2 TrZ za současného uložení ochranného léčení. Zákon nikterak blíže nevymezuje okolnosti případu ani poměry pachatele; okolnostmi případu tak lze rozumět všechny skutečnosti, které mají vliv na posouzení společenské nebezpečnosti činu včetně možnosti nápravy pachatele, poměry pachatele zahrnují jeho rodinné, osobní, majetkové a zdravotní poměry. Vodítkem může být i publikovaná judikatura.¹⁵³

¹⁵⁰ Zvlášť zavrženíhodný způsob provedení činu u vraždy předpokládá vyšší míru surovosti, zvláštní lsti, zákeřnosti, brutality či zvrhlosti, než jaká obvykle bývá spojována s tímto činem. (R 41/76)

¹⁵¹ Zvlášť zavrženíhodnou pohnutku u vraždy lze považovat za pohnutku svědčící zpravidla o morální zvrhlosti, bezcitnosti, bezohledném sobectví a naprosté neúctě k lidskému životu. Nepatří sem proto žárlivost či jednání v afektu. (41/76)

¹⁵² Zvlášť těžký a napravitelný následek předpokládá vyšší míru intenzity následku, než bývá obvykle spojena se spácháním trestných činů určitého druhu; u vraždy je to zpravidla usmrcení dvou nebo více osob nebo usmrcení jediné osoby, jejíž ztráta pro společnost je zvlášť citelná. (41/76)

¹⁵³ JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou*. 1. vydání. Praha: Linde, 2004, str. 57

Prioritu před nepodmíněným trestním opatřením odnětí svobody mají k jeho zásadnímu zásahu do života mladistvého ostatní trestní opatření, které vůči němu představují alternativu. Nepodmíněné odnětí svobody může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření, uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona (§ 31 odst. 2 ZSM).

Otázky vyvstávají v souvislosti s výkonem trestního opatření odnětí svobody, po zrušení ustanovení § 81 TrZ zákonem o soudnictví ve věcech mládeže, neboť toto ustanovení v odstavci 1 uvádělo, že: „Trest odnětí svobody se u osob, které nepřekročily 18 rok svého věku, vykonává odděleně od ostatních odsouzených ve zvláštních věznicích nebo odděleních.“ Toto ustanovení tak nově obsahuje pouze zák. č. 169/1999Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů. Zájem na tom, aby mladiství pachatelé nepřicházeli do kontaktu s dospělými odsouzenými a nedocházelo tak k působení negativních vlivů na ně a snížení možnosti výchovného působení, je jasně zákonem dán a je zcela zřejmý. Nicméně v praxi vyvstala otázka, zda soud pro mládež při ukládání trestního opatření odnětí svobody musí ve výroku rozsudku uvést, že mladistvý vykoná toto trestní opatření odděleně od ostatních dospělých odsouzených ve zvláštní věznici pro mladistvé nebo zda tato skutečnost vyplývá přímo ze zákona a nemusí být proto uváděna ve výroku rozsudku.¹⁵⁴ Tuto polemiku ukončil Nejvyšší soud na základě stížnosti ministra spravedlnosti pro porušení zákona, když judikoval, že „jestliže soud pro mládež ukládá mladistvému trestní opatření v podobě nepodmíněného odnětí svobody, musí dle § 76 zák. o soudnictví ve věcech mládeže a podle § 5 odst. 3 a § 8 odst. 2 a § 9 odst. 1 zákona o výkonu trestu odnětí svobody vždy rozhodnout o jeho zařazení do věznice pro mladistvé. Výrok o zařazení mladistvého do věznice pro mladistvé je tedy obligatorní součástí výrokové části odsuzujícího rozsudku, jímž bylo uloženo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody ve smyslu ust. § 122 odst. 1, věta čtvrtá TrŘ.“¹⁵⁵

Vzhledem k tomu, že ZSM neupravuje zařazování mladistvých pro výkon trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody do čtyř základních typů věznic (dohled, dozor, ostraha, zvýšená ostraha), soud pro mládež nepostupuje podle § 39a odst. 2 písm. a) až d) TrZ, ale rozhoduje pouze o zařazení do zvláštní věznice pro mladistvé

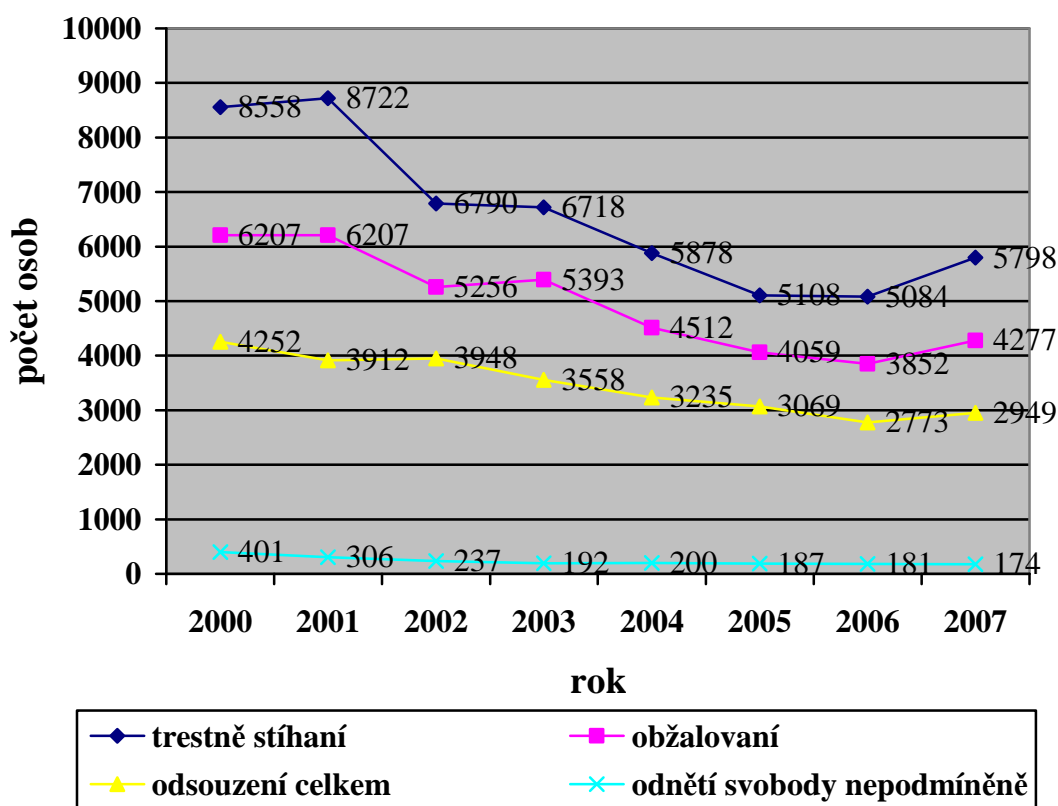
¹⁵⁴ více in Zezulová, J., Růžička, M. Soudnictví ve věcech mládeže z pohledu rozhodovací činnosti obecných soudů a Ústavního soudu. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5, str. 7

¹⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 8 Tz 123/2006.

nebo do zvláštního oddělení pro mladistvé. Podle § 39a TrZ ale bude postupovat v případě rozhodování o přeřazení mladistvého do věznice pro ostatní odsouzené podle § 79 ZSM.¹⁵⁶

Výkon trestního opatření odnětí svobody je nejpřísnějším druhem sankce a ostatní trestní opatření jsou na něj svým způsobem napojeny. Tato jiná trestní opatření jsou využívána daleko častěji, jelikož se předpokládá, že většina mladistvých porušujících zákon není natolik narušena, aby je bylo nutno izolovat od společnosti.

Positivní skutečnost, že trestní opatření odnětí svobody nepodmíněně je ukládáno čím dál tím méně, dokládá tento graf:¹⁵⁷

S výkonem tohoto trestního opatření je spojena řada škodlivých důsledků, zejména vytržení z přirozeného prostředí, rozvázání sociálních vazeb a riziko působení negativních vzorů ve vězení pro mladistvé. Přesto je často trest odnětí svobody veřejností vnímán jako jediný spravedlivý následek trestné činnosti a bude zřejmě ještě dlouhodobým úkolem odborníků a médií změnit tento postoj a přesvědčit veřejnost o tom, že trestní opatření a tresty nespojené s izolací pachatele od

¹⁵⁶ Zezulová, J., Růžička, M. Soudnictví ve věcech mládeže z pohledu rozhodovací činnosti obecných soudů a Ústavního soudu. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5, str. 8

¹⁵⁷ data získána ze statistické ročenky kriminality uveřejněné na www.justice.cz

společnosti naplňují v mnoha případech účel trestního práva daleko lépe a daleko lépe také zajišťují ochranu před dalším pácháním trestné činnosti z řad pachatelů, než jejich uvěznění.

V souvislosti s rekodifikací TrZ je plánováno zavedení nového druhu trestu, a sice domácího vězení. Tento by byl přijat i do ZSM jako další druh trestního opatření. Pro mladistvé pachatele by v zásadě platila stejná právní úprava jako pro dospělé, pouze s malými odchylkami - trest nebude u mladistvých třeba zahlazovat, po výkonu nastane fikce neodsouzení. Podle návrhu může soud trest domácího vězení spojit u mladistvých s výchovnými omezeními. Odsouzený by byl až pod dobu dvou let povinen zdržovat se ve svém obydlí ve dnech pracovního klidu nebo pracovního volna a ve všední dny v době od 20.00 hodin do 05.00 hodin, pokud soud neurčí jinak. Uložení tohoto trestu by bylo ovšem podmíněno souhlasem odsouzeného, který by se zavázal dodržovat soudem stanovená omezení. Podle důvodové zprávy by tento trest měl být ukládán osobám, které je s přihlédnutím ke všem okolnostem sice nutno postihnout omezením osobní svobody (nestačí jen podmíněné odsouzení), ale vzhledem k jejich vlastnostem a rodinným poměrům postačuje podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. Soud by mohl uložit pachateli na dobu výkonu tohoto trestu přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, a zpravidla by jej zavázal k náhradě škody trestným činem způsobené. Návrh zároveň počítá se stanovením náhradního trestu odnětí svobody pro případ zmaření výkonu trestu domácího vězení. V souvislosti s tím uvádí důvodová zpráva i možnost zajištění výkonu trestu pomocí technických prostředků. Výslovně se zmiňuje i užití sledování pomocí elektronického kontrolního systému, v jehož rámci by měl odsouzený na těle upevněn nesnímatelný náramek – technický prostředek umožňující okamžitou kontrolu pohybu odsouzeného.¹⁵⁸

Mám za to, že by domácí vězení mohlo před dopady pobytu v nápravném zařízení ochránit zejména mladistvé a mladší dospělé pachatele, zápasící se závislostmi, u nichž je právě zapotřebí zachování pozitivních rodinných a pracovních vazeb.

Uvažovat by bylo možno také o tzv. víkendovém vězení, které je uplatňováno v zahraničí a které by stejně jako domácí vězení zabránilo zpřetrhání rodinných vazeb a vyčlenění mladistvého pachatele ze společnosti.

¹⁵⁸ Hořák, J. Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených. *Trestní právo*, 2005, č. 12

Výše uvedené nové formy vězení by však bez jejich řádného propracování mohly mít negativní dopad na rodinu mladistvého a v některých situacích by tato opatření byla újmou především pro ni. Nabízí se například problém, který vznikne, když dítě má sice uloženo domácí vězení, ale rodiče se rozhodnou odjet na víkend mimo bydliště. Pokud nechtějí porušit uložené trestní opatření, musí nechat dítě doma samotné, což pro ně vzhledem k předchozím zkušenostem nemusí být jednoduché. Ovšem vzít dítě s sebou zase znamená porušení uloženého opatření, čili rodina se poměrně často může ocitnout před problémem. Toto nové trestní opatření by podle mého názoru mohlo být pro mladistvé přínosem, ovšem bude nutno důkladně dopracovat jeho realizaci.

Tabulka znázorňující počty mladistvým uložených trestních opatření v 1. pololetí roku 2008¹⁵⁹

Druh trestu	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
Výjimečný trest 15 - 25 let (§ 29 tr. z.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Výjimečný trest doživotí	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NEPO s dohledem	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NEPO s dozorem	3	0	1	3	3	0	3	0	13
NEPO s ostrahou	0	0	0	1	0	0	0	0	1
NEPO se zvýšenou ostrahou	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Podmíněné odsouzení	2	5	14	4	13	10	10	0	58
Podmíněné odsouzení s dohledem	0	1	0	0	3	1	3	0	8
Obecně prospěšné práce	3	3	3	5	6	12	10	0	42
Ztráta titulů a vyznamenání	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ztráta vojenské hodnosti	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZČ v ostatních odvětvích	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zákaz řízení motorových vozidel	0	4	4	5	11	7	6	0	37
ZČ v železniční dopravě	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZČ vychovatele a učitele	0	0	0	0	0	0	0	0	0

¹⁵⁹ Tabulka uveřejněna na ve statistikách Ministerstva spravedlnosti na www.justice.cz

ZČ činnosti lékaře	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZČ jiné ve zdravotnictví	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ZČ v pohostinství	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Propadnutí majetku	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Propadnutí věci	1	2	3	2	2	1	4	0	15
Propadnutí náhradní hodnoty (§ 56a tr. z.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Peněžité trest	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Trestní opatření-obecně prospěšné práce	4	28	11	37	62	34	71	44	291
Trestní opatření-peněžité opatření	0	1	0	0	2	1	2	1	7
Trestní opatření-peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu	0	0	0	0	2	1	0	0	3
Trestní opatření-propadnutí věci	2	3	3	6	3	2	5	4	28
Trestní opatření-zákaz činnosti	0	12	6	24	15	18	13	65	153
Trestní opatření-vyhoštění	3	0	0	0	0	0	1	1	5
Trestní opatření-odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu	23	48	31	103	105	59	83	293	745
Trestní opatření-odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem	15	9	9	3	21	6	4	31	98
Trestní opatření-odnětí svobody nepodmíněně	1	7	3	13	23	5	18	68	138
Vyhoštění	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Trestní opatření-propadnutí náhradní hodnoty (§ 56a tr.z.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zákaz pobytu	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Upuštění od uložení společného trestu (§ 37a tr.z.)	1	0	0	0	0	0	1	0	2
Upuštění od uložení souhrnného trestu (§ 37 tr.z.)	6	5	3	1	22	2	12	10	61
Upuštění od dalšího trestu (§ 36 tr.z.)	0	0	0	0	1	0	0	1	2
Upuštění od potrestání a uložení ochranného léčení (§ 25 tr.z.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Upuštění od potrestání a uložení ochranné výchovy (§77 tr.z. - ml.)	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Upuštění od potrestání (§ 24 tr.z.)	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 tr.z.)	0	2	0	0	0	0	0	0	2

Vyslovena vina, trest neuložen (§ 227 tr. ř.)	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 zák. č. 218/2003 Sb.	5	16	6	8	38	15	18	22	128
Upuštění od uložení trestního opatření podle § 12 zák. č. 218/2003 Sb.	2	2	0	2	3	2	3	1	15
Podmíněné upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 zák. č. 218/2003 Sb.	13	21	7	14	42	16	18	38	169
C E L K E M	85	170	104	232	377	192	286	580	2026

4. Odklony v trestním řízení s mladistvými

Odklony od standardního trestního řízení se v trestních věcech mladistvých použijí tehdy, když se podezření ze spáchání provinění jeví zcela důvodným a standardní formou jeho projednání by bylo provedení hlavního líčení a rozhodnutí o vině mladistvého, ovšem vzhledem ke specifickým případu není věc takto skončena a k jejímu vyřešení dojde specifickým procesním postupem,¹⁶⁰ kterým je podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání (§ 69 ZSM).

Tyto instituty se uplatní převážně tam, kde spáchaný čin je projevem konfliktu mezi mladistvým a poškozeným, přičemž s ohledem na celkový charakter věci není nutno trvat na trestním postihu, nýbrž je možno preferovat zájem osob dotčených proviněním před potrestáním mladistvého. Odklony tedy slouží převážně k usmíření mladistvého a poškozeného a k tomu, aby se mladistvý vypořádal se škodlivými následky svého činu.¹⁶¹

V případě postupu těmito třemi alternativními způsoby řízení je možné mladistvému zároveň uložit i výchovná opatření. V případě narovnání nebo odstoupení od trestního stíhání může být mladistvému výchovné opatření uloženo až na dobu tří let, což je maximální doba jejich trvání (§ 15 odst. 1 ZSM). Při uložení výchovných opatření současně s podmíněným zastavením trestního stíhání mohou být výchovná opatření uložena nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby, která se pohybuje v rozpětí šest měsíců až dva roky (§ 15 odst. 1 ZSM a § 307 odst. 2 TrŘ). Specifickým opatřením, které rozšiřuje možnost reagovat na trestnou činnost mladistvých v rámci odklonů od standardního trestního řízení, je i druhá věta ustanovení § 68 ZSM, která stanoví, že lze požadovat po mladistvém, aby se zavázal k určitému chování omezujícím možnost spáchat další provinění. Toto opatření je velmi obdobné výchovným opatřením, případně je může velmi dobře doplňovat. S přihlédnutím k aktuálním poměrům mladistvého a k okolnostem jeho trestné činnosti se může jednat např. o závazek podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, závazek navštěvovat vhodný výukový kurs za účelem doplnění základního vzdělání nebo získání vyšší kvalifikace, závazek zúčastnit se ve volném čase specifických

¹⁶⁰ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 637

¹⁶¹ tamtéž, str. 639

programů k osvojení si sociálních dovedností apod.¹⁶² Ze znění tohoto ustanovení je zřejmé, že je ještě širší než výchovná opatření a poskytuje skutečně mnoho prostoru pro uvážení, jaké chování bude po mladistvém vyžadováno, mnou oslovený soudce se nicméně během své praxe s jeho využitím nesetkal, což zdůvodňuje tím, že toto obecné ustanovení ke zvláštním způsobům řízení je v případě podmíněného zastavení trestního stíhání možno nahradit přímo ustanovením § 307 odst. 4 TrŘ, které je stejně široké, narovnání se v případě mladistvých příliš nepoužívá a v úvahu tak přichází pouze u odstoupení od trestního stíhání. Já se domnívám, že toto ustanovení by nemělo být příliš využíváno ani v případě odstoupení od trestního stíhání, protože v případě odstoupení by měly být osobnost mladistvého i povaha a okolnosti jeho činu takové, aby nebylo nutné jej zavazovat k chování, které omezí možnost dalších provinění.

4.1. Podmíněné zastavení trestního stíhání

Podmínění zastavení trestního stíhání upravuje ustanovení § 307 a § 308 TrŘ, na které odkazuje i ZSM, který tento institut nijak specificky neupravuje a zmíním jej proto jen stručně, stejně jako narovnání.

Podmíněné zastavení trestního stíhání je možné pouze za kumulativního splnění zákonem stanovených podmínek, a to:

- pouze v řízení o provinění, za které TrZ stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let
- obviněný mladistvý se k činu přizná
- obviněný mladistvý nahradí škodu, která byla činem způsobena nebo s poškozeným o náhradě škody uzavře dohodu nebo učiní jiná opatření k její nápravě, přičemž tyto možnosti jsou dány na výběr a jsou rovnocenné. Použití institutu podmíněného zastavení trestního stíhání je možné i tehdy, když nebyla způsobena žádná škoda.
- obviněný mladistvý souhlasí s takovýmto vyřízením trestní věci
- vzhledem k osobě mladistvého, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu, lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

O podmíněném zastavení trestního stíhání je možné rozhodnout již v přípravném řízení státním zástupcem nebo v řízení před soudem pro mládež. Toto rozhodnutí je

¹⁶² viz blíže Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 9, str. 279

fakultativní a ani státní zástupce ani soud nemají povinnost zkoumat podmínky pro takové skončení věci. Orgán, který rozhoduje, v rozhodnutí o podmíněném zastavení zároveň stanoví mladistvému zkušební dobu v rozpětí šest měsíců až dva roky a v případě, že mladistvý uzavřel s poškozeným dohodu o náhradě škody, je mu v rozhodnutí uloženo, aby škodu podle této dohody ve zkušební době nahradil. Pokud mladistvý vede v průběhu zkušební doby řádný život, plní všechny své povinnosti a dodržuje zákazy, uložené mu rozhodnutím o podmíněném zastavení včetně povinnosti nahradit škodu, rozhodne soud pro mládež nebo státní zástupce, že se osvědčil a trestní stíhání je zastaveno.

Podstatou podmíněného zastavení trestního stíhání a hlavním rozdílem od institutu narovnání je tedy odklad konečného rozhodnutí na pozdější dobu, až je dostatečně zřejmé, že se mladistvý osvědčil.¹⁶³

4.2. Narovnání

Narovnání je dalším typickým procesním institutem k alternativnímu vyřízení trestní věci, které je možné využít i v řízení s mladistvými, ale stejně jako podmíněné zastavení trestního stíhání nemá speciální úpravu v ZSM a použije se úprava obsažená v § 309-314 TrŘ. Narovnání je možné uplatnit za splnění zákonných podmínek, a to:

-jde o řízení o provinění, za které TrZ stanoví trest odnětí svobody nepřevyšující pět let

-obviněný mladistvý prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán a o tomto prohlášení nejsou důvodné pochybnosti /srovnej § 307 písm. a)

-obviněný mladistvý nahradí poškozenému škodu, jež mu proviněním způsobil, případně jinak odčiní újmu, kterou způsobil a uzavře s ním o tom dohodu o narovnání

-mladistvý obviněný složí na účet soudu nebo v přípravném řízení státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, přičemž částka nesmí být zjevně nepřiměřená závažnosti spáchaného provinění. Minimálně 50% z této částky však musí být určeno státu na fond obětem trestné činnosti.

¹⁶³ K tomu blíže: Sotolář, A. K některým specifikům uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 3, str. 66 a násl.

-soud považuje takovýto způsob vyřízení trestní věci za dostačující vzhledem k okolnostem případu rozsahu a závažnosti dotčení veřejných zájmů a osobě pachatele.

Pokud při spáchání provinění nebyl nikdo poškozen, nelze institutu narovnání k vyřízení věci použít, protože zde neexistuje osoba poškozeného, která by jednak s narovnáním vyslovila souhlas a jednak převzala od obviněného přiměřené odškodnění, i kdyby ostatní zákonem stanovené podmínky byly splněny. Podmíněně zastavit trestní stíhání mladistvého lze i v případech, kdy spáchaným proviněním škoda nevznikla.¹⁶⁴

Stejně jako na podmíněné zastavení trestního stíhání ani na rozhodnutí o schválení narovnání není právní nárok. Před rozhodnutím o narovnání soud obviněného i poškozeného vždy vyslechne, přičemž oba musí být před výsledkem řádně poučeni a při obviněný výsledku musí prohlásit, že spáchal skutek, pro který je stíhán.

Vzhledem k tomu, že u institutů podmíněného zastavení a zejména u narovnání figuruje jako jedna z podmínek pro jejich užití náhrada škody poškozenému a složení finanční částky mladistvým pro obecně prospěšné účely, může být jejich použití limitováno tím, že ačkoli mladiství mají částečnou způsobilost k právním úkonům, může výše částky tuto způsobilost přesahovat. I v případě, že by mladistvý skutečně dostatečně vysokou finanční částkou disponoval, pokud bude přesahovat rámec jeho způsobilosti k právním úkonům, bylo by pro nakládání s ní třeba souhlasu opatrovnického soudu. Nic ale nebrání tomu, aby za mladistvého finanční částku uhradili jeho zákonní zástupci, což se však zcela míjí s účelem a cílem ZSM. V případě mladistvých je v současné době použití institutu narovnání proto spíše výjimečným jevem.

Zde by bylo dle mého názoru na místě uvažovat například o jiné formě náhrady škody ze strany mladistvého, například prací pro poškozeného, což by mělo zřejmě větší výchovný přínos než úhrada peněžité částky z finančních prostředků rodičů nezletilého.

4.3. Odstoupení od trestního stíhání

Odstoupení od trestního stíhání upravuje, na rozdíl od dvou předchozích odklonů přímo ZSM v ustanovení § 70. Jedná se o speciální právní úpravu, kterou je možné

¹⁶⁴ K tomuto více Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 11. 2003, sp. zn. 4 Tz 156/2003.

užít pouze v řízení s mladistvými. Její užití soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem, je možné za splnění těchto podmínek:

-jde o řízení o provinění, za které TrZ ukládá trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři roky

-neexistuje veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého s přihlédnutím k závažnosti provinění a osobě pachatele

-další trestní stíhání mladistvého není účelné

-potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páchání dalších provinění.

Odstoupení od trestního stíhání nachází využití v případech, kdy naplnění účelu ZSM již bylo dosaženo jinou cestou, než projednáním věci v hlavním líčení a rozhodnutím o vině a o uložení trestního opatření (například dobrovolným odčiněním způsobené škody mladistvým a urovnáním jeho vztahů s poškozeným, realizací určitého výchovného opatření a změnou životního stylu mladistvého nebo odstraněním příčin stíhané trestné činnosti), anebo tohoto cíle lze reálně dosáhnout přijetím určitých opatření ve spojení s odstoupením od trestního stíhání (například stanovením určitého výchovného omezení, vyslovením napomenutí s výstrahou, nebo uložení povinnosti dodržet závazek, který na sebe mladistvý převzal)¹⁶⁵. Fenyk tyto okolnosti odůvodňující použití institutu odstoupení od trestního stíhání vymezuje jako demonstrativní kritéria,¹⁶⁶ Ščerba je označuje jako fakultativní podmínky pro odstoupení od trestního stíhání.¹⁶⁷

Myslím, že není bez zajímavosti, že je odstoupení od trestního stíhání využíváno více mimopražskými soudy a v Praze soudci tento institut dosud příliš neaplikují a místo něj často využívají podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření.

Vymezení okruhu provinění, u nichž je možné aplikovat institut odstoupení od trestního stíhání, je užší než okruh trestných činů, pro které je možné podmíněně zastavit trestní stíhání či schválit narovnání. Taková úprava je logická vzhledem k tomu, že odstoupení od trestního stíhání je v porovnání s odklony upravenými v trestním řádu mírnějším institutem. Vymezení pojmu „veřejný zájem“, který je

¹⁶⁵ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 671

¹⁶⁶ K tomu blíže: Fenyk, J. Několik úvah o právní povaze odstoupení od trestního stíhání podle § 70 zákona č. 218/2003 Sb. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 2-3, str. 4

¹⁶⁷ K tomu blíže: Ščerba, F. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5

předpokladem pro uplatnění tohoto druhu odklonu, je problematické zejména s ohledem na skutečnost, že ustanovení § 70 odst. 1 ZSM jej používá vedle termínu „nebezpečnost činu pro společnost“. Kritéria pro určení stupně nebezpečnosti činu pro společnost, uvedená v ustanovení § 3 odst. 4 TrZ, jsou totiž pojata velmi široce a navíc jsou vypočtena pouze demonstrativně. Úprava odstoupení od trestního stíhání v ustanovení § 70 odst. 1 ZSM tak vytváří v rámci tohoto institutu kombinaci procesního korektivu (nutnost sledovat veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého) a hmotněprávního korektivu (posuzování stupně nebezpečnosti provinění pro společnost), což poskytuje orgánu činnému v trestním řízení široký prostor pro uvážení.

Z hlediska posuzování stupně společenské nebezpečnosti bude jistě velmi obtížné odlišit případy, kdy stupeň nebezpečnosti bude spíše odpovídat institutu fakultativního zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. c) TrŘ od situací, kdy z hlediska konkrétního stupně nebezpečnosti bude vhodné spíše od trestního stíhání odstoupit.

Skutečnost, že úprava odstoupení od trestního stíhání výslovně uvádí jako jednu z podmínek posouzení nebezpečnosti provinění pro společnost, může mít význam i s výhledem do budoucna, a to s ohledem na rekodifikaci TrZ. Nově přijatý trestní TrZ totiž opouští koncepci materiálního pojetí trestného činu (resp. provinění) a nahrazuje ji pojetím formálním, tj. vypouští znak nebezpečnosti činu pro společnost jako jedné ze základních podmínek vzniku trestní odpovědnosti. Po účinnosti nového TrZ by ustanovení § 70 odst. 1 ZSM upravující podmínky pro odstoupení od trestního stíhání muselo projít změnou, tj. namísto společenské nebezpečnosti buď musí nastoupit konkrétní kritéria určující závažnost konkrétního činu, anebo postačí ponechat v tomto směru pouze podmínku spočívající v nedostatku veřejného zájmu na dalším stíhání, protože, jak bylo výše zmíněno, existenci takového veřejného zájmu lze posuzovat podle shodných kritérií.¹⁶⁸

Rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání obsahuje též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém bylo spatřováno provinění, jehož se odstoupení od trestního stíhání týká. Odstoupení od trestního stíhání je konečným rozhodnutím ve věci a zakládá překážku věci pravomocně rozhodnuté. Ani na toto rozhodnutí stejně

¹⁶⁸ Ščerba, F. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5

jako na předchozí alternativy není právní nárok, je tedy na zvážení soudu pro mládež, příp. státního zástupce, zda tento postup zvolí.

Proti rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání, vydávaného ve formě usnesení, může být podána stížnost, kterou se mladistvý domůže řádného procesu včetně projednání věci v hlavním líčení. Mladistvému je dána ještě jedna možnost, jak docílit pokračování v trestním stíhání, a sice poskytnutím lhůty tří dnů od doručení rozhodnutí, v níž může oznámit, že s odstoupením od trestního stíhání nesouhlasí a že na projednání věci trvá. V případě, že se v trestním stíhání pokračuje jen z důvodu prohlášení mladistvého a soud pro mládež při pokračování v trestním stíhání neshledá důvod pro zproštění mladistvého, vysloví jen jeho vinu, trest však již uložit nemůže. Tato možnost je pro mladistvého důležitá proto, že po řádném hlavním líčení může být zproštěn obžaloby, což by znamenalo, že by neměl ani záznam v opisu z Rejstříku trestů. Naproti tomu pravomocné skončení věci odstoupením od trestního stíhání, narovnáním nebo podmíněným zastavením trestního stíhání se v opise z Rejstříku trestů vykazují a jsou tak přístupny orgánům činným v trestním řízení.

Stejně jako u podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, ani k odstoupení od trestního stíhání se nevyžaduje souhlas poškozeného s takovým vyřízením věci. Odstoupení od trestního stíhání je, v porovnání s odklony upravenými TrŘ, nadto charakteristické nejslabším postavením poškozeného co do možnosti podávat stížnost proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání. Poškozený totiž může na základě ustanovení § 62 odst. 3 ZSM podat stížnost proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání, pouze pokud bylo učiněno po předběžném projednání obžaloby, v hlavním líčení (§ 65 odst. 3 ZSM) nebo mimo hlavní líčení (§ 66 odst. 2 ZSM), ovšem nemá tuto možnost, bylo-li od trestního stíhání odstoupeno již v přípravném řízení. Ustanovení § 70 odst. 4 ZSM totiž nerozšiřuje okruh osob oprávněných k podání stížnosti proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání i na poškozeného a poškozený není uveden ani mezi osobami oprávněnými podat stížnost, které uvádí ustanovení § 72 ZSM. Naopak ustanovení § 70 odst. 4 uvádí, že poškozený se o odstoupení od trestního stíhání pouze vyrozumí. Nezakotvení oprávnění poškozeného podat stížnosti proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání v přípravném řízení je závažným nedostatkem právní úpravy odstoupení od trestního stíhání, jelikož je tím značně oslabena pozice poškozeného,

což je přímo v rozporu s deklarovaným účelem odklonů, kterým by mělo být především urovnání vztahů mezi mladistvým a poškozeným.¹⁶⁹

Použití zvláštních způsobů řízení (odklonů) má fakultativní povahu, jak dokládají i rozhodnutí soudů. Nejvyšší soud ve svém usnesení ze dne 13. 4. 2004 potvrdil, že obviněný má ze zákona právo na řádný proces, nikoliv však právo na to, aby věc byla vyřízena odklonem, jímž je mimo jiné podmíněné zastavení trestního stíhání, a proto v rámci dovolacího důvodu podle § 265b odst. 1 písm. g) trestního řádu nelze s úspěchem namítat, že soud nepostupoval podle § 307 odst. 1 trestního řádu, byť by k takovému postupu byly skutečně splněny všechny obecné podmínky.¹⁷⁰ Ke stejnému závěru dospěl Nejvyšší soud i v usnesení ze dne 21. 4. 2004. V tomto rozhodnutí vyslovil názor, že není možné dovolávat se ani podle § 265b odst. 1 písm. f) trestního řádu, neboť tento dovolací důvod umožňuje napadnout dovoláním pouze pozitivní rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, tedy v případě, že bylo vydáno, aniž byly splněny zákonné podmínky pro vydání takového rozhodnutí. Není však možné dovolávat se v případě, že soud rozhodl o nepoužití odklonu. Nejvyšší soud navíc vyvodil myšlenku, že toto rozhodnutí lze vztáhnout též na rozhodnutí o narovnání a odstoupení od trestního stíhání.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ščerba, F. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5

¹⁷⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 4. 2004, sp. zn. 5 Tdo 347/2004.

¹⁷¹ Nejvyšší soud v usnesení ze dne 21. 4. 2004, sp. zn. 11 Tdo 426/2004.

5. Sankční postih dětí mladších 15 let a nepříčetných mladistvých

Řízení ve věcech dětí mladších 15 let je upraveno v ustanovení § 89 a následujících ZSM. V ustanovení § 89 zákon stanoví, že před dosažením věku 15 let se děti považují za nezpůsobilé porušit trestní právo a jimi spáchané protiprávní činy nemohou být trestně postižitelné, a to ani tehdy, když naplňují veškeré znaky skutkové podstaty konkrétního trestného činu. Takový čin dítěte je označován jako „čin jinak trestný“. Ačkoli nelze děti za takové činy trestat, lze použít opatření stanovená zákonem v § 93 ZSM. Další kategorie činů, a sice „jiné protiprávní činy“ je posuzována podle obecných předpisů. Typicky se bude jednat o přestupky a v těchto případech je základním obecným předpisem pro posouzení odpovědnosti dítěte občanský zákoník. Z hlediska počítání času nastává trestní odpovědnost dítěte dnem, který následuje po dni jeho patnáctých narozenin. V den patnáctých narozenin tedy ještě není trestně odpovědné. Skutečnost, že dítě po spáchání činu jinak trestného již dovršilo patnáctý rok věku, nebrání zahájení řízení podle hlavy třetí a uložení opatření podle § 93 odst. 1 ZSM.¹⁷²

Dolní hranice odpovědnosti dětí pro podání návrhu státního zástupce na zahájení řízení s nimi dle § 90 odst. 1 ZSM a pro uložení některého opatření dle § 93 odst. 1 ZSM není nijak specifikována, teoreticky lze tedy tato opatření uložit například tříletému dítěti. Podle vývojové psychologie bychom měli zachovat proporcii mezi povahou spáchaného trestného činu a reakcí společnosti na tento čin. Je třeba vždy důkladně posoudit, zda dítě mohlo pochopit důsledky svého jednání a jeho škodlivost pro společnost. Někteří odborníci spojují tuto odpovědnost s počátkem povinné školní docházky, tedy s věkem kolem 6 – 7 let. Vždy však musíme vzít v úvahu spáchaný čin a předchozí život dítěte, abychom mohli jednoznačně určit, zda dítě je či není odpovědné. Proto může být počátek hranice této odpovědnosti posunut i výrazně výše.¹⁷³

Opatření uvedená v § 93 ZSM se mohou za určitých okolností vztahovat nejen na děti mladší 15 let, ale také na mladistvé, a to tehdy, když mladistvý nedosáhl v době spáchání činu takového rozumového a mravního stupně vyspělosti, aby byl schopen rozpoznat nebezpečnost spáchaného činu pro společnost, nebo nebyl schopen

¹⁷² Více v Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 10. 2006, sp. zn. 3 Rodo 6/2006.

¹⁷³ Válková, H., Sotolář, A. Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7, str. 197 – 203.

ovládnout své jednání. V těchto případech je mladistvý rovněž trestně neodpovědný a může s ním být postupováno stejně jako s jedincem mladším patnácti let. Stejně tak je trestně neodpovědný i ten mladistvý, který jednal ve stavu nepřičetnosti (§ 12 TrZ), tedy ve stavu, kdy nemohl rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost nebo ovládat své jednání pro duševní poruchu, jíž trpěl v době spáchání protiprávního činu. I v tomto případě se mladistvý dopustí činu jinak trestného a může být užito vůči němu opatření uvedených v § 93 ZSM.

Ačkoli nejsou děti, event. nepřičetní mladiství trestně odpovědní, jistá reakce na jejich čin je z hlediska jejich výchovy a prevence kriminality nezbytná. Primárním účelem těchto opatření je výchovné působení na děti a vytvoření podmínek pro řádný rozvoj jejich osobnosti, a to způsobem respektujícím jejich osobnost a rozumovou a mravní vyspělost.

5.1. Opatření ukládaná dětem mladším 15 let

Dětem do patnácti let je možné za spáchaný čin jinak trestný uložit ve svébytném druhu občanskoprávního řízení, a sice řízení ve věcech péče o nezletilé, pouze zákonem vymezené tři druhy opatření, jež jsou taxativně vymezena v ust. § 93 ZSM:

dohled probačního úředníka

zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče

ochrannou výchovu.

Mám za to, že výčet opatření není dostatečný a že by bylo vhodné de lege ferenda tato opatření rozšířit, neboť se může stát, že ani jedno z uvedených tří opatření nebude v daném případě vhodné. Škálu opatření bych navrhovala rozšířit o výchovná omezení, výchovné povinnosti a napomenutí s výstrahou, které by v případě dětí mladších 15 let mohlo být účinnější než u mladistvých.

Soud rozhoduje poté, co je ze strany státního zastupitelství dán podnět ve formě návrhu podle § 90 ZSM. Státní zastupitelství je návrh dle tohoto ustanovení povinno podat bezodkladně, soud však může řízení zahájit i bez návrhu. Stanovení obligatorní povinnosti státního zástupce podat návrh na uložení opatření dětem mladším 15 let bezodkladně poté, co se dozví, že trestní stíhání je nepřípustné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná, může vést k tomu, kdy je tento návrh podáván i v případech, kdy je příslušný státní zástupce přesvědčen, že toho

vzhledem k okolnostem případu není třeba. Vhodnější by bylo podle mého názoru zakotvit tuto povinnost pouze jako fakultativní a rozšířit rozhodovací pravomoc státních zástupců v tom smyslu, aby mohli řešit uvedené případy (typicky když dítě činu lituje, způsobená škoda byla poškozenému zcela nahrazena, u dítěte se jednalo o zcela ojedinělý exces z jinak bezproblémového chování) například formou odklonů, jako je tomu u mladistvých.

Pro zahájení řízení je nutno posoudit nejen naplnění znaků skutkové podstaty, tedy formální stránku činu, ale také konkrétní stupeň nebezpečnosti činu pro společnost. V případě dospělých pachatelů musí být stupeň nebezpečnosti činu pro společnost vyšší než nepatrný a pokud jde o mladistvého, pak z ustanovení § 6 odst. 2 ZSM vyplývá, že stupeň nebezpečnosti provinění pro společnost musí být vyšší než malý. V případě dětí mladších 15 let právní předpisy stupeň požadované nebezpečnosti činu pro společnost nestanoví. Mám za to, že i na činy jinak trestné spáchané dětmi mladšími patnácti let, by se měl aplikovat požadavek většího než malého stupně nebezpečnosti činu pro společnost, tak jako je tomu u mladistvých pachatelů. Pokud by se totiž pro čin jinak trestný dítěte mladšího patnácti let požadoval stejný stupeň nebezpečnosti činu pro společnost jako u dospělého pachatele, vedlo by to k větší přísnosti vůči dětem mladším patnácti let než k mladistvým pachatelům, což jistě nebylo záměrem zákonodárce. Stejně se k tomuto problému vyjadřuje ve svém článku i Šabata.¹⁷⁴

O uložení opatření soud rozhoduje rozsudkem. Jak judikoval Nejvyšší soud ČR, soud pro mládež musí nezletilému uložit některé z opatření uvedených v § 93 odst. 1 ZSM, jsou-li splněny formální podmínky pro jeho uložení (nezletilý se dopustil činu jinak trestného a státní zastupitelství podalo návrh na uložení opatření, resp. soud pro mládež zahájil řízení bez návrhu, a pokud nejsou splněny zákonné (formální a materiální) podmínky pro upuštění od uložení opatření podle § 93 odst. 7 ZSM.¹⁷⁵

Zákonem uvedený výčet neřadí opatření podle jejich závažnosti, kdy by dohled probačního úředníka byl nejmírnějším a ochranná výchova nejpřísnějším opatřením. Řada soudců a státních zástupců však v počátcích účinnosti ZSM (a někteří stále) ustanovení § 93 ZSM takto vnímá. Podle probačních úředníků však jejich dohled má na dítě mladší 15 let často větší dopad, než nařízené zařazení dítěte do vhodného

¹⁷⁴ Šabata, K. Státní zastupitelství a opatření vůči dětem mladším patnácti let. *Státní zastupitelství*, 2005, č. 7-8

¹⁷⁵ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 8 Tdo 1282/2007, ze dne 21.11.2007

výchovného programu ve středisku výchovné péče a často vyžaduje od dítěte také mnohem větší aktivitu, jak bude rozvedeno níže.

Žádné z uvedených opatření neukládá na předem stanovenou dobu, nýbrž se počítá s tím, že budou trvat, dokud bude potřeba a dokud to bude vyžadovat jejich účel. Dítěti je v něm možno uložit současně i více opatření, z povahy věci je však vyloučena kombinace dohledu probačního úředníka a uložení ochranné výchovy¹⁷⁶. Rovněž je možné, aby soud pro mládež upustil od uložení opatření, pokud dospěje k názoru, že k dosažení výchovného účelu řízení stačilo projednání činu dítěte státním zástupcem či soudem. Podkladem pro rozhodnutí o uložení některého z opatření je vždy zjištění, že dítě se dopustilo činu jinak trestného. V rozsudku však soud nikdy nevysloví vinu dítěte a rozhodne pouze o uložení některého opatření nebo o upuštění od jeho uložení.¹⁷⁷

Upuštění od uložení opatření dítěti mladšímu patnácti let je upraveno v § 93 odst. 7 ZSM jen obecně. Proto podmínky pro upuštění musí stanovit a sjednotit Nejvyšší soud: „Soud pro mládež může upustit od uložení opatření podle § 93 odst. 7 zák. č. 218/2003 Sb. jen za podmínky, má-li shromážděny dostatečné podklady svědčící o tom, za jakých podmínek a s jakým účinkem na dítě byl čin dítěte mladšího patnácti let státním zástupcem nebo před soudem projednán, a z opatřených podkladů lze učinit spolehlivý závěr, že tímto projednáním bylo dosaženo účelu zákona i bez uložení opatření.“¹⁷⁸

Ačkoli se Probační a mediační služba běžně do řízení ve věcech dětí mladších 15 let zapojuje až ve fázi, kdy soud v občanskoprávním řízení o uložení opatření, a nikoli již ve fázi policejního vyšetřování, jako je tomu u mladistvých, na konci roku 2008 tomu bylo v jednom případě výjimečně jinak a tento postup přinesl zřejmě mnohem lepší výsledek, než kdyby bylo postupováno standardní cestou. Policejní komisařka informovala z vlastní iniciativy vedoucí Probační a mediační služby v Praze, že tři děti rozbily baseballovými pálkami auto cizímu státnímu příslušníkovi, ihned poté, co se tom dozvěděla. Probační úřednice krátce nato kontaktovala rodiny všech tří chlapců i poškozeného cizince a provedla mediaci ještě před tím, než celá záležitost byla orgány činnými v trestním řízení odložena. Průběh mediace byl velmi

¹⁷⁶ Sotolář, A. K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 12

¹⁷⁷ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 899

¹⁷⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006.

dobrý, všichni chlapci i jejich rodiny se omluvili poškozenému, společně nahradili vzniklou škodu a na soud odešla společně s vyšetřovacím spisem zpráva o tom, že proběhla mediace, škoda byla nahrazena a že dle šetření probačního úředníka není ani v jednom případě nutno ukládat žádné opatření. Jsem přesvědčena, že mediace, na níž se museli chlapci poškozenému do očí omluvit a vysvětlit mu svoje chování, aby si s ním nakonec podali ruce, měla na děti mnohem výchovnější vliv, než sebedeší dohled probačního úředníka. Stálo by za zvážení, zda by nebylo dobré z tohoto mimořádného postupu učinit pravidlo zakotvené ZSM a vždy se snažit kontaktovat Probační a mediační službu co nejdříve, aby mohl probační úředník s dítětem a jeho rodinou o skutku promluvit a výchovným působením zmírnit riziko, že bude dítě mladší 15 let v podobném chování pokračovat.

V praxi jsem se setkala sice pouze se dvěma případy činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími 15 let, avšak oba byly projednávány před soudem více než po roce od jejich spáchání, což je v případě této věkové kategorie mimořádně dlouhá doba. Je zřejmé, že v takových případech výchovný efekt soudního projednání značně slábne a včasné zapojení Probační a mediační služby by tento problém mohlo pomoci vyřešit.

5.1.1. Dohled probačního úředníka

Podstatou dohledu probačního úředníka je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování dětí mladších patnácti let, která je založena na účelné kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství.¹⁷⁹ Jelikož se jedná o patření použitelné i v případech mladistvých, užití se na něj přiměřeně ustanovení § 16 a § 80 ZSM, o nichž bylo podrobně pojednáno. Hlavní rozdíl mezi opatřením dohledu probačního úředníka u mladistvých a dětí je v tom, že ve druhém případě nemá dítě povinnost dostavovat se pravidelně k probačnímu úředníkovi, naopak probační úředník má povinnost dostavovat se pravidelně do bydliště dítěte a na základě vypracovaného programu výkonu dohledu mu pomáhat s vyřešením jeho problémů.

Ačkoli někteří soudci a státní zástupci stále postupují podle předpokladu, že dohled probačního úředníka je mírnějším opatřením než zařazení dítěte do vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, probační úředníci s tímto názorem

¹⁷⁹ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 900

nesouhlasí. Oslovili autory ZSM, kteří jim potvrdili, že opatření nejsou v zákoně řazena podle závažnosti, ačkoli nejzávažnější – ochranná výchova – je uvedena jako poslední. Poté byla věc projednána i se soudci a státními zástupci, následkem čehož se vnímání závažnosti jednotlivých opatření začíná měnit.

Dle probačních úředníků je jejich dohled jednoznačně větším zásahem do poměrů dítěte, a to zejména kvůli pravidelným návštěvám, jistému nastolenému režimu a užití programu dohledu dítěti „na míru“. Střediska výchovné péče, kde bývají realizovány výchovné programy, jsou založena více na dobrovolnosti a hlavně v případech ambulantních programů nejsou schopna ohlídat dítě mladší 15 let, aby se programu pravidelně zúčastňovalo, kdežto probační úředník může na dítě působit více výchovně právě vyžadováním určité pravidelnosti.

Probační úředník dítě pravidelně navštěvuje v jeho bydlišti a ve škole a v rámci dohledu by měl především kontrolovat chování dítěte, zkoumat jeho osobnost, hodnotový žebříček a jeho rodinné a sociální vazby a zároveň by mu měl odborně výchovně pomoci v jeho problémech. Právě pomoc dítěti při řešení jeho aktuální situace a jeho vedení k životu bez konfliktu s právními normami je dominantní složkou činnosti probačního úředníka. Jak mi bylo řečeno, je pro probační úředníky práce s dětmi typická velkým osobním nasazením, jelikož jsou si vědomi, že čím dříve se v poměrech dítěte stanou pozitivní změny, tím menší je pravděpodobnost, že bude z jeho strany docházet v budoucnu ke konfliktům se zákonem.

Soudy nižších stupňů dříve vyslovovaly názor, že nelze uložit dohled probačního úředníka, pokud byl stanoven dohled nad jeho výchovou. Nejvyšší soud však vyslovil jiný názor a tím i sjednotil rozhodovací praxi v této otázce: „Není vyloučeno, aby byl uložen dohled probačního úředníka podle § 93 odst. 1 písm. a) ZSM za situace, kdy již byl nad dítětem mladším patnácti let stanoven dohled podle § 43 odst. 1 písm. b) zák. o rodině, neboť každé z těchto opatření sleduje jiný cíl a jsou odlišně upraveny i podmínky, za nichž jsou oba typy dohledu vykonávány. Ze smyslu těchto opatření, která nejsou totožná, vyplývá, že mohou být vykonávána i vedle sebe“.¹⁸⁰ Zákon o rodině, pokud jde o dohled, má mnohem širší záběr, jde především o řádnou výchovu dítěte, ne jen o odstranění negativního chování nezletilce. Dalším odlišným hlediskem je skutečnost, že podle zákona o rodině lze při provádění dohledu soudem využít součinnost školy a společenských organizací v místě bydliště nebo na pracovišti, které

¹⁸⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006.

o tuto součinnost požádá. Podle zákona o rodině dohled tedy nemusí soud vykonávat sám, a proto není v jedné konkrétní osobě koncentrována váha individuálního soustavného působení, při němž je zajištěna programovost a koncepčnost tak, jako je tomu u dohledu probačního úředníka.¹⁸¹

Vzhledem k tomu, že v případě dětí mladších 15 let probíhá dohled především tak, že úředník dochází za dítětem domů a do školy, bylo by dle mého názoru vhodné zvážit, zda by měl být i do budoucna chápán hlavně jako „výchovní servis“ poskytovaný dítěti a zdali by nebylo dobré mít v ZSM zakotvenu možnost více do dohledu zapojit i rodiče nebo jiné zákonné zástupce. Ti by například museli s dítětem pravidelně docházet za probačním úředníkem a vyvíjet i jinak větší aktivitu než dosud, aby tak celá rodina pocítila důsledky nezákonného chování dítěte, což by mohlo vést ke změně poměrů nejen v chování dítěte, ale i rodičů, kteří jej ovlivňují.

5.1.2. Zařazení dítěte do vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče

Toto opatření se podobá výchovné povinnosti mladistvého, spočívající v absolvování vhodného programu probačního typu. Zákon uvádí jako příklad program terapeutický a psychologický, avšak je možné dítě umístit i do jiného programu, pokud existuje. Střediskem výchovné péče je zařízení podle z. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. tato střediska poskytují speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem, u nichž je ohrožena jejich integrace do společnosti. Vnitřní režim výkonu jednotlivých programů je diferencovaný podle typu programu. V zásadě lze rozlišovat tři skupiny: ambulantní programy, celodenní programy a internátní programy. Pouze poslední typ je spojen s vytržením dítěte z jeho rodinného a sociálního prostředí a internátní pobyt trvá zpravidla 8 týdnů. Umístění dítěte do střediska výchovné péče by mělo předcházet pedagogicko-psychologické vyšetření, na základě kterého se také vhodně zvolí příslušný program střediska.¹⁸²

¹⁸¹ Zezulová, J. Judikatura Nejvyššího soudu k řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5, s. 33-38

¹⁸² ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 901

Probačními úředníky bývá kritizována určitá nedůslednost při navštěvování ambulantních programů, kdy dítě, které má nařízeno například 10 sezení, je může absolvovat jak během dvou měsíců, tak i roku a půl, čímž se výrazně oslabuje výchovný dopad tohoto opatření. Řešení tohoto problému vidím v zakotvení možnosti přeměny tohoto opatření v dohled probačního úředníka, pokud nebude stanovený počet sezení absolvován v určeném čase.

5.1.3. Ochranná výchova

Ochranná výchova je nejvýraznějším zásahem do poměrů dítěte, který lze uložit jako sankci za spáchání činu jinak trestného. Vzhledem k tomu, že se jedná o výrazný zásah do osobní svobody jedince, obdobný trestu či trestnímu opatření odnětí svobody, je uložení ochranné výchovy možné jen v případě dítěte staršího dvanácti let, v případě, že spáchalo čin jinak trestný, za nějž trestní zákon umožňuje uložení výjimečného trestu (§ 29 odst. 1 TrZ). Za splnění výše uvedených podmínek je soud povinen ochrannou výchovu nařídit obligatorně. Fakultativně může ochrannou výchovu nařídit dítěti mladšímu patnácti let i dvanácti let v případě, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu, a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy.¹⁸³

Ochranná výchova se obvykle vykonává v dětských domovech se školou (§13 zák.č. 109/2002 Sb.). V případě, že se u dítěte staršího dvanácti let projevují závažné poruchy v chování, může být umístěno ve výchovném ústavu, resp. vyžaduje-li to stav dítěte, též v léčebném ústavu. Výchovná zařízení zřizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy dle zák. 564/1990 Sb. o státní správě a samosprávě ve školství.

Ochrannou výchovu lze dítěti uložit pouze tehdy, nepostačuje-li uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině. Základní rozdíl mezi ochrannou a ústavní výchovou spočívá především v rozlišení vlastního režimu zařízení. V obou případech je jejím smyslem jednak zabezpečit náhradní výchovné prostředí dítěte a poskytnutí pomoci dítěti ve snaze dosavadní výchovné nedostatky napravit odbornou péčí.¹⁸⁴

¹⁸³ ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 902

¹⁸⁴ tamtéž, str. 904

Závěr: zhodnocení úpravy de lege lata a úvahy de lege ferenda

Tato rigorózní práce byla s ohledem na svůj název zaměřena především na trestní postih mládeže, jehož rozboru se věnuji především, současně jsem se ale pokusila upozornit na hlavní příčiny a rysy kriminality mládeže, neboť bez jejich znalosti nelze dle mého názoru přesně pochopit účel trestního postihu mládeže ani jej správně uplatňovat. Krátce jsem poukázala také na dlouhý vývoj, kterým právní úprava prošla, než nabyla svojí současné podoby.

V úvodu práce jsem si položila otázku, zda byla samostatná úprava soudnictví nad mládeží nutná, zda její dnešní znění a aplikační praxe odpovídá potřebám a specifikům této kategorie pachatelů a cílům, které jsou jejich postihem sledovány. Dospěla jsem k závěru, že samostatná právní úprava soudnictví nad mládeží byla nutností, kterou si specifický charakter kriminality mládeže žádá. Teprve touto novou a samostatnou úpravou je možné se dostatečně věnovat všem aspektům nutně odlišného zacházení s mladistvými oproti dospělým pachatelům. Vzhledem k obsažnosti nové právní úpravy by nebylo vhodné ani přehledné tuto zahrnout do trestního zákona. Navíc základní idea ZSM, a sice že mládež je třeba vychovávat a ne trestat, je odlišná od ducha trestního zákona, zaměřeného více represivně a do minulosti, a také proto je na místě jejich oddělenost a pouze subsidiární užití trestního zákona a trestního řádu tam, kde ZSM nemá svoji vlastní úpravu.

Jako jeden z největších nedostatků ZSM vidím skutečnost, že do právní úpravy nebyla zařazena kategorie osob blízkých věku mladistvých, což by byli osoby ve věku 18 – 21 let. Jsem přesvědčena, že se jedná o samostatnou a specifickou kategorii, která by neměla podléhat stejné úpravě jako dospělí pachatelé, protože vyžaduje odlišný přístup. Poznatky psychologie potvrzují, že vývoj jedince není v tomto věku ani zdaleka ukončen, a kriminologické výzkumy svědčí o tom, že činy této kategorie osob mají blíže k mladistvým než k dospělým pachatelům. Této věkové kategorii by proto daleko více slušelo zařazení do ZSM.

Hranice trestní odpovědnosti, která je v současné době 15 let, má být v souvislosti s rekodifikací trestního práva snížena na 14 let. Tuto změnu chápu jako krok zpět, neboť se domnívám, že právě současná úprava relativní trestní odpovědnosti od 15 let zcela reflektuje vývoj nezletilého a potřeby společnosti, navíc i za stávající situace je možné uložit sankci dětem mladším 15 let, a to i dosti citelnou.

Kriminalita mládeže klesá, a i kdyby tomu tak nebylo, nedomnívám se, že tvrdší postih mladistvých a snížení hranice trestní odpovědnosti by tento problém vyřešily.

Zákon ponechává velký prostor Probační a mediační službě a s prací probačních úředníků počítá v řadě ustanovení, především při výkonu výchovných a trestních opatření. Nicméně probační úředník je při práci limitován nedostatkem pravomocí vůči mladistvému nebo dítěti mladšímu 15 let, kdy například v případě porušení podmínek probačního dohledu může probační úředník mladistvému pouze udělit výstrahu, a to maximálně dvě za rok, které nejsou rozhodnutím podle trestního řádu, a dále může informovat o této skutečnosti předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled nařídil. Možnost reakce na porušení dohledu mladistvým je tedy minimální. V praxi sice dle vyjádření samotných probačních úředníků problémy příliš často nenastávají, ale to je spíše důsledek vhodné komunikace probačních úředníků s mladistvým a jeho zákonnými zástupci, než zákonné úpravy.

Nicméně absence donucovacích prostředků v rukou probačních úředníků není dle mého názoru takovým problémem, jako nedostatek probačních úředníků i finančních prostředků, což znemožňuje realizovat některá opatření tak, aby skutečně naplnila účel ZSM beze zbytku, například pobytové probační programy, s nimiž jsou dobré zkušenosti v zahraničí, či spolupráce probačních úředníků se soudci a mladistvým již během přípravného řízení, která je sice zákonem předpokládána, ale v praxi je bohužel utopí.

Speciální zacházení s mladistvými delikventy je zákonem zajištěno výčtem opatření, jež je možné mladistvým uložit za spáchané provinění. Kromě trestních opatření, která jsou oproti trestům uvedeným v trestním zákoně modifikována pro potřeby zacházení s dospívajícími (snížení trestní sazby, snížení maximální výměry obecně prospěšných prací, omezení uložení zákazu činnosti atd.), a kromě ochranných opatření, rozšířených o ochrannou výchovu, je možné mladistvým uložit celou škálu výchovných opatření. Právě tento druh opatření by měl zajistit výchovné působení na mladistvého delikventa a nejvíce přispět k jeho nápravě. Vzhledem k tomu, že opatření trestní, ochranná i výchovná lze ukládat buď samostatně, nebo je lze až na výjimky vzájemně kombinovat, je dostatečně zajištěno, že konečná sankce bude ušita mladistvému doslova „na míru“. Výčet opatření považuji za dostatečný, navrhované opatření domácího vězení by nicméně mohlo být přínosem v případě těch pachatelů, které je sice potřeba omezit na svobodě, ale vzhledem k jejich vlastnostem a rodinným poměrům postačuje podstatně menší intenzita zásahu vůči nim. V případě zavedení

tohoto trestního opatření bude nutné dostatečně přesně a důsledně upravit jeho výkon, neboť zejména v případě mladistvých, kteří žijí se svými rodiči, by výkon tohoto trestního opatření mohl výrazně omezit jejich možnosti, co se nakládání s volným časem týká. Tento problém by vyřešilo stanovení určitého počtu hodin týdně určených k vycházkám a poskytnutí například 14 dnů za rok, během nichž se mladistvý může dlouhodobě vzdálit z určené trasy.

Co se týče úpravy obsažené v III hlavě ZSM, tedy řízení ve věcech dětí mladších 15 let, mám za to, že výčet jim ukládaných opatření je nedostačující a měl by být rozšířen o některá výchovná opatření ukládaná mladistvým, například napomenutí s výstrahou či výchovné povinnosti či výchovná omezení, neboť současná tři opatření neposkytují dostatečnou variabilitu a možnost zvolit takové opatření nebo kombinaci opatření, aby skutečně přesně vystihlo potřeby konkrétního dítěte a v co největší míře vedlo k předcházení páchaní další trestné činnosti.

Za vhodné bych taktéž považovala, kdyby Probační a mediační služba byla kontaktována ihned poté, co orgány činné v trestním řízení pojmou důvodné podezření, že čin spáchalo dítě mladší 15 let. Probační úředník by tak mohl ihned kontaktovat dítě, jeho rodinu, čin s nimi prokonzultovat a nedocházelo by k tomu, že se dítě k činu vyjadřuje až u soudu po více než roce od jeho spáchání.

V současné době je dohled probačního úředníka nad dítětem mladším 15 let chápán tak, že aktivitu vyvíjí především probační úředník, který dochází za dítětem do školy či domů, a dítě samotné nebo jeho zákonní zástupci pouze s probačním úředníkem komunikují, což pro některé rodiny nepředstavuje dostatečný impuls ke změně postojů a vzorů, které dítěti poskytuje. Také s ohledem na nedostatečné personální obsazení Probační a mediační služby ČR a s tím souvisejícím časovým vyčerpáním úředníků bych jako vhodnou změnu viděla zakotvení povinnosti zákonných zástupců dítěte dostavovat se s dítětem pravidelně do kanceláře probačního úředníka, aby dopad tohoto opatření byl citelnější.

Současné znění ustanovení § 90 odst. 1 ZSM, které státnímu zastupitelství ukládá povinnost vždy podat návrh na uložení opatření ve všech případech, v nichž zjistí, že pachatelem je dítě mladší 15 let a že trestní stíhání je nepřipustné pro nedostatek věku, považuji za příliš tvrdé a odporující zájmům dítěte. Státní zástupce musí podat návrh na uložení opatření i v případě, kdy není žádný důvod pro jeho uložení, tedy např. v případě, kdy dítě žije ve zcela stabilizovaných poměrech, spáchaného činu upřímně lituje, jeho rodiče uhradili škodu a byla učiněna veškerá opatření, aby se dítě

v budoucnosti podobných činů vyvarovalo. V případě mladistvého by bylo možno postupovat např. formou odklonu, u dítěte však nic takového možné není a státní zástupce tak musí trvat na návrhu, i když ví, že soud od uložení opatření upustí. Přitom pokud by se do věci zapojila Probační a mediační služba a státní zástupce by měl širší možnost reakce dle vlastního uvážení jako je tomu u mladistvých, jistě by tento rychlejší postup více přispěl k naplnění účelu ZSM.

I přes uvedené výtky soudím, že právní úprava soudnictví ve věcech mládeže v zásadě splnila očekávání a požadavky odborné veřejnosti i praxe. Vytvořením a přijetím samostatné právní úpravy této problematiky Česká republika navázala na moderní prvorepublikovou úpravu a přidala se ke státům s vyspělou úpravou soudnictví ve věcech mládeže. Na druhou stranu je zřejmé, že ani nejdokonalejší zákon nedokáže sám o sobě snížit kriminalitu mládeže, a proto je nutno se zaměřit především na příčiny delikvence, kterými jsou zejména výchova v rodině, nevhodný způsob trávení volného času a také vliv okolí. Tyto příčiny žádný zákon významně neovlivní. Proto je třeba hledat řešení v samotné společnosti, neboť trestní právo by mělo být až poslední možností vedoucí k nápravě osobnosti mladého člověka.

Summary: Current Aspects of Criminal Punishment of Youth

The subject of juvenile delinquency and criminal offenses committed by children under 15 years of age constitutes a serious issue for the entire society, where an effective solution requires a specific approach and knowledge on the part of all those who deal with this subject. Given my considerable interest in this subject and my intentions to work in this area in the future, I have chosen the Current Aspects of Criminal Punishment of Youth as a topic of my rigorous thesis, with the aim of thoroughly summarizing the substantive aspects of this subject, pointing out the problems existing in this area and indicating the possible solutions.

Following the introduction, the rigorous thesis is divided into 5 chapters, each of which contains a detailed analysis of a certain part of the subject of criminal punishment of youth. For easier reference, all chapters are divided into subchapters and, in some cases, into further sections. The thesis concludes with the final summary of my opinions on the current aspects and issues of criminal punishment of youth and my proposals for future legal regulation. In cases where I considered it appropriate, I included tables and charts which provide a certain illustration of the more detailed analysis contained in the text.

In the introduction, I included the chapter entitled Analysis of Youth Crime, which deals with youth crime in general, its characteristic features, causes, structure and recent developments. Indeed, I believe that, in order to obtain better understanding of the goal sought by different punishment of these persons, it is first necessary to learn about the criminological aspects of crime committed by youth, as it is the field of criminology which deals with the specific aspects of youth crime and the effects leading to its increase or decrease, and thus provides an answer to the question why youth requires special regulation.

The next chapter, entitled Legal Regulation of Punishment of Youth, describes the legislative history of youth justice in the Czech Republic and discusses, in more detail, the Criminal Youth Justice Act of 1931, which provides a substantial basis for the current regulation. The reasons for and circumstances of adoption of the new law are also discussed, together with the basic principles on which youth criminal law is based and which affect the wording of the law.

The third, most important chapter of the thesis is entitled Measures Imposed on Juveniles and deals with their criminal punishment. This part of the thesis is divided into three subchapters, dealing with educational, protective and punitive measures; the individual subchapters discuss all types of these measures. The purpose, character, possibility of imposing and problems related to application are described with respect to each measure. Where certain problems have occurred or occur in relation to a specific measure, I strived to express my opinion on the problems in the relevant chapter.

The fourth chapter, entitled Deviations in Criminal Proceedings against Juveniles, describes the procedural instruments of conditional discontinuation of criminal proceedings, settlement and waiver of criminal proceedings. Although my thesis concentrates particularly on substantive law, I decided to include this chapter particularly due to its close interconnection with substantive law and also because I am convinced that application of one of the mentioned instruments could often contribute to fulfillment of the purpose and objectives of the Youth Justice Act.

The last chapter, entitled Punishment of Children under 15 Years of Age and Insane Juveniles, deals with individual measures imposed on these offenders, the prerequisites of their imposing and the related problems, particularly from the viewpoint of the Probation and Mediation Service.

My opinions, which I reached on the basis of the findings obtained from the legislation, professional literature, as well as consultations with experts who apply the Youth Justice Act in practice, are summarized in conclusion of the thesis, entitled Evaluation of the Regulation *de Lege Lata* and Considerations *de Lege Ferenda*. Within this evaluation, I deal, *inter alia*, with the issue of lowering the age limit for criminal liability to 14 years, as envisaged by the new Criminal Code, which, in my opinion, does not correspond to the criminological findings or the findings and experience of probation officers and judges in relation to measures imposed on juveniles and the potential reflecting of these findings in the legislation.

Key words:

Mladiství: Juveniles

Mládež: Youth

Trestní postih: Criminal Punishment

Prameny:

Knižní díla a komentáře:

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003

KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005

ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda u Pelhřimova: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2002

JELÍNEK, J., MELICHAROVÁ, D. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou*. Praha: Linde, 2004

JELÍNEK, J., a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. vydání. Praha: Linde, 2004, str. 194

ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, komentář*. 2. vydání. Praha: C.H.BECK, 2004

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, komentář*. 6. vydání. Praha: C.H.BECK, 2004,

KAISER, G. *Kriminologie*. Praha: C.H.Beck, 1994

ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999

LORTIE, S., POLANSKI, M., SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H. *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v ČR*. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, sv. 59, 2000

ŽATECKÁ, E. *Postavení a úkoly Probační a mediační služby*, 1. vydání. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon-Dodatek ke komentáři*. 6. vydání. Praha: C.H. Beck, 2006

ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon, komentář*. 5. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003

Sborníky:

Poceta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. 1. vydání. Praha: nakladatelství Jaroslav Šprongl, 2007

Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, 2008

Výsledky výzkumů ISKP:

VEČERKA, K., HOLAS, J., ŠTĚCHOVÁ, M., DIBLÍKOVÁ, S., NEUMANN, J. *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Praha: IKSP, 2004

ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, L., NEČADA, V., DIBLÍKOVÁ, S. *Vybrané problémy sankční politiky*. 1. vydání. Praha: IKSP, 2005

Články:

Marešová, A. Kriminalita mládeže. *Trestní právo*, 2005, č. 4

Šámal, P. K podmíněné či relativní trestní odpovědnosti mladistvého. *Právní rozhledy*. Praha, 2004, č. 2

Zezulová, J. Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže I. *Státní zastupitelství*, 2005, č. 7-8

Sotolář, A. Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 9

Kučera, P., Richter, M. Koncepčnost řešení dětské kriminality. *Trestní právo*, 2004, č. 12

Krejčířiková, K. Hranice trestní odpovědnosti mladistvých ve vybraných evropských zemích. *Státní zastupitelství*, 2008, č. 5

Válková, H. Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 12

Válková, H. Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle? *Trestněprávní revue*, 2002, č. 5

Marešová, A. K příčinám a podmínkám kriminality mládeže. *Trestní právo*, 2007, č. 7-8

Zezulová, J., Růžička, M. Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. *Státní zastupitelství*, 2005, č.7-8

Jelínek, J. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. *Kriminalistika*, 2003, č. 4

Sotolář, A. K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12

Hrušáková ml., M. K probačním programům dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a první poznatky s jejich realizací v České republice. *Trestněprávní revue*, 2008, č. 2

Šabata, K. Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5

Trešlová, L. K článku Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5

Ščerba, F. Sankcionování mladistvých. *Kriminalistika*, 2005, č. 2

Sotolář, A. Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2007, č. 12

Říha, J. Ještě k nepřičetnosti podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (zejména ke vztahu § 5 odst. 1.2 ZSM a § 12 TrZ). *Trestněprávní revue*, 2006, č. 12

Zezulová, J. K pobytu dětí s uloženou ochrannou výchovou mimo školské zařízení pro výkon ochranné výchovy. *Státní zastupitelství*, 2006, č. 5.

Vesecká, R. Stanovisko ke sjednocení výkladu zákonů a jiných právních předpisů k pravomoci pověřeného státního zástupce podávat návrhy podle § 39 odst. 2 písm. e) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, na uložení ochranné výchovy. *Sbírka výkladových stanovisek nejvyššího státního zastupitelství*, 2007, č. 6

Drašík, A., Hasch, K., Kabátová, I. K výkonu trestu obecně prospěšných prací. *Trestní právo*, 1999, č. 4

Sotolář, A., Válková, H. Trestní opatření ve věcech mladistvých (2. část). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 3

Zezulová, J., Růžička, M. Soudnictví ve věcech mládeže z pohledu rozhodovací činnosti obecných soudů a Ústavního soudu. *Státní zastupitelství*, 2007, č. 5

Hořák, J. Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených. *Trestní právo*, 2005, č. 12

Sotolář, A. K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 9

Sotolář, A. K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 3

Fenyk, J. Několik úvah o právní povaze odstoupení od trestního stíhání podle § 70 zákona č. 218/2003 Sb. *Státní zastupitelství*, 2004, č. 2-3

Ščerba, F. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5

Válková, H., Sotolář, A. Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví

ve věcech mládeže. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 7

Šabata, K. Státní zastupitelství a opatření vůči dětem mladším patnácti let. *Státní zastupitelství*, 2005, č. 7-8

Sotolář, A. K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 12

Zezulová, J. Judikatura Nejvyššího soudu k řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. *Státní zastupitelství*, 2007

Judikatura:

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15. 4. 2004, sp. zn. 14 To 130/2004

Usnesení Okresního soudu v Nymburce ze dne 31. 1. 2005, sp. zn. Ntm 251/2004

Usnesení Okresního soudu v Ústí nad Labem ze dne 17. 9. 2004, sp. zn. 40 Nt 128/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13. 9. 2006, sp. zn. 8 Tz 123/2006

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18. 11. 2003, sp. zn. 4 Tz 156/2003

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 4. 2004, sp. zn. 5 Tdo 347/2004

Nejvyšší soud v usnesení ze dne 21. 4. 2004, sp. zn. 11 Tdo 426/2004

Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 31. 10. 2006, sp. zn. 3 Rodo 6/2006

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 8 Tdo 1282/2007, ze dne 21.11.2007

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 2. 2006, sp. zn. 8 Tdo 185/2006

Internetové zdroje:

www.mvcr.cz

www.justice.cz